

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖRME ENGELLİ ÖĞRETMENLERİN
SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ:
İSTANBUL ÖRNEĞİ

Çağatay TUYGUN

2501080749

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Ayşen ŞATIROĞLU

İSTANBUL - 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Çağatay TUYGUN Numarası : 2501080749
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : Sosyoloji Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Ayşen ŞATIROĞLU
Tez Savunma Tarihi : 01.08.2019 Saati : 11:00
Tez Başlığı : "Görme Engelli Öğretmenlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri: İstanbul Örneği"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABUL'NE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Dr. Öğr. Üyesi Ayşen ŞATIROĞLU		Kabul
2- Dr. Öğr. Üyesi Seda GÜVEN		Kabul
3- Dr. Öğr. Üyesi Aynur Erdoğan COŞKUN		Kabul
4- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali AKYURT		Kabul
5- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Güven AVCI		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK		
2- Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk OCAK		

ÖZ

GÖRME ENGELLİ ÖĞRETMENLERİN SORUNLARI VE
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ İSTANBUL ÖRNEĞİ
ÇAĞATAY TUYGUN

Bu çalışmada, temel amaç görme engeli olan öğretmenlerin mesleklerini icra ederken karşılaştıkları temel sorunları belirlemek ve bu sorunlara işlevsel çözüm önerilerinde bulunabilmektir. Bu amaç doğrultusunda İstanbul ilinde görev yapmakta olan görme engelli lise öğretmenleri ile görüşmeler yapılmış ve deneyimleri incelenmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde genel olarak engellilik konusu ele alınmış, tanımlar ve engellilik kuramları ışığında engellilik ve engel grupları açıklanmıştır. Tarih boyunca engelliliği açıklamak için farklı engellilik modelleri geliştirilmiştir. Bunlardan en önemlileri Tıbbi Engellilik Modeli, Sosyal Engellilik Modeli ve ICF Modelidir.

Çalışmanın ikinci bölümünde görme engellilik eğitim ve istihdam başlıkları altında tarihsel çizgi takip edilerek anlatılmıştır. İyi bir eğitim beraberinde iyi bir işi de getireceğinden görmeyen bireylerin eğitim olanaklarından ne ölçüde yararlanabildikleri veya yararlanamıyorlar ise niye yararlanamadıkları gerekçeleri ile açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde görme engellilerin ve toplumdaki diğer insanların birbirlerine karşı yanlış yaklaşımları incelenerek bu yaklaşımların öğretmenlik yapan bir görme engelliye ne gibi etkileri olduğu açıklanmış ve İstanbul ilinde çeşitli liselerde görev yapmakta olan görme engelli öğretmenler ile yapılan görüşmelerde elde edilen bulgular aktarılmıştır. Milli eğitim bünyesinde çalışmakta olan görme engelli öğretmenlerin sorunlarını temelde üç başlık altında toplamamız mümkündür: sistemsal problemler, diğer insanlardan kaynaklı problemler ve kendilerinden kaynaklanan problemler.

Çalışmanın sonuç kısmında ise görme engeli olan öğretmenlerin mesleklerini icra ederken yaşadıkları sorunlara işlevsel çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Öğretmenlik mesleğinin icrasında önemli olan kişinin ne kadar gördüğü değil; söz

konusu kişinin bu mesleği yapabilmek için ne kadar yeterli olduğudur. Bir görme engellinin öğretmenlik yapabilmesine onun görmemesi engel oluşturmaz. Ama her görme engelli birey de öğretmen olamaz. Bu durum gören öğretmenlerde de farklı değildir.

Anahtar Kelimeler: görme engelli, öğretmen, sosyal engellilik modeli, erişilebilirlik, ön yargı

ABSTRACT
PROBLEMS OF VISUALLY IMPAIRED TEACHERS AND
SOLUTIONS: İSTANBUL EXAMPLE
ÇAĞATAY TUYGUN

The main purpose of the study is to identify the main problems that visually impaired teachers face while performing their professions and to propose functional solutions to these problems. For this aim, the problems faced by the visually impaired teachers working in our country while performing their professions were examined studying with visually impaired high school teachers working in Istanbul.

In the first part of the study, the issue of disability is generally discussed, disability and disability groups are explained in the light of the definitions and disability theories. Throughout history, different disability models have been developed to explain disability. The most important of these are Medical Disability Model, Social Disability Model and ICF Model.

In the second part of the study, it is explained by following the historical line under the headings of education and employment of visually impaired. As a good education will bring along a good job, the extent to which the individuals who do not see can benefit from the educational opportunities or why they cannot benefit from them are explained with reasons.

In the third part of the study, the wrong approaches of the visually impaired and other people in the society were examined and the effects of these approaches to a visually impaired teacher were explained and the findings obtained from the interviews with visually impaired teachers working in various high schools in Istanbul were explained.

In the conclusion part of the study, functional solutions to the problems experienced by the visually impaired teachers while performing their professions were proposed.

Keywords: visually impaired, teacher, social disability model, accessibility, prejudice

ÖNSÖZ

2016 yılında İzmir'in Karabağlar İlçesi Durallar İlkokulu'nda veliler, İngilizce öğretmeni Reyhan Levent'in görme engeli nedeniyle öğrencilere iyi eğitim veremediğini, derste öğrencilerin dışarı çıktığını ve güvenlik zafiyeti olduğunu iddia ederek gizlice girdikleri sınıfta görüntü çekti. Sosyal medyada paylaşılan görüntülerde, masada oturan Reyhan öğretmenin ayağa kalkan öğrencileri fark etmediği yer aldı. Veliler, Milli Eğitim Müdürlüğü'ne dilekçe yazıp, öğretmenin görevden alınmasını istedi. Boğaziçi Üniversitesi mezunu olan Reyhan Levent de görüntü çeken velinin tespitini isteyip hukuk mücadelesi başlattı (<http://www.milliyet.com.tr/gundem/haber>, 4 Temmuz 2016).

Bu olay ülkemizde aylarca tartışıldı Reyhan Levent'in şahsında engelli öğretmenler ve yetersizlikleri uzun uzadıya sorgulandı. Öğretmenin görme engelli oluşunun güvenlik zafiyeti oluşturduğunu savunanlar oldu. Ancak kanımca konunun tartışılması gereken tek yönü bu olmamalıydı. Evet ortada bir sorun vardı. Ama bu sorunun tek nedeni öğretmenin görme engelli olması mıydı? Görme engelli olup herhangi bir sorunla karşılaşmadan mesleklerini icra eden öğretmenler olduğu gibi; herhangi bir engeli olmadığı halde çok daha ciddi sorunlara neden olan öğretmenlere rastlamak mümkün değil miydi? Bir görme engelli öğretmenin problem yaşaması neden bütün görme engelli öğretmenlerin yeterliliklerinin sorgulanmasına yol açmıştı? Bu olayın ilginç yönlerinden birisi de görme engelli öğretmenlerin okulda güvenlik zafiyeti oluşturup oluşturmadıklarının tartışılmasıydı. Evet Reyhan Levent görme engelli olduğu için ders esnasında sınıfa gizlice girip görüntü çeken velileri fark edememişti. Okuldaki diğer çalışanların herhangi bir engelleri yoktu. Ama söz konusu durumu onlar da fark edememişlerdi. Bu olayda üzerinde durulması gereken bir başka nokta ise sınıfa gizlice girip görme engelli bir öğretmenin görüntülerini çeken yetişkinlerin, öğrencilere aşıladıkları yetersiz engelli algısının; onların ileriki yaşamlarında ne gibi sonuçlar doğuracağıdır.

Âşık Veysel, Mitat Enç, Cemil Meriç, Önder Kütahyalı gibi isimler bu ülkenin yetiştirdiği önemli değerlerdir. Görme engelli olmaları onların yakın geçmişimizde önemli izler bırakmalarına engel olmamıştır. Söz konusu isimlerin

yetiştiği ülkemizde görmeyen bireylerin öğretmenlik yapıp yapamayacağının tartışılıyor olması kanımca ilginç ve araştırmaya değer bir konudur.

Bu çalışmayı yaparken öncelikle bana tekrardan şans veren hocam İsmail Coşkun’a, benden desteğini esirgemeyerek sabırla yanışlarımda beni uyaran danışman hocam Ayşen şatiroğlu’na ve yaptığı uyarılar ile daha bilimsel bir çalışma yapmamda önemli katkıları olan hocam Melike Akbıyık’a çok teşekkür ediyorum. Ayrıca bilgi ve desteklerini benden esirgemeyen Lokman Ayva, Halis Kuralay ve Enver Ertürk’e; bugüne kadar görme engelliler alanında ülkemizde yazılmış en kapsamlı eser olma özelliği taşıyan **“Homeros tan şık Veysel’e Tarih ve Toplum Yaşamında Körler”** adlı eserin yazarı Emin Demirci’ye; benden hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım ve beni yetiştiren aileme; çalışmalarım sırasında onlara yeterince zaman ayıramadığım eşim ve çocuklarıma da teşekkürü bir borç biliyorum.

Çağatay TUYGUN

İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	x

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM:

ENGELLİLİK

1.1 Engelliliğin Tanımlanması	4
1.2 Engelliliğin Sınıflandırılması ve Engel Grupları.....	8
1.3 Engellilik Kuramları.....	10
1.3.1 Tıbbi Bireysel Model	10
1.3.2 Sosyal Engellilik Modeli	13

İKİNCİ BÖLÜM:

GÖRME ENGELLİLİK

2.1 Körlük ve Az Görenlik	22
2.2 Dünyada ve Ülkemizde Görme Engellilik	23
2.3 Görme Engellilerin Eğitimi	24
2.3.1 İlk Çağlarda Görme Engellilerin Eğitimi.....	24
2.3.2 Modern Çağlarda Batı Toplumlarında Görme Engellilerin Eğitimi.....	26
2.3.3 Osmanlı Devletinde Görme Engellilerin Eğitimi	27
2.3.4 Cumhuriyet'in İlanından Sonra Görme Engellilerin Eğitimi	28
2.4 Türkiye'de Özel Eğitim.....	31
2.5 Görme Engellilik ve İstihdam	34
2.5.1 Görme Engelli Bireylerin Mesleki Yaşamlarında Kullandıkları Materyaller	38
2.5.2 Görme Engelli Bireylerin Yapabilecekleri Meslekler	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

GÖRME ENGELLİLİK VE ÖĞRETMENLİK

3.1 Toplumumuzda Görmeyen Bireylere Atfedilen Yanlış Yargılar	42
3.1.1 Toplumun Görme Engellilere Atfettiği Olumsuz Yargıların Oluşmasında Görme Engellilerin Yaptığı Yanlışların Etkisi	43
3.1.2 Toplumun Görme Engellilere Atfettiği Olumsuz Yargıların Oluşmasında Toplumdaki Diğer Bireylerin Yaptığı Yanlışların Etkisi	45
3.2 Ülkemizdeki Görme Engellilerin Öğretmenlik Serüveni	50
3.3 Görme Engelli Öğretmenlerin Problemleri	54

3.3.1 Katılımcıların Meslek Olarak Öğretmenliği Seçme Sebepleri	55
3.3.2 Katılımcıların Mesleklerini İcra Ederken Karşılaştığı Güçlükler ve Başa Çıkma Stratejileri.....	58
3.3.3 Okuldaki Paydaşların Algı ve Tutumları İle Bu Algı ve Tutumların Zaman İçindeki Değişimi.....	62
3.3.4 Mesleki Gelişim, Etkileşim ve Dayanışma.....	66
3.3.5 İş Yerine Ulaşım ve Okul İçinde Hareket Olanakları.....	68
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	71
KAYNAKÇA	78

KISALTMALAR LİSTESİ

akt.:	Aktaran
Çev.:	Çeviren
Ed.:	Editör
s.:	Sayfa
t.y.:	tarih yok
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
DSÖ:	Dünya Sağlık Örgütü
EBA:	Eğitim Bilişim Ağı
EKPSS:	Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı
ICF:	International Classification of Functioning, Disability and Health (İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması)
KPSS:	Kamu Personeli Seçme Sınavı
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
ÖMSS:	Özürlü Memur Seçme Sınavı
ÖSYM:	Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
Z kitap:	Zenginleştirilmiş Kitap

GİRİŞ

İnsanoğlu barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmak zorundadır. Bu amaçla her birimiz isteyerek veya mecburen bazı meslekleri seçmek durumunda kalırız. Meslek seçimi kişinin yapmak istediği mesleğe karar vermesi ve bu mesleği yapabilmesi için hazırlanması, çaba göstermesidir (Kuzgun, 2011). Meslek seçimi bir insanın hayatını tümünden etkileyen, oldukça önemli bir seçimdir. Kimi insanlar hayallerini süsleyen meslekleri icra ederken kimi insanlar ise yapmak zorunda oldukları meslekleri icra etmek durumunda kalırlar. İnsanları hangi meslekleri seçecekleri konusunda etkileyen birçok faktör vardır. Ve bu süreç ta çocukluk yıllarından başlar. Çocuğun hayal gücü, etkilendiği karakterler veya aile büyüklerinin söylemleri çocukları çeşitli mesleklere yöneltir. Genelde toplumumuzda çocuklara “Annemi mi, yoksa babamı mı daha çok seviyorsun?” sorusundan sonra sorulan en popüler soru “Büyüyünce ne olacaksın?” sorusudur. Çocuklar o dönemde ya doktor olmak isterler ya polis ya da öğretmen. Yaşlar büyüdükçe ve bilinç düzeyi arttıkça seçilmek istenilen meslekler çeşitlilik gösterse de; sınavlar, ailevi istekler ve kişisel yetenekler de işin içerisine girdiği zaman seçim yelpazesi iyice daralmakta ve birey sonunda kendisini bu keşmekeşten kurtarabilmek için bir mesleği seçmek durumunda kalmaktadır. Başlangıçta da belirttiğimiz gibi bu meslek ya baştan beri hayalinde olan meslektir ya da içerisinde kaybolmak üzere olduğu keşmekeşten kurtulup yaşamını devam ettirebilmek için tutunduğu can simididir. Tabii ki mesleki uygunluk dediğimiz ölçütü de kesinlikle göz ardı etmememiz lazım. Ama mesleki uygunluk da göreceli bir kavramdır. Bazı meslek gruplarında bireyin o mesleği layığı ile yapıp yapamayacağını saptayacak çeşitli ölçütler vardır. Sanat akademilerine başvuru yapanlar için uygulanan özel yetenek sınavları veya savaş uçağı kullanmak isteyenler için istenilen zihinsel ve fiziksel yeterlilik şartları bunlara örnek verilebilir. Bazen de ortada bir yeterlilik ölçütü olmamasına karşın toplumsal ön yargılar işin içerisine girer ve o mesleğe ait yeterlilik ölçütlerini belirler. Kadınlardan asker, güvenlik görevlisi veya polis olmaz. Erkeklerden hemşire olmaz, öğretmenlik bayan mesleğidir gibi toplumsal söylemler, toplumsal ön yargılar ile oluşturulan mesleki yeterlilik ölçütlerine örnek gösterilebilir (Yeşilyaprak, 2013).

Görme engelliler öğretmenlik yapamaz düşüncesi de yine bu tarz bir toplumsal ön yargı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda görme engelli bireylerin öğretmenlik yapıp yapamayacağı ülkemizde uzun süre tartışılmıştır. Bu konuda çok farklı görüşler vardır. Mevcut siyasal otoriteler bu konuda zaman zaman görme engellilerin lehine zaman zaman ise görme engellilerin aleyhine uygulamalara gitmişlerdir. Geldiğimiz son noktada bir görme engellinin ülkemizde öğretmenlik yapabilmesinin önünde herhangi bir yasal engel yoktur. Ancak toplumsal bakış açısı maalesef böyle değildir. Eğitim ve kültür düzeyi ne olursa olsun ülkemizde hala birçok insan görme engelli bireylerin öğretmen olmasına karşıdır. Hangi meslek grubundan ya da hangi görüşten olursa olsun birçok anne ve baba çocuklarının bir görme engelli öğretmeni olmasını istememektedir. Bu istememe durumu genelde açıkça söylenmez, tavırlara ve davranışlara yansır. Ama bazen de açık açık tepki geliştirmeye neden olabilir.

Fiziksel olarak sağlıklı olmanız ya da olmamanız ülkemizde öğretmen olmanın aslında ne kadar da zor olduğu gerçeğini değiştirmiyor. İnsan yetiştirmek, bir bireyin gelişimine katkıda bulunabilmek esasen başlı başına bir sanattır. Şurası önemle altı çizilmesi gereken bir gerçek ki ülkemizde öğretmenlik yapmak isteyen bir görme engellinin toplumsal ön yargılar dışında da baş etmesi gereken birçok zorluk mevcut. Ama bu meslekte iyi yerlere gelebilmiş görme engelli öğretmenlerin hayatlarına da şöyle bir göz attığımızda bu zorluklar ile başa çıkabildiklerini bilgileri ve becerileri ile sivrilip meslektaşları ile rahatlıkla rekabet edebildiklerini görebiliyoruz.

Bir görme engellinin öğretmenlik mesleğinde karşılaştığı zorlukların saptanması ve bunlara ortak çözüm yolları aranmasının, ülkemiz eğitim camiası için oldukça yararlı olacağı düşüncesinden hareket ile bu çalışmayı hazırlamaya karar verdim.

Bu çalışmada, geçmişten günümüze değin, genelde engellilere özel de ise görme engelli bireylere karşı mevcut toplumsal tutum ve davranışların altında yatan faktörleri inceleyerek; söz konusu faktörlerin görme engelli öğretmenlerin meslek yaşamını nasıl etkilediğini incelemeye çalıştım. Ülkemizde görme engelli bir bireyin öğretmenlik yapıp yapamayacağı, kişisel farklılıklar, erişilebilirlik ve evrensel

tasarım gibi faktörlerin meslek icrasında ne gibi etkilerinin olduğu, insanların bakış açılarının herhangi bir etkiye yol açıp açmadığı, mevcut eğitim sistemi içerisinde görme engellilerin durumunun ne olduğu ve bu durumun onların ileriki yaşamlarına ne gibi etkileri olduğu; gibi sorulara çalışmada cevap aradım.

Doğuştan ya da sonradan bir engele sahip olabilirsiniz. Bu durum asla yaşamınızı başarılı ve onurlu bir biçimde sürdüremeyeceğiniz anlamına gelmez. Ama mevcut engel durumunuzun hayat standardınızı, hayata dair hedeflerinizi ne ölçüde etkileyeceğini için de yaşadığınız toplumun bakış açısı doğrudan etkilemektedir. Hatta bu etki çoğu zaman sizin kişisel özelliklerinizin bile önüne geçebilmektedir. Bu yüzden ki çalışmanın öğretmenlik ile ilgili bölümünden önce tarihten günümüze engelli algısını oluşturan dinamikleri ayrıntılı olarak incelemeyi yerinde buldum. Kendim de görme engelli olduğum ve söz konusu dinamiklerin etkilerini eğitim ve meslek yaşamında ayrıntılı olarak gözlemleme şansı bulabildiğim için başlangıçta bunları açıklamanın yararlı olacağı kanısındayım. Çalışmanın sahasında İstanbul'da çeşitli liselerde görev yapan 20 görme engelli öğretmen ile görüşmeler yapılmıştır. Söz konusu görüşmelerden elde edilen bulgular gruplanıp, temel sorunların saptanması amaçlanmıştır. En son aşamada ise eldeki bulgular ile çalışmanın daha önceki bölümlerinde ortaya konulan durumların sentezi yapılarak soruna yapıcı çözüm önerilerinde bulunulmaya çalışılmıştır.

Görme engelli bir birey ve eğitim camiası ile doğrudan çalışan bir eğitmen olarak bu çalışmayı gerçekleştirmiş olmam konuya farklı yönlerinden yaklaşmamı, görüşme yaptığım öğretmenler ile rahat bir ortak dil geliştirmemi ve onların kendilerini daha rahat ifade etmesini kolaylaştırmıştır. Böylece görüşmeler derinlemesine ve zengin içerikli olmuştur. Ayrıca, alanda yapılan ilk çalışma olması da yine çalışmayı farklı kılan özelliklerin başında gelmektedir. Öte yandan çalışmanın en önemli eksikliği çalışmamıza örnek teşkil edecek ya da yönlendirecek ülkemizde engellilik, görme engellilik ve görme engelli öğretmenlere yönelik yapılan alan yazının oldukça sınırlı olmasıdır. Bu çalışmanın ilgili alan yazına bu açıdan önemli bir destek vereceğine inancım büyüktür.

BİRİNCİ BÖLÜM:

ENGELLİLİK

Dünyada bir milyardan fazla engelli insan olduğu varsayılmaktadır. Bu insanların yaklaşık iki yüz milyon kadarı hayatlarını devam ettirebilmek için çok ciddi sorunlar ile mücadele etmek zorundadır (Dünya Sağlık Örgütü, 2011: 5). Yaygınlığı artan engellilik önümüzdeki yıllarda daha da büyük bir problem olarak karşımıza çıkacaktır. Nüfus yaşlandıkça yaşlı insanların doğal olarak önemli fiziksel ve zihinsel problemler ile yüksek oranda karşılaşma riskleri; kanser, diyabet, depresyon, çeşitli kalp, damar rahatsızlıkları ve alzheimer hastalığında son yıllarda kaydedilen önemli artışlar bu savın haklılığına kanıt olarak gösterilebilir (Dünya Sağlık Örgütü, 2011: 5).

Çoğu insanın aklına engelli deyince sorun, problem gibi negatif kavramlar gelir. Ama unutulmamalıdır ki bu konuya sorun veya problem ekseninden bakmaya kalkarsak konuyu doğru anlamamız ve yorumlayabilmemiz mümkün olmayacaktır. Zira herhangi bir fiziksel veya zihinsel yetersizliğe sahip olmayan insanların problemleri de en az engelli insanlar kadar fazladır. Engelliliğe bir farklılık olarak bakarsak hem engelli bireyleri ve özelliklerini daha yakından tahlil etme şansımız olur, hem de zihnimizdeki engelli eşittir sorun denkleminden kurtulmuş oluruz. Bugün dünyadaki engelli nüfusun sosyal ve ekonomik bakımdan dezavantajlı bir konumda olmasının en önemli nedeni, engelli bireyler ile ilgili işlevsel politikaların oluşturulup, hayata geçirilememiş olmasıdır.

1.1 Engelliliğin Tanımlanması

Tanım basit bir etiketleme, adlandırma değildir. Birinin belirli bir konu veya fenomeni nasıl algılayacağını çerçevesini belirlemektedir. Engelli bireyler ile ilgili tüm tarihsel politika ve çabalara rağmen engelliliğin ortak bir tanımı mevcut değildir. Duckworth'un da ifade ettiği gibi "Bir terim olarak engellilik, bir terimin bağlama göre nasıl farklı anlamlarda kullanılabileceğini gösteren mükemmel bir örnektir" (Duckworth, t.y.: 9). Engelli kavramına ilişkin birçok farklı tanım mevcuttur.

Toplumsal bakış açısı ve şartlar değıştikçe mevcut engelli tanımlarında da değışmeler ve gelişmeler meydana gelmiştir. Aynı zamanda farklı kuruluşlar ya da farklı disiplinler engellilik kavramını ele alış biçimlerine göre de çeşitli tanımlar ortaya koymuşlardır. Engelliliğin tanımlanış biçimi esasen son derece önemlidir. Çünkü yaygın ve alışlagelen tanımlar, engelliliğin nasıl algılandığına, engelli insanlar karşısında toplumun ve hükümetin aldığı pozisyona büyük ölçüde etki etmektedir (Ertürk, 2005: 14).

Engellilik konusu ile ilgilenen aktivistler, bu etiketlemeler, adlandırmalar üzerinde yoğunlaşmakta ve kendilerini hâkim engellilik söylemi ile mücadeleye adamaktadırlar. Bu önemli bir adımdır. Çünkü dil sadece bir sembol ve iletişim aracı değildir. Aksine politikaların, gücün ve hâkimiyetin yansıdığı bir alandır. Bundan dolayı, diğer sivil hak arayıcıları da bu tartışma ve söylemlerin arasına girmiştir. Temelde engelli hak savunucularının karşı çıktığı nokta; sağlam vücutlu profesyonellerin (akademisyen, doktor gibi), engellilerin özelliklerini hiçbir şekilde tecrübe etmeksizin; onlar hakkında hâkim söylemlerde bulunuyor olmalarıdır (Ertürk, 2005: 14).

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) engellilik tanımında engelliliğe farklı açılardan yaklaşmaktadır. Tanımda, noksanlık, özrürlölük ve maluliyet ayrı ayrı ele alınıp açıklanmaktadır (Gökbay, Ergen ve Özdem, 2001: 1). Kuruluş engelliliği doğal olarak sağlık açısından değerlendirmekte ve yaptığı tanımlamada da konunun sağlık yönüne vurgu yapmaktadır. Buna göre sağlık bakımından noksanlık, psikolojik, anatomik veya fiziksel yapı ve fonksiyonlardaki bir noksanlığı veya dengesizliği ifade eder. Özürlölük-sakatlık, bir noksanlık sonucu meydana gelen ve normal sayılabilecek bir insana oranla bir işi yapabilme yeteneğinin kaybedilmesi ve kısıtlanması durumunu ifade eder. Son olarak maluliyet ise bir noksanlık veya sakatlık sonucunda belirli bir kişide meydana gelen ve o kişinin yaş, cinsiyet ve sosyal durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunabilme yeteneğini önleyen ve sınırlayan dezavantajlı bir durumu ifade eder (Baykan, 2000).

Amerika Birleşik Devletleri Engelliler yasası engelliliği, bireyin bir yâda birden fazla ana yaşamsal aktivitesini sınırlayan fiziksel veya zihinsel bozukluk olarak tanımlar (Çakmak, 2008: 52)

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Sakat Kişilerin Hakları Bildirgesi'nde "normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamama durumu" engellilik olarak adlandırılır (Koca, 2010: 4).

Ülkemizde şu an yürürlükte olan 5378 Sayılı Engelliler Yasasına baktığımızda "doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlüğü olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi" engelli olarak tanımlanır (Engelliler Hakkında Kanun, 2005). Ülkemizde kavramsal açıdan özürlü, engelli ve sakat kelimeleri uzun yıllar tartışıldı. Yapılan tanımlamalarda hangi kavramın kullanılması gerektiği uzun süre belirsizliğini korudu. Yasa 2005 yılında yürürlüğe girdiğinde "özürlü" kelimesi kullanılıyordu. Fakat 2013 yılında yapılan bir değişiklik ile artık özürlü yerine "engelli" kelimesi kullanılmaya başlandı.

"Sosyolojik bakış açısı ile engellilik, engelli olan bireyleri göz ardı eden ya da çok az dikkate değer bulan ve dolayısıyla çoğunluğun katıldığı toplumsal etkinliklerden dışlayan toplumsal düzenin inşa ettiği hareket kısıtlanması ya da dezavantajlılık durumudur" (Burcu, 2015: 12). Sosyolojik bakış açısı diğer tanımlarda olduğu gibi engelli kişinin salt bedenine odaklanmayıp; onu engelleyen dış çevrenin varlığına dikkati çekmektedir. Burada önemli olan engelli bireyin engelinden dolayı yapamadıkları değil; toplumun onun engelini dikkate almadığı için ona yaptırmadıklarıdır. Bu bağlamda toplum engelli bireyi ötekileştirir ve yalnızlığa iter. Toplumsal uygulamalar genelde sağlıklı bireylere hitap ettiği için engelli birey göz ardı edilmiş olur. Ve böylece aynı toplumda yaşayan engelli bireyler ile sağlıklı bireyler arasında aşılması güç duvarlar örülür (Burcu, 2015: 13).

Engellilik konusunda net ortak bir tanımlamanın ortaya koyulamamasının anlaşılabilir yönleri de vardır. Öncelikle toplum, kurum ve kuruluşların engelliliğe bakış açıları farklılık gösterir. Dünya Sağlık Örgütü bu konuya salt bir sağlık

problemi olarak bakarken; Amerikan Engelliler Yasası meseleyi bir sosyal sorun olarak ele almıştır. Dolayısı ile bir tanımda eksiklik, noksanlık ve sakatlık vurguları ön plana çıkarken; diğer tanımda konunun sosyal yönüne vurgu yapılmaktadır. Teknolojik gelişmeler de engellilik kavramının değerlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Gelişen teknolojiye paralel olarak engelliler ile ilgili yardımcı teknolojiler de ortaya çıkmaktadır. Örneğin bilgisayar icat edildiğinde bir görme engelli için nerede ise hiçbir şey ifade etmiyordu. Ama zaman içerisinde ekran okuyucu programların geliştirilmesi, Braille yazının ekrana ve klavyeye uyarlanması sonucunda günümüzde bilgisayarlar görme engellilerin vazgeçilmezi haline geldi (Köseler, 2019). Bugün bilgisayarı aktif bir şekilde kullanabilen görme engellilerin çoğunluğu, hiç kimseden yardım almaksızın birçok işini kendi başına yerine getirebilmektedir. Bu da beraberinde eğitim ve iş yaşamında kendi kendine yetebilmeyi sağlamaktadır. Bugün tıptaki gelişmeler de engelli tanımlamaları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Zira eskiden giderilemeyen birçok rahatsızlık tıptaki gelişmeler sayesinde artık sorun olmaktan çıkmıştır. Dış çevrenin erişilebilir olması da tanımlamaların içeriğini etkilemektedir. Tekerlekli sandalye kullanan ve son derece erişilebilir bir çevrede yaşayan biri, aynı durumda ve erişilebilirlikten uzak bir çevrede yaşayan birine göre nerede ise engelli bile değildir (Gleeson, 2011: 342). Bu duruma verilebilecek en güzel örnek ünlü astrofizikçi Stephen Hawking'dir. Hawking teknoloji ve tıptaki gelişmelerden ne denli faydalandığını ve erişilebilir bir ortamda bulunmanın bir engellinin yaşamını ve insanların zihinlerindeki engelli algısını nasıl değiştirebildiğini şu sözler ile açıklamaktadır:

Engelli olmanın başarıya mani olmasına gerek yok. Yetişkin hayatımın nerede ise tamamını motor nöron hastalığı ile geçirdim. Ama bu hastalık beni astrofizik alanında önemli bir kariyer ve mutlu bir aile sahibi olmaktan alıkoyamadı. Ben birinci sınıf tıbbi bakıma erişimden istifade ettim. Konforlu ve onurlu bir biçimde yaşamamı ve çalışmamı kişisel asistanlarımdan oluşan ekibe borçluyum. Evim ve iş yerim benim için kolaylıkla erişilebilir hale getirildi. Bilgisayar uzmanlarının desteği sayesinde derslerimi ve makalelerimi hazırlamama ve farklı dinleyici kitleleri ile iletişime geçmeme imkân tanıyan desteklenmiş bir iletişim sistemine ve konuşma sentezleyicisine kavuştum. Birçok bakımdan oldukça şanslı olduğumun farkındayım. Teorik fizik

konusunda gösterdiğim başarı, değerli bir hayat sürmem için destek görmemi sağladı. Üretken bir iş ve kişinin kendini gerçekleştirme şöyle dursun, dünyadaki engelli insanların çoğu gündelik hayatlarını idame ettirirken bile son derece zorlanmaktadırlar (Dünya Sağlık Örgütü, 2011: 4).

Engelliliği çeşitli açılardan değerlendirirken kişisel özellikleri de göz ardı etmemeliyiz. Çünkü yapılan düzenlemelerin gereği gibi hayata geçebilmesinde kişisel özellikler son derece belirleyicidir. Siz en erişilebilir ortamları oluştursanız bile her motor nöron hastasından fizik profesörü olmasını bekleyemezsiniz. Farklılıklar burada kendini gösterecektir. Örneğin ülkemizde milyonlarca genç var. Ama bu gençlerin kaç tanesi basketbolcu olabiliyor? Nasıl her gence sporcu olacak gözü ile bakamıyorsak; her görme engellinin de iyi bağlama çaldığını düşünmemiz yanlış olacaktır.

Genel bir ifade ile engellilik, bireyin doğuştan ya da sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeni ile toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılamada güçlük yaşamasını ve koruma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duymasını ifade eder. Doğuştan ya da sonradan meydana gelmiş birçok hastalık veya sakatlık, engellilik durumu olarak nitelenir. Burada temel ölçüt kişinin sahip olduğu kalıcı rahatsızlık, hastalık veya sakatlığın onun yaşamını %40 veya üzerinde etkiliyor olmasıdır. Herhangi bir sebep ile engelli olduğunu düşünen birinin sahip olduğu rahatsızlığın, hastalığın ve sakatlığın yaşamını %40 veya üzerinde bir oran ile etkilemekte olduğunu tam teşekküllü bir hastaneden aldığı sağlık kurulu raporu ile belgelemesi gerekir.

1.2 Engelliliğin Sınıflandırılması ve Engel Grupları

Kişinin engelli olmasına yol açan durumları göz önüne alarak, engelliliği farklı sınıflara ayırıp kategorize etmemiz mümkündür.

Zihinsel Engellilik: Doğum öncesinde, sırasında veya sonrasında çeşitli nedenlerle oluşan genel zihinsel işlevlerde önemli derecede gerilik ve uyumsuz davranışlarda yetersizlik gösterme durumudur (Öztürk, 2005: 9).

İşitme Engellilik: Bireyin bir ya da her iki kulağında birden kısmen veya tamamen duyma kaybı olmasıdır (TÜİK, 2002: X). İşitme cihazı kullananlar da bu gruba girmektedir.

Görme Engellilik: Bireyin tek veya her iki gözünde de tam ya da kısmi görme kaybı veya bozukluğu olması durumudur. Görme kaybının yanı sıra göz protezi kullanmak, renk körlüğü ve gece körlüğü de görme engellilik olarak değerlendirilmektedir (TÜİK, 2002: X).

Ortopedik Engellilik: Kas ve iskelet sisteminde ortaya çıkan herhangi bir eksiklik, bozukluk veya fonksiyon kaybı olarak tanımlanmaktadır. Kol, ayak, parmak ve omurgalarda kısalık, eksiklik, fazlalık, yokluk, hareket kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü, kemik hastalıkları, felç, serebral palsi, spastik rahatsızlıklar ve spina bifida ortopedik engellilik olarak kabul edilmektedir (TÜİK, 2002: X).

Dil ve konuşma bozukluğu: Herhangi bir sebepten ötürü konuşamamak veya konuşma hızında, akıcılığında, ifadesinde bozukluk olması veya ses bozukluğu olması durumudur. İşittiği halde konuşamayanlar, gırtlaklı alınanlar, konuşmak için alet kullananlar, kekemeler, afazi, dil-dudak-damak-çene yapısında bozukluk olanlar bu gruba girmektedirler (TÜİK, 2002: X).

Ruhsal ve duygusal hastalığı olanlar: “Duygu, düşünce ve davranışlardaki normalden farklı örüntüler nedeni ile günlük yaşam ve aktivitelerini tamamlamada, kişiler arası ilişkilerini devam ettirmede güçlük yaşayan kişilerdir. Depresyon ve şizofreni gibi hastalıklar bu gruba girmektedir” (Öztürk, 2005: 9).

Süreğen Hastalık: Kişinin sürekli bakım ve tedavisini gerektiren; çalışmasını ve fonksiyonlarını yerine getirmesini engelleyen hastalıklardır. Kan hastalıkları, kalp-damar hastalıkları, solunum sistemi hastalıkları, sindirim sistemi hastalıkları, idrar yolları ve üreme yolları hastalıkları, sinir sistemi hastalıkları ve HIV bu gruba girmektedir (TÜİK, 2002: XI).

1.3 Engellilik Kuramları

İnsan vücudu, insanlık tarihinin ilk günlerinden beri, bireylerin yaşam şartlarını ve koşullarını belirlemektedir. Toplumlar kendi kültürlerinin stereotiplerini ve insan bedeni hakkındaki algılarını geliştirmişlerdir. Bu açıdan toplumlar değer ve anlamlarının yanı sıra bizim bedenlerimizi de inşa etmektedir. Bundan dolayı vücut politikaları toplumun normal/anormal ayrımını şekillendirmektedir. Sosyal yapılar çeşitli normlar ortaya koymaktadır ve bu kategorilere uymayan kişiler anormal veya öteki olarak tanımlanmaktadır. Normal koşuldan sapmanın derecesi, ötekiliğin derecesini belirlemektedir (Ertürk, 2005: 16).

Bu sosyal yapılar, gerçeklik algılarını ve içine alma-dışlama modellerini şekillendirmektedir. Bu modeller sabit değildir ve değişik toplum ve zamanlarda farklılık gösterebilir. Belli bir toplumun normal/anormal ayrımı yaptığı normallik ölçütü zaman içerisinde değişebilir. Toplumlar arasında ise ciddi farklılık gösterebilir. Engellilik her zaman için bu modellerin toplumdaki yansımasının önemli bir parçasını oluşturur. Engelli bireyler sosyal yapıda insan vücudunun normal kategorisine uymayan kişilerdir. Engelli vücutlar farklıdır ve genellikle sağlam vücutlu olmaya göre aşağı olarak algılanır.

Engelliliği açıklamaya yönelik yapılan çok yönlü tartışmalar, engellilik konusunu farklı pencerelerden açıklayan modellerin doğmasına imkân sağlamıştır. Engelliliği açıklamayı amaçlayan modellerin temelinde beden ve engellilik konularının anlaşılmasını ve yeniden biçimlendirilmesini amaçlayan araştırmacıların tartışmaları vardır (Burcu, 2015: 23). Miller'in belirttiği gibi bu tartışmalardaki anahtar vurgu *“bireyler bozukluklara sahip olabilirken toplumun onları engellileştirmesidir”* (Miller, 2005: 324).

1.3.1 Tıbbi Bireysel Model

Bu modelin ana düşüncesi, engelliliğin bireyin kendisine ait olduğu ve kendi içerisinde yer aldığı nesnel koşullara bağlı olduğudur (Burcu, 2015: 24). Sorun ve tedavi bireyde başlar; bireyde biter. Tıbbi Model çerçevesinde Albert'in de belirttiği

gibi engellilik insanların sağlığındaki sorun, hata ya da yanlışlık olarak ifade edilmekte ve bu bakış engelliliği sakatlıkla-bozuklukla eş değer kılmaktadır (Albert, 2004: 2'den akt. Burcu, 2015: 24). Tıbbi Model, engelliliği bireysel düzlemde ele almakta ve tedavi edilmesi gereken bir durum olarak görmektedir; bu sebeple engelli bireyler için kapsamlı bir hak anlayışı ve arayışı içerisinde değildir.

Tıbbi Modelin doğuğu ve gelişiminde feodaliteden kapitalizme geçiş son derece önemlidir. Feodal düzende engelli bireyler iş bölümü içerisinde kendilerine mutlaka bir yer bulmaktaydı. Ama kapitalizme geçiş ile beraber üretim biçimi tarımsal üretimden fabrikaya doğru kaymıştı. Pazar için üretim yapılan bu karmaşık sisteme engellilerin dâhil olabilmesi pek de mümkün değildi. Çünkü pazar için üretim yapabilme beraberinde rekabeti de getirmekteydi. Engelli bireyler bu rekabet anlayışının kurallarına uyabilecek güce ve yeterliliğe sahip olmadıkları düşünce si sebebiyle sistemin dışına itilmişlerdir. Söz konusu dönemde insanlar toprağın ve tarımın hızla ticarileşmesine, endüstride yaşanan baş döndürücü değişime ve bütün bunlara paralel olarak kentsel nüfusun hızla artmasına şahitlik etmişlerdir. Bütün bunlar doğal olarak aile ve toplum yaşamında köklü değişiklikler olmasına yol açmıştır. Bu dönemde toplumsal ağların kurulması nedeni ile toplumsal ilişkilerde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Mevcut ortamda fabrika işinin hızı, makinelerin ritmine uygun çalışma, genellikle karmaşık ve zor işler, bir disipline göre çalışma, üretim talebi gibi farklılaşmalar daha önceleri toplumsal hayata dâhil olmuş engellilerin kendilerinin belirlediği çalışma yönteminden, yani daha yavaş olandan daha hızlıya doğru istenmeyen bir değişim meydana getirmiştir (Oliver, 2011: 237). Ekonomik alanda yaşanan bu değişim engellileri üretim-tüketim sürecinin dışına itmiştir. Bu da doğal olarak engelli kişilerin toplumsal alanın dışında kalmasına neden olmuştur. Bu süreç engellileri üretkenlikten uzaklaştırmış ve bağımlı hale getirmiştir.

Engellilik olgusu ekonomik dönüşüm ile keskinleşen normal olan-normal olmayan, üretken olan-üretken olmayan ve güçlü olan-zayıf olan gibi ikilikler temelinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Yeni düzenin ihtiyaçlarına cevap verebilecek normal, üretken ve güçlü olanlar sisteme dahil edilmiştir. Öte yandan güçsüz, zayıf, anormal veya üretken olmayacak olanlar arasından tıp biliminin

imkânları ile rehabilite edilip zayıf yanları güçlendirilebilecek olanların ayrıştırılarak üretkenliklerinin artırılması amaçlanmıştır. Hiç işe yaramayacak olanların ise sistem dışında tutulması düşünülmüştür (Oliver, 240: 2011).

Bu dönemde bilim ve teknolojiadaki gelişmeler doğal olarak tıp alanını da etkilemiştir. Gelişen tıp engelliliği ve engelli bireyleri hızla etki alanı içerisine almaya başlamıştır. Engelli bireylere uygulanan olumlu tedaviler engelliliğin tedavi edilmesi gereken bir rahatsızlık-sakatlık ve giderilmesi gereken bir noksanlık hali olduğu; engelli kişinin ise sürekli profesyonellerin denetiminde olması gereken anormal bir insan olduğu düşüncesine meşruluk kazandırmıştır (Oliver, 242: 2011).

Tıbbi yaklaşımda eksiklik ya da noksanlık ön plana çıkarılır. Sorun engelli bireyin bedenindedir. Bu modelde engellilik daha çok hastalık veya fonksiyon kaybı ile eş değer görüldüğünden, engellilik sorununa çözüm de sağlık alanında üretilmiştir. Bu model bağlamında oluşturulan engellilik politikalarında tıbbi bakım ve rehabilitasyon ana hedef olmuştur. Tıbbi modelde temel politika kurumsal bakım veya tıbbi destek iken, modelin ön yargısı normalliğin biyomedikal olarak algılanmasıdır. Engelliliğin açıklanması bozukluk ve yetersizlik düzeyine indirgenmiştir. Bu yaklaşıma göre engelli birey içinde bulunduğu durumu kabullenmeli ve bu duruma uyum sağlamalıdır. Tıbbi modelde engelliler de toplum tarafından kendilerine atfedilen normal olmama düşüncesini benimsemekte ve toplum yaşamında karşılarına çıkan bütün olumsuzlukların nedeni olarak kendilerinin normal bir bedene sahip olmayışlarını göstermektedirler (Ertürk, 2005: 32) .

Tıbbi Model sayesinde engelli bireylerin yaşam şartlarının iyileşmesinde ve yaşam sürelerinin korunmasında olumlu gelişmeler sağlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nce yapılan çalışmalar sayesinde engellilik tanımlanmış ve sınıflandırılmış; engelli insanların bakım ve rehabilitasyon ihtiyaçları belirlenmiştir. Ülkeler bu verilere göre refah politikaları belirlemişlerdir (Burcu, 2015: 31).

Tıbbi Modelin güçlü yanlarını ortaya koymakla birlikte, bu modelin engellinin kendisini özgürleştirecek toplumsal koşulları ve engellilerin birlikte mücadele edebilme koşullarını yaratmadığı da bir gerçektir. Çünkü Tıbbi Model

engelliler ve engelli olmayanlar arasında toplumsal bir hiyerarşi yaratmış olup; engellilerin bu hiyerarşik yapının dışına çıkmasına izin vermemiştir. Örneğin Oliver, normalleştirme teorisi olarak adlandırdığı tıbbi modelde değersizleştirilenin, evrensel-zihinsel bir süreç olduğundan ve mevcut ekonomik ve sosyal koşullarda değersizleştirilenin, sadece değersizleştirilenlerin kendi sorunlarıymış gibi görüldüğünden bahseder. Dolayısı ile Tıbbi Model'in bakış açısından engellilerin toplu hak arayışları nerede ise imkansızdır.. Tıbbi Model'in sosyal hak anlayışı, engellileri medikal destek ve yardıma ihtiyacı olan kişiler olarak değerlendiren bir kavrayıştan ibaret olduğundan, haklar açısından bir mücadele zemini oluşturması ve sosyal hak talebi doğurması, bu yaklaşımın doğasına da aykırı olarak değerlendirilmektedir. Çünkü engellilerin yaratılmış bu hiyerarşi içerisinde kendinden farklı-normal olanla mücadele etmesi mümkün olmamış ve bu bakış açısının engellinin yaşadığı sorunları sadece birey açısından görüp bireyde çözmeye dönük yaklaşımı, engellilerin toplu mücadele zemini yaratmasına imkân sağlamamıştır (Oliver, 2011: 233).

1.3.2 Sosyal Engellilik Modeli

Tıbbi Engellilik Modeli, bazı engelli bireyler ve akademik çevreler tarafından yukarıda belirtilen problemler yüzünden eleştirildi. Fizyolojik farklılıklara dayanan normal-anormal ayrımının sadece engelli bireylerin dışlanmasına ve kınanmasına yol açtığı iddia edildi. Bütün bunlar yeni bir engellilik modelinin doğuşuna zemin hazırladı. Sosyal engellilik modeli, tıbbi modelin problemlerini ve eksikliklerini düzeltmeyi amaçlamaktadır. Ancak şu da unutulmamalıdır ki; sosyal model içerisinde de farklılıklar vardır ve o da eleştirilere açık bir konumdadır.

Özellikle engelli bireylerin organizasyonlarının artan aktiviteleri ile birlikte, amacın sadece belli materyal ödüllerin alınması ile sınırlandırılmayacağı iddia edilmektedir. Gerçekte, engellilik ile ilgili olan, algıları şekillendiren genel kültürel ve ideolojik çerçevedir. Bu çerçeve, engellilik fikrini oluşturmaktadır. Temel fikir şöyledir: Engellilik ile ilgili eğer bir “problem” mevcut ise, bu sadece objektif ve fiziksel bir fonksiyon bozukluğu değildir, bundan ziyade toplumların fizyolojik ve

zihinsel farklılıklarını normal kabul etmek zorunda hissetmemeleridir. Hem materyal hem kültürel olarak toplumlar, bu farklılıkları toplumun ana çizgisine katacak gerekli düzenlemelere sahip değildir. Bu açıdan engellilik objektif bir realite değildir; ancak daha çok sosyal yapılar ve önyargılarla ilgilidir. Engelli bireylerin önüne pek çok engel çıkarılmaktadır ve bu engellerle ilgili herhangi bir değişiklik, engelli bireylere verilen bir “hediye” gibi değerlendirilmektedir.

Sosyal Engellilik Modeli, engellilerin yaşam şartlarını iyileştirecek pek çok reform hayata geçirildiği halde, gerçek problemin hala varlığını sürdürdüğünü iddia etmektedir. Bu problem, normallik ve anormallik ile ilgili algılamalardır. Sosyal model, insanlar arasındaki fizyolojik farklılıkları göz ardı etmez. Tıbbi Modelin ise bu fizyolojik farklılıklarla ve ana ideolojik çerçeveye ilişkili değerleri göz ardı ettiğini iddia eder (Ertürk, 2005: 36).

Sosyal Engellilik Modeli, noksanlıkların bireylere bazı önemli problemler çıkarabileceğini kabul eder. Noksanlık tanımlamaları yolu ile engelli bireylerin ayrımcılığa maruz hale geldiğini iddia etmektedir. Bu ayrımcılık, sosyal olarak yaratılmıştır ancak fizyolojik olarak meşrulaştırılmaktadır. Sosyal model, engelliliğin engelli bireylerin problemi olmadığını söyler. Çok önemli bir sosyal yönü olduğu için, problem, ancak sosyal değişikliklerle baş edilebilecek sosyal bir problemdir. Engelli bireylerin, engelli olmayanlarla aynı şartlar altında topluma katılma hakkından yoksun bırakıldıkları belirtilmektedir. Hem fiziksel hem zihinsel engellerin toplum tarafından kaldırılması gerekmektedir.

Sosyal Engellilik Modelinin başarısı; insan vücudu ve normallik ile ilgili temel stereotipleri sorgulamasıdır. Vurgu, evrensellikten ziyade rölatiflik üzerinedir. Bu perspektif, “noksanlığı olan bireylerin noksanlıkları yüzünden değil de toplumun buna tepkisi ve onlara karşı davranışları yüzünden engelli olduğunu” (Lavalette ve Pratt, 1998: 152) iddia etmektedir. Morris, engellilik ve noksanlık hakkında şu çarpıcı örneği verir:

Yürüme yetinin olmaması bir noksanlıktır ancak bir binaya girişteki yüksek merdivenler yüzünden girememek bir engelliliktir. Konuşma yetinin olmaması bir noksanlıktır ancak uygun teknik yardım verilmediği için iletişim kuramamak bir engelliliktir. Bir kimsenin vücudunu hareket ettirememesi

noksanlıktır ancak uygun fiziksel yardım sağlanmadığı için yatağından çıkamaması bir engelliliktir (Morris, 1993'ten akt. Lavalette ve Pratt, 1998: 152).

Öte yandan, Driedger, engelli bireylerin, toplumun noksanlıkla ilgili tanımlamaları hakkında daha bilinçli olduklarını belirtmektedir. Sosyal hizmetlilerin ve doktorların engelli bireyleri sapma olarak etiketlendirme eğiliminin sorgulandığını belirtmektedir. Morris'le benzer bir şekilde, Driedger, engelli bireylerin topluma katılımının önündeki engellerin daha belirgin bir şekilde fark edildiğini iddia etmektedir. Engelli bireylerin kendi toplumlarının tasarımlarında söz sahibi olmadıklarını belirtmektedir. Bazı çok kritik hususlarda bile, engelli bireyler, kendi ihtiyaçlarını normal şeyler olarak sunma şansına sahip olmamaktadır. Evlerin, kaldırımların ve çalışma alanlarının tasarımları onları göz önünde bulundurmaksızın yapılmaktadır. Sonuç; dışlanma ve güçsüzlüktür. Driedger bunu şöyle tarif eder:

Pek çok engelli insan topluma tam olarak katılamamaktadır çünkü çok sayıda binaya bile girememektedirler. Merdivenler vardır veya tekerlekli sandalye kullananların giremeyeceği kadar dar giriş kapıları. Eğer hareket noksanlığı olan insanlar bu binalara giremezlerse, üniversiteye devam edemezler, bir iş sahibi olamazlar veya bir kurum dışında yaşayacak yer bulamazlar (Driedger, 1989: 2).

Engellileştirme uygulaması bu nedenle Sosyal Engellilik Modeli için esastır. “Engelliliği” yok etme yolu, engelli bireylerin tıbbi olarak “normalleştirilmesi” değil, bundan ziyade toplumun yeniden yapılandırılmasıdır. Engelli bireylere yapılan ayrımcılık; ırkçılık ve cinsiyet gibi hususlardaki ayrımcı uygulamalar gibi kurumsallaşmış kabul edilmektedir.

Bu kurumsallaşmış ayrımcılık, tıbbi modelin etkisi altındaki rehabilitasyon merkezleri ve diğer engellilik kurumlarında fark edilmektedir. Bu yüzden Sosyal Model, kurumsallaşma olmamasını ve engelli bireylerin toplumla bütünleşmesini istemektedir. Engelli bireylerin toplumun ana kısmına uyum sağlaması, engelli bireyler açısından çok belirgin bir avantajdır. Ancak bu, engelli bireyleri diğer engelli kişilerle belli pratikleri paylaşmaktan yoksun bırakmamalıdır. Kasnitz'in engelli hareketi üzerinde yaptığı çalışmada, engellilik liderlerinin ortaya çıkışında,

engelli arkadaşlarla kurulan irtibatın çok önemli bir faktör olduğu iddia edilmektedir. Diğer engelli kişilerle karşılıklı ilişkinin grup bilincine yol açtığı ve bu “biz-lik” algısının, engelli hareketinin ortaya çıkışına daha çok şans yarattığı savunulmaktadır (Kasnitz, 2001: 76-77).

Sosyal Engellilik Modeli, fiziksel ve zihinsel farklılıkların sapma olarak değerlendirilemeyeceğini belirtir. Bireyler arasındaki farklar o kadar çok ve yaygındır ki doğal olmayan olarak kabul edilemez. Dünya nüfusunun yüzde onluk bir kısmı nasıl anormal olarak düşünülebilir? Bu yüzden sosyal bağlam, kendisini bu fiziksel ve zihinsel farklılıkları insan toplumunun doğal parçaları olarak görür şekilde değiştirmelidir. Engelli kişilerin organizasyonları, bu modeli kullanmış ve engelli bireylerin hareketlerini hayır talebinden ziyade bir kimlik hareketine çevirmiştir. Bağımsızlık üzerinde daha çok durulmaya başlanmıştır. Ana hedeflerden birisi toplum üyeliği, haklar ve yetkiler üzerinde durarak Tıbbi Model’den Sosyal Model’e kavramsal bir geçiş sağlamaktır (Ertürk, 2005: 44).

Sosyal Model, tüm insanların belli hakları olduğunu ve belli ihtiyaçları paylaştıklarını belirtmektedir. Üretim gücü veya başka herhangi bir kıstas, belli bir insan grubunu ayırmak için kullanılamaz. Sosyal model, vücut fonksiyonlarının ve onların değerlerinin objektif olmadığını iddia etmektedir. Onlar da sosyal olarak oluşturulmuştur. Verimsizlik veya bozuk fonksiyonlar, değişime ve değerlendirmeye açıktır. Bundan dolayı, sosyal ve suni olarak oluşturulmuş hiyerarşiler ortadan kaldırılmalıdır.

Bu açıdan, Sosyal Engellilik Modeli, diğer kimlik hareketleri ve yeni sosyal hareketlerle bazı varsayım ve eleştirileri paylaşır. Driedger’in belirttiği gibi engelli bireyler toplumdaki diğer kişilerle aynı haklara sahip olma yetkileri olduğunun bilincine varmışlardır. Onların talepleri ve bilinçliliklerindeki bu artış, bazı yeni sosyal hareketlerde yaşananlarla benzerdir (Driedger, 1989: 121). Sadece belli fiziksel mal ve hizmetlerden ziyade; yaşam kalitesi, beklentilerin çerçevesini belirlemektedir. Sosyal Model, bu hareketin kapitalizm kritiğini de paylaşır. Lavalette ve Pratt, engelli bireylerin temel vatandaşlık haklarının ihlal edildiğinin hissedildiğini yazar. Bundan dolayı, onların ilgileri diğer sıra dışı gruplar gibi,

materyal kaynaklar üzerindeki kontrolün ötesine geçmiş, daha ziyade engelliliğin tedavisi üzerinde durur olmuşlardır (Lavalette ve Pratt, 1998: 152).

Normallik ve anormallik gibi; engellilik ve sağlamlık arasındaki sınırlar da sosyal modelde belirsizleşmiştir. Engellilik, insan vücuduna tamamen yabancı bir durum değildir. Vücutlarımızla ilgili farklılıkların, herkeste ortak olan insani özün ihmal edilmesine veya zayıflatılmasına izin vermemesi gerekmektedir. Sosyal Engellilik Modeli, Tıbbi Modelden farklı olarak, fiziksel çeşitlilikleri varlığımızın doğal bir özelliği olarak sunar. Bu farklılıklar, hiyerarşilerin üstün-aşağı ilişkilerinin kurulmasında bir kıstas olarak alınmamalıdır. Bu açıdan Sosyal Model, algılamaların ve engellilik ile ilgili kavramların içindeki güç politikaları üzerinde bireyleri yoğunlaştırır. Farklılıklar sapma değildir. Onların mevcudiyetleri bile sorgulanabilir.

Sosyal model, insan vücudunun engellileri dışlayacak şekilde tanımlandığını iddia etmektedir. Foucault'un belirttiği gibi modern insan vücudu, güç ilişkileri tarafından değişime uğratılmıştır. "Vücudun politik teknolojisi" vücut algılamalarını şekillendirmiş ve modern toplumun gerektirdiklerini karşılayan modern bir nesne yaratmıştır (Foucault, 1979: 23). Gerçekte, hapishaneden okullara varıncaya kadarki kontrol mekanizmalarını kuran bu teknoloji, "homo economicusun yeniden inşa edilmesidir" (Foucault, 1979: 23). David Armstrong'un belirttiği gibi insan vücudunun yeni teknikleri ortaya çıkmıştır ki bunlar toplumdaki güç mekanizmalarının yeniden şekillenmesidir. Armstrong, bu yeni tekniklerin kökenlerinin, on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllardaki tıbbi değişim olduğunu savunmaktadır (Armstrong, 1998: 17).

Sosyal Engellilik Modeli, engelli bireylere yönelik bakım sistemlerini ve profesyonel rehabilitasyon merkezlerini de eleştirmektedir. Tıbbi Modelin analizinde belirtildiği gibi tıp, engelli bireyleri bakıma ve tedaviye şiddetle ihtiyaç duyan insanlar haline dönüştüren bir otorite haline gelebilmekteydi. Ancak bakımın, noksanlığı normal kabul ederek, engelli bireylerin topluma dâhil olmasına katkıda bulunması gerekmektedir. Özellikle kolektif bakım belli özelliklere sahip olmalıdır. Gillian Dalley, bakımın birkaç kritik özelliğini şöyle özetler: İlk olarak, engelli bireyler hayatlarıyla ilgili kararlardan kendileri sorumlu olmalıdır. Gerekli gördüklerinde karar alma ve değiştirme şansına sahip olmalıdırlar. Hayatları üzerinde

söz hakkını kaybetmek pahasına, bakım almaya zorlanmamalıdır. İkincisi, bakım şekilleri, engelli insanların ihtiyaç ve taleplerine uyum gösterecek şekilde esnek olmalıdır. Üçüncüsü, engelli bireylere kendi muhitleri dışındaki diğer insanlarla da kişisel ilişkiler kurabilme şansı tanınmalıdır. Dördüncüsü, engelli bireylere diledikleri kabiliyetlerini geliştirebilmeleri için imkânlar sağlanmalıdır (Dalley, 1998: 116-117). Bundan dolayı, birleştirici bir yaklaşım zaruridir ve bu birleştirici yaklaşımın ortaya çıkabilmesi için engelliliğin tıbbi tedavisinin değiştirilmesi gerekmektedir. Üstünde durulan normal/anormal sınıflandırmaları yeniden gözden geçirilmeli ve değiştirilmelidir. Sonrasında bakım, engelli bireylere, bağımlı insanlar haline gelmek yerine bağımsız yaşam sürdürebilme hususunda yardımcı olabilir.

1.3.3 İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması (ICF) Modeli

ICF Halk sağlığı ve rehabilitasyonu hizmetleri ile ilgili konuların başarılı bir şekilde uygulandığı ülkelerin çoğunda teorik olarak kabul edilmiştir. ICF'nin genel manada 1960 yılında Amerikalı sosyolog Nagi tarafından yürütülen çalışmalar ile başladığını söyleyebiliriz. Ardından Verbrugge ve Jette söz konusu engellilik modelini kavramsal olarak açıklamış ve bunda da son derece başarılı olmuşlardır. Daha sonraki yıllarda ise Fougeyrollas “Engelliliğin Oluşum Süreci” teriminin ne anlama geldiğini belirlemiştir (Karademir, 2008: 40).

1973 yılında Manchester’da Dr. Philip Wood adlı araştırmacının bir sınıflandırma sistemi oluşturması için görevlendirilmesini bu konuda Dünya Sağlık Örgütü’nün atmış olduğu ilk adım olarak değerlendirmemiz mümkündür. Bu sayede ilk uluslararası sınıflandırma sistemi ortaya konulmuştur. Bu sınıflandırma sistemi 1976 Mayıs ayında düzenlenen 29. Dünya Sağlık Kurultayında (WHA) 35 sayılı önerge ile kabul edilmiş ve 1980 yılında deneme amacı ile yayınlanmıştır. Meydana getirilen bu sınıflandırmada özürlülük, bozukluk (impairment), yeti yitimi (disability) ve engellilik (handicap) olarak ayrılmıştır. Uzun yıllar boyunca devam eden tartışmalar ve bunlara bağlı yapılan yenilemeler sonucunda 1993 yılında Dünya Sağlık Örgütü bu dokümanı “Bozukluk, Yetiyitimi ve Engelliliğin Uluslararası

Sınıflandırılması” (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps, ICIDH) adı altında kabul etmiştir. Bu sınıflandırmaya göre hastalıklar dört temel düzeyde incelenmektedir.

- Patoloji: Vücutta herhangi bir organ veya sistemde meydana gelen harabiyet. Örneğin serebral infarkt.
- Bozukluk: Patolojinin doğrudan sonuçları olan belirti ve bulguları kapsar. Örneğin ekstremitelerde güçsüzlük.
- Özürlülük: Bozukluğa bağlı olarak kişinin normal kabul edilen işlev ve davranışlarındaki kaybını tanımlar. Örneğin bağımsız yürüyememek.
- Engellilik: Kişi için normal kabul edilen sosyal rolü engelleyen dezavantajların varlığıdır. Örneğin tekerlekli sandalye kullanan bireylerin merdiven çıkamaması.

Dünya Sağlık Örgütü mevcut sınıflandırmanın klinik ortamda kullanıma uygun olması gerektiğine inanmaktaydı. Bu yüzden çalışmanın revize edilebilmesi için resmi ve sivil organizasyonlar ve engellileri temsil eden gruplar ile ortaklaşa yenileme çalışmaları yapmıştır. On yıla yakın süren ciddi bir çalışma ile sınıflandırma ve değerlendirmelerle ilgili literatür taramaları yapılmış, insanların vücut, birey ve sosyal alanlardaki işlevselliği ile ilgili 3000’den fazla sınıflandırma alanı içeren bir havuz oluşturulmuştur. Bu çalışmaların sonucunda Dünya Sağlık Örgütü yenileme ekibi tarafından geliştirilen ICIDH-2 ortaya çıkmıştır. ICIDH-2’nin 15 ülkede alan çalışmaları yapılarak uygulanabilirliği ve güvenilirliği test edilmiş, son şekli verilerek 2001 yılında “İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslar arası Sınıflandırılması” (International Classification of Functioning, Disability and Health, ICF) adıyla yayınlanmıştır. ICF’in yeni versiyonunda tüm maddeler örneklerle açıklanarak daha kullanışlı hale getirilmiş, kodlamada nötr terminoloji kullanılmış, çevresel faktörlerin eklendiği bio-psiko-sosyal bir çerçeve meydana getirilmiştir(Karademir, 2008: 41).

ICF engellilik konusunda iki uçta yer alan tıbbi ve sosyal modellerin bütünleşmesine dayanır. ICF sınıflandırmasının genel amacı, sağlık ve sağlıkla ilgili durumların tanımlanması için ortak, standart bir dil ve çerçeve oluşturmaktır.

Sağlığın bileşenleri ve iyilik halinin sağlıkla ilgili bazı bileşenlerini tanımlamaktadır. ICF, sağlığın birçok alanında uygulama için DSÖ tarafından geliştirilmiş “uluslararası sınıflandırma ailesi” ne aittir. ICF, hastalık sonuçlarının sınıflandırılmasından uzaklaşıp sağlık bileşenlerinin sınıflandırılmasına dönüştürülmüştür. Sağlık bileşenleri sağlığın içeriğini tanımlarken, sonuçlar sağlık durumunu veya hastalık sonucunda ortaya çıkan etkilere odaklanır. Yani, etiyoloji açısından ICF tarafsız bir bakış açısına sahiptir, böylece araştırmacılar uygun bilimsel yöntemleri kullanarak neden-sonuç ilişkileri ile ilgili çıkarımda bulunabilirler (Dünya Sağlık Örgütü, 2001: 6).

ICF farklı kullanımlar için geniş bir yelpaze sunar. Örneğin sosyal güvenlik, sağlık hizmetlerinde değerlendirme, yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde nüfus incelemeleri gibi. Toplumsal engelleri ortadan kaldırarak veya hafifleterek sosyal destek ve kolaylıklar hakkındaki hükümleri teşvik ederek korunma, sağlık koşullarının geliştirilmesi ve katılımın artırılması da dâhil olmak üzere kişisel sağlık bakımına uygulanan kavramsal bir bilgi çerçevesi sunar. Gerek değerlendirme, gerek ise politika oluşturma açısından sağlık bakım sistemleri araştırmalarında da kullanıma elverişlidir.

İKİNCİ BÖLÜM:

GÖRME ENGELLİLİK

İnsanoğlunun bilgi edinme sürecinde görme duyusunun ve gözün oynadığı role bakarak, görme duyusunun en önemli duyu, gözün de en önemli duyu organı olduğu şüphesiz herkes tarafından kabullenilen evrensel bir gerçektir (Demirci, 2005: 33). Günlük yaşantımız gören insanlara yönelik düzenlendiği için edinilen bilgilerin çok önemli bir bölümü görerek öğrenilir. Eğitim ve iş yaşamı, toplu taşıma sistemi, yazılı ve görsel basın nerede ise tamamı ile gören kişiler için tasarlanmış durumdadır. Çağımızda göz ve görme duyusu en önemli iletişim aracı durumundadır. İnsanlar birbiri ile sürekli göz teması kurar, konuşurken birbirinin gözünün içine bakmayan kimseler çoğunlukla yadırganır. Bir konuşmacı kendisini dinleyenler ile sürekli göz teması kurma çabası içerisinde. Göz ve görme duyusunun önemi farklı toplumlarda farklı şekillerde algılansa da genel kanı asla değişmemektedir. Gözüm, göz bebeğim gibi deyimler sürekli gözün vücudumuzun en önemli organı olduğuna vurgu yapmaktadır. Tarih boyunca sürekli göz ve görme duyusu yaşamın merkezine yerleştirilmiştir. Örneğin mahkûmların öldürülmeyip gözlerine mil çekilmesi, körlüğün ölümden daha ağır bir durum olarak görüldüğünün en önemli kanıtıdır. Hatta bu durumu bir derece daha ileri götürecek olursak eski çağ düşünürlerinden Euripides'in gözlerini kaybetmiş kişilerin yapabilecekleri en olumlu davranışın intihar etmek olduğunu düşündüğünü belirtebiliriz.

Bütün bu karmaşık sistem içerisinde şu ya da bu şekilde görme problemi yaşayan kimseler, genelde farklı olarak algılanır ve söz konusu kişilerin toplumsal yaşama uyum sağlayamayacakları fikri insanlarda hâkim düşüncedir. Burada medikal modelin eleştirisine bir atıfta bulunmamız gerekir ise maalesef toplumlar farklı olanı pek sevmezler. Ama yukarıda saydığımız durumların hiç biri görme problemi yaşayan birisinin sağlıklı bir sosyal yaşam süremeyeceği, meslek sahibi olup mesleğinde ilerleyemeyeceği anlamına gelmez.

2.1 Körlük ve Az Görenlik

Milli Eğitim Bakanlığı birinci özel eğitim konseyi, görme engelliler ön raporuna göre görme engelli, bütün düzeltmelere rağmen iki gözle görmesi 1/10'dan aşağı olan, eğitim öğretim çalışmalarında görme gücünden yararlanmasına imkân olmayan; az gören, bütün düzeltmelere rağmen iki gözle görmesi 1/10 ile 3/10 arasında olan ve özel bir takım araç ve yöntem kullanmadan eğitim, öğretim çalışmalarında görme gücünden yararlanması mümkün olmayan şeklinde tanımlanmaktadır (Demirci, 2005: 4).

Görme engelli ve az gören kavramlarını açıklarken pratikte Gültekin Yazgan'ın "Kör Uçuş" adlı kitabında yaptığı körlük ve az görenlik tanımlarından da faydalanmamız yararlı olacaktır. Yazgan'a göre iki gözü de bütün düzeltmelere karşın hiç görmeyen kişiler için kör; iki gözünde de bütün düzeltmelere karşın önemli ölçüde görme kaybı bulunan kişiler için ise az gören kavramını kullanabiliriz. Kör ve az gören bireylerin tümünü de görme engelli kelimesi ile ifade edebiliriz (Yazgan, 2019: 20). Görme engelli tamlaması kör ve az gören sözcüklerinin anlamlarını içeren bir üst terimdir. Görme engelli olarak nitelediğimiz kişi kör de olabilir, az gören biri de olabilir. Görme engelliler tamlaması körler ve az görenler diye adlandırdığımız iki alt grubu anlatan bir terimdir.

Hem ülkemizde hem de dünyada farklı tanımlar mevcuttur. Toplumların konuyu değerlendiriş biçimlerine göre de yapılan tanımlar çeşitlilik gösterebilir. Bizim ülkemizde bu konu ile ilgili temel tartışma tanımın içeriğinden çok adlandırılması üzerine olmuştur. Kör, âmâ ve görme engelli kelimeleri, sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır. Aslında bu üç kelime de temelde aynı anlamı karşılar. Esasen tanımlar kişilerin zihninde uyandırdıkları imgeler çerçevesinde sizin karşınızdaki kişinin zihninde ne ifade ettiğinizi anlatması bakımından önemlidir. Bu bağlamda görme engelli kelimesi, kanımca hem kulağa daha hoş geldiğinden hem de engellerin büyük bir kısmının sonradan oluştuğunu dikkate alırsak yeni engelli olmuş birini incitmeyerek onun rehabilitasyon sürecini olumlu yönde etkileyeceğinden kullanılabilir. Ama burada şu nokta da unutulmamalıdır ki; davranışlarımız her daim söylemlerimizi destekler nitelikte olmalıdır. Kör kelimesini kullanmakta negatif bir

mana görmeyen ama kurumunda çalışan görme engelli öğretmenlerin bilgi ve yeterliliklerinin farkında olup, onlara görev ve sorumluluk vermekten çekinmeyen bir okul müdürü ile sürekli görme engelli kelimesini kullanan, ama kurumundaki engelli personelinin yeterliliklerine hep şüphe ile yaklaşıp onlara güvenmeyen bir okul müdürünü aynı şekilde değerlendirmemiz mümkün değildir.

2.2 Dünyada ve Ülkemizde Görme Engellilik

Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre dünyada kırk beş milyon civarında görme engelli yaşamaktadır (Dünya Sağlık Örgütü, 2019). Ülkemizde ne kadar görme engelli bireyin yaşadığı tam olarak bilinmemekle birlikte bu sayının yaklaşık dokuz yüz bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ciddi görme kusuru olanlar da bu sayıya dâhildir (Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002: 6).

Dünya'da ve ülkemizde gözlerini doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle kaybetmiş kimselerin eğitim, istihdam ve erişilebilirlik ile ilgili başa çıkmaları gereken birçok sorunları vardır. Ama bu sorunların en başında insanların onlara gösterdiği yanlış yaklaşımlar gelmektedir. Şu kadar ki, bu yanlış yaklaşımlar kendine özgü sorunlar çıkarmakla kalmayıp, görme engellilerin günlük yaşamlarında karşılaştığı görme yokluğundan ya da bozukluğundan kaynaklanan pek çok sorunu da ağırlaştırmakta ve içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Bu nedenle Demirci'nin de belirttiği gibi "insanların görme engellilere olan yaklaşımları ve sergilediği tutumlar, görme engelliler ile ilgili literatürün önemli bir kısmını oluşturmakla kalmaz, onlarla ilgili hemen hemen her konuyu derinden etkileyen bir unsur durumundadır" (Demirci, 2005: 5). Ön yargılar, genellemeler, acıyarak yaklaşma, ötekileştirme, sürekli yardım edilen konumunda görme, kapalı bir grup olarak algılama hep bu yanlış tutumların yansımalarıdır.

Dünya'da ve ülkemizde yaşayan görme engellilerin önemli bir kısmı, eğitim imkânlarından gerektiği ölçüde yararlanamaz. Bunun doğal bir sonucu olarak da görme engelli bireylerin ancak çok küçük bir bölümü meslek sahibi olup, saygın bir işte çalışabilir. Bilindiği üzere toplumsal yaşamda bireyin meslek sahibi olması,

kendi kazancına sahip olup, kendi kendine yetebilmesi, yaşam standardının yükselmesi anlamına gelmektedir.

Halk önem sırasına göre engel gruplarını sıraladığında görme engelliği en başa koymaktadır. Yani toplumların gözünde durumu en vahim olan, en fazla yardıma ihtiyacı olan ve en fazla acınılması gereken engel grubu görme engellilerdir (Demirci, 2005: 51). Görmemek insanlarda hep karanlık duygular uyandırır. Görmeyenlerin bitmez tükenmez bir karanlıkta hapsediğine inanılır. Oysa şurası da çok ilginçtir ki hiç görmeyen birinin içinde bulunduğu durum bir karanlık, bir siyahlık değildir. Yapılan araştırmalar, gözleri görmeyen kişilerin gözlerinin önünde gri bir renk olduğunu ortaya koymaktadır (Demirci, 2005: 45).

2.3 Görme Engellilerin Eğitimi

Geçmişten günümüze farklı toplumların görme engelli bireylere bakış açıları incelendiğinde, karşımıza sürekli iyiye giden ama bir türlü isteneni tam olarak veremeyen bir tablo çıkmaktadır. Günümüzde eğitim ve istihdam birbirine sağlam düğümler ile bağlıdır. İyi bir iş sahibi olabilmenin yolu iyi bir eğitim alabilmekten geçer. Peki, ama görme engelli bireyler eğitim konusunda ne kadar başarılı olabilirler? Eğitim sistemleri görme engellileri ne derece kapsar niteliktedir? Bir görme engellinin toplumdan soyutlanmaması, toplumla bütünleşebilmesi için nasıl bir eğitim anlayışına ihtiyacımız vardır? İlk çağlardan günümüze kadar toplumların engelli eğitimine yaklaşımlarını incelediğimizde kaynaştırmalı eğitimin yukarıdaki sorulara tam ve doğru cevaplar bulma noktasında bir adım önde olduğunu görmekteyiz.

2.3.1 İlk Çağlarda Görme Engellilerin Eğitimi

Görme engellilerin eğitimi konusundaki ilk bilgilerimiz Eski Mısır kaynaklıdır. Görme engellilerin tarihi üzerine çalışmalar yapan Ross, Karnaklı din adamlarının yoksulların ve engellilerin refahı için oldukça kapsamlı bir program geliştirdiğini, ayrıca engellilere bir ölçüye kadar eğitim verilmesi ve engellilerin

ekonomik bağımsızlıklarını elde edebilmeleri gibi konulara bu programda yer verildiğini belirtmektedir (Ross, 1970'den akt. Demirci, 2005: 114).

Kirtley'in aktardığına göre, Çin'de Hun Hanedanlığı sırasında üst düzey bir devlet görevi almış bir görme engelli olan Luk'ai, o dönemde yaşamış görme engellilerin yaşamı üzerinde etkili olacak bazı politikaların uygulanmasına öncülük etmiştir. Bu görme engelli politikacının girişimleri ile görme engellileri falcılık konusunda yetiştiren okullar açılmıştır (Kirtley, 1972: 113'den akt. Demirci, 2005: 115).

Japonya'da M.S. 870'li yılların başlarında görme engellilerin sistematik eğitimi konusunda tarihte bilinen ilk girişim olarak kabul edilen bir akademi kurulmuştur. Akademide müzik, edebiyat, dini işler ve masaj gibi alanlarda çalışmalar yürütülmüştür (Demirci, 2005: 153).

1361 yılında, İtalya'nın Palermo kentinde kurulmuş olan "Kör Biraderler" örgütü, bir müzik akademisi kurmuş ve yüzyıllar boyu görme engellilerin müzik alanında eğitim almasını sağlamıştır. Bu akademiden yetişen görme engellilerden bazıları Rönesans döneminin önemli müzik adamları olarak ün kazanmışlardır (Demirci, 2005: 145).

İslam toplumunda görme engellilere ve onların eğitimlerine özellikle Hz. Muhammed'in hayatta olduğu Asrı Saadet döneminde büyük önem verilmiştir. Görme engelli kimseler yeteneklerine uygun olduğu düşünüldüğü için hafızlık, vaizlik gibi işlere yönlendirilmişler ve bu alanda yetiştirilmişlerdir. M.S. 970'li yıllarda Kahire'deki ünlü El Ezher Medresesi'nde görme engelliler için on iki yıl süreli bir hafızlık programı başlatılmıştır. Görme engellilere bu on iki yıl içinde Kuran ezberletilir ve İslam dini ile ilgili yoğun bilgiler verilirdi. Bu eğitimi tamamlayan görme engelliler, öğretmenlik yaparlar, edebiyat ile uğraşırlar ve camilerde vaiz olarak çalışırlardı (Seyyar, 2007: 15).

2.3.2 Modern Çağlarda Batı Toplumlarında Görme Engellilerin Eğitimi

Rönesans ve Reform hareketleri sonrasında ortaya çıkan Sanayi Devrimi ve Aydınlanma Düşüncesi her alanda olduğu gibi Batı toplumlarını engellilik alanında da değiştirmiş ve geliştirmiştir. İnsana verilen önem engellilik alanında da kendisini göstermiş ve engelli insanların eğitime ihtiyaçları olduğu düşüncesi önem kazanmıştır. Birçok Aydınlanma filozofu bu alana ilgi duymuş ve çözüm önerilerinde bulunmuştur. Oluşan bu birikim sonucunda Batı dünyasında ilk körler okulu 1785 yılında “Ulusal Genç Körler Kurumu” adı ile Paris’te açılmıştır. Okulun kurucusu Valentin Haüy’dür. Daha sonraki yıllarda okulun ismindeki genç sözcüğü kaldırılmıştır. Bu okulda görme engellilere, hafifçe kabartılmış bir yazı ile okuma yazma öğretilmekte idi. Okulun eğitim programında müzik, dokumacılık, sandalye ve sepet yapımı ve ciltçilik gibi dersler bulunmaktaydı. Bu derslerin görme engellilerin meslek edinip iş sahibi olmalarında son derece önem arz ettiğine inanılırdı (Demirci, 2005: 290).

Batı’da kurulan bu ilk körler okulu kendisinden sonra dünyanın çeşitli yörelerinde kurulan körler okullarına örnek olmuştur. Bu yüzden söz konusu okul ve Valentin Haüy’ün eğitim felsefesi ile ilgili bazı noktaların altını çizmemiz gerekir. Okullar meslek atölyeleri gibi düşünülmüş ve temel amaç akademik seviyesi ne olur ise olsun okulda eğitim alan bir görme engelliye meslek kazandırmak olmuştur. Bu düşünce görme engelli kişilerin meslek sahibi olması bakımından olumlu görünse de birçok alanda görme engellileri kısıtlar nitelikte olduğundan aslında çok da sağlıklı değildir. Okulda yatılı eğitim verilmekteydi. Bu da çocukların ailelerinden ve yaşadıkları çevreden koparılması anlamına geliyordu. Oysa bu düşünce çocuğun kendisine en yakın okula gönderildiği ve eğitim ortamının da kendisine göre dizayn edildiği günümüzde uygulanmakta olan kaynaştırılmış eğitim sisteminin çok gerisindedir. Paris’te açılan bu okulu takiben Avrupa’nın çeşitli şehirlerinde ve ABD’de kısa süre içerisinde birçok körler okulu açılmıştır (Demirci, 2005: 297).

2.3.3 Osmanlı Devletinde Görme Engellilerin Eğitimi

Kanuni Sultan Süleyman zamanında İstanbul'da Şehzade Camii külliyesinde görme engelliler için açılan tabhanede (besi evi), görme engellilere uygun bir eğitim verildiği bilinmektedir. Fakat ne yazık ki bu kurum hakkındaki bilgilerimiz son derece yetersizdir (Demirci, 2005: 296).

Fransa başta olmak üzere Avrupa'da gelişen görme engelliler eğitiminin Osmanlı coğrafyasına ilk yansıması 1874'te Kahire'de Hidiv İsmail Paşa'nın açtığı Âmâlar Mektebi'dir. Bunu on beş yıl sonra 1889'da İstanbul'da Sağır ve Dilsiz Mektebi'nin açılması izlemiştir (Balcı, 2013: 182). Sultan II. Abdülhamit'in 25 Haziran 1889 tarihli bir iradesi ile açılan Sağır ve Dilsiz Okulu 30 Eylül 1889'da Hamidiye Ticaret Mektebi bünyesinde faaliyete geçmiştir. Okul, Hamidiye Ticaret Mektebi Müdürü Ferdinad Grati ve Maarif Nazırı Münif Paşa'nın gayretleriyle açılmıştır. Okula 17 Mart 1891'de ayrıca görme engelliler için bir sınıf eklenmiştir. Ancak okula daha ziyade sağır ve dilsiz öğrenciler rağbet gösterdiği için genelde okulun adı Sağır ve Dilsiz mektebi olarak bilinmektedir. 1889 yılında faaliyet göstermeye başlayan Sağır ve Dilsiz Mektebi devletin yıkılışına kadar birçok farklı binada faaliyet göstermiştir. Okulun sıklıkla ve sürekli mekân değiştirmesi, verilen eğitimin kalitesini ve yararını olumsuz anlamda etkilemiştir. 1897 yılında okul müfredatından müzik dersinin kaldırılması, görme engelli öğrencilerin okuldan ayrılmasına neden olmuştur. Bu olay okulun mevcudunu bir hayli düşürmüştür. Hatta 1904 yılında okulun kapatılması bile düşünülmüştür. Okulun kendine ait bir binasının olmayışı, bu yüzden de sürekli yer değiştirmek durumunda kalınması idarecilerin okulu kapatma düşüncesine sıcak bakmalarının en önemli nedenidir. Ancak okul müdürü Hüseyin Sabri Bey ve öğrenci velilerinin çabaları ile bu düşünceden vazgeçilmiştir. 23 Temmuz 1904'te yayınlanan bir irade ile iki yüz öğrenci kapasiteli Avrupa tarzında yeni bir binanın yapılmasına ve inşaat masrafları için memur maaşlarından % 1'lik bir kesintinin yapılmasına karar verilmiştir. Memur maaşlarından yapılan kesinti 1909 yılında önemli bir tutara ulaşsa da o dönemki karışık ortamda kimse bu projenin takipçisi olmadığı için toplanan paralar 1911 yılında tıp fakültesine harcanmıştır (Balcı, 2013: 183).

Avrupa’da başlayan görme engellilerin eğitime yönelik faaliyetlere Osmanlı Devleti de kayıtsız kalmamıştır. 1889 yılında açılan okulun tüm çabalara karşın dönemin karışık ortamından dolayı bir türlü müstakil bir binaya kavuşamaması, öğretmenlerin özel eğitim formasyonlu olmaması, devlet adamlarının okula gerekli ilgiyi göstermemeleri okulun seyyar olarak çalışmasına sebep olmuş ve istenilen başarıyı verememiştir. Bununla birlikte fasıllarla da olsa faaliyetini sürdüren Sağır, Dilsiz ve Âmâlar Mektebi Osmanlı Devleti’nin yıkılmasına kadar varlığını sürdürmüştür (Balcı, 2013: 183). Burada şu noktanın da altını çizmemiz yerinde olacaktır: Osmanlı Devleti’nde açılan ve engellilerin eğitimi ile ilgilenen okullar, eğitim bakanlığına bağlı olarak faaliyet göstermektedir.

2.3.4 Cumhuriyet’in İlanından Sonra Görme Engellilerin Eğitimi

Albert Karmona adında zengin bir Musevi tüccar İzmir’de sağır ve dilsiz çocukların eğitilmesi için bir okul açmıştı. Okul 1923 yılında Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından devralındıktan sonra büyük bir binaya taşınmış ve Sağır, Dilsiz ve Körler Müessesesi adını almıştır (Yıldırım, 1997: 327). Kurumun uzun yıllar müdürlüğünü yapan Dr. Necati Kemal bir sinir hastalıkları uzmanıdır. Kuruma 1926 yılına gelindiğinde ilk defa görme engelli öğrenciler kabul edilmiş, bunu 1930 yılında kabul edilmeye başlanan zihinsel engelliler izlemiştir (Demirci, 2005: 503). Kurumda ilköğretim müfredatından oldukça uzak genelde engelli bireye bir meslek kazandırmayı amaçlayan özel bir program uygulanmıştır. Genellikle on altı yaşında okuldan mezun olan engelli bireylerin orta öğrenime devam etmesi Milli Eğitim Bakanlığı’nın özel iznine tâbi tutulmuştur. Fakat bu sistem içerisinde bir görme engellinin eğitim hayatının ileriki aşamalarına devam edebilmesi neredeyse imkânsızdır.

Bu kurumun Milli Eğitim Bakanlığı yerine Sağlık Bakanlığına bağlı oluşu, kurum müdürünün bir sinir hastalıkları uzmanı olması, o yıllarda ülkemizde halen engelli eğitime yaklaşımın Geleneksel Tıbbi Model temelli olduğunu bize kanıtlar niteliktedir. Nitekim 1950 yılında engellilerin eğitim faaliyetlerinin özel eğitim kapsamında Milli Eğitim Bakanlığına bırakılması ülkemiz engelli eğitiminde bir

dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde bugün Milli Eğitim Bakanlığına bağlı on iki adet körler okulu bulunmakla birlikte kaynaştırmalı eğitim kapsamında görme engelli öğrenciler kendilerine en yakın okullara da kayıt yaptırabilmektedirler. Günümüz Türkiye'sinde görme engelli eğitimi konusunda dikkati çeken asıl sorun okul yokluğu veya azlığı değil; okula devam eden görme engelli öğrenci sayısının çok düşük oluşudur. Yapılan araştırmalara göre okul çağındaki neredeyse her on görme engelli çocuktan sadece üçü okula gidebilmektedir (Demirci, 2005: 527).

Körler okullarının birbiri ardına açılması ve görme engelli bireylerin bu okullarda eğitim görmeye başlaması tabii ki azımsanmayacak bir gelişmedir. Ancak bu gelişme görme engelli bireylerin toplumla bütünleştiği anlamını taşımaz. Aksine bir çok düşünüre göre bu bir izolasyon sayılmaktadır. Halbuki, görme engelli bireylerin en büyük rehabilitasyonu toplumla bütünleşmektir. Fakat ilk ve orta okulu körler okulunda tamamlayan görme engelli öğrenciler, ülkemizde eğitime devam etmek istedikleri taktirde karşlarına muhtemelen kendisi de görme engelli olan ve tam yedi yıl MEB'de Özel Eğitim Şube Müdürlüğü yapmış olan Halis Kuralay'ın aktardığı şu trajikomik diyalog çıkacaktır (Kuralay, 2012: 95-96):

Türkiye'de bir görme engelliye liseye kaydettirmek, deveye hendek atlatmaktan zordur, inanın. 1983 senesinde ortaokulu iyi sayılabilecek bir derece ile bitirmiştım. Yaz tatili bitip de liseye kayıt tarihi yaklaşıncı babamla birlikte kayıt yaptıracağım okulun yolunu tuttuk. O yıllarda Türkiye'de modern ve klasik lise ayrımı vardı. Büyükçekmece Lisesi modern matematik ve fen eğitimi veren bir liseydi. Müdür Bey bunu gerekçe göstererek: görme engelliler modern lisede yapamazlar klasik liseye gitmeliler aksi halde burada başarısız olurlar. Fikrini savunuyor ve bizleri liseye almayacağını söylüyordu. Bu bize özel bir durum değildir. Genelde hangi liseye görme engelli bir öğrenci götürürseniz götürün tutum aynıdır. Ve okul idaresi ile öğrenci velisi arasında aşağı yukarı şu konuşma geçer.

-Bizim görmeyen çocuğa yönelik eğitim almış öğretmenimiz yok.

-Evet, efendim haklısınız. Ama böyle bir eğitim almış öğretmen Türkiye'nin hiçbir lisesinde yok.

-Ama bu çocuk tahtayı göremez. Göremeyince de derslerini nasıl yapacak?

-Bakın sayın müdürüm, dinlediği ona yeter. Yetmediği yerde, arkadaşlarından, öğretmenlerinden biraz takviye ile bu sorun çözülür.

-Peki, ama sınavlarda nasıl yapacak?

-Sınavlar hiç problem değil. İster öğretmen ona soruları okur, o da kendi yazısı ile kabartma olarak yazar. İstenirse yanına bir okuyucu verilir, görme engelli öğrenci söyler, o da yazar. Yani çok çeşitli çözüm alternatifleri mevcuttur.

-Ama bizim okulun kabartma kitapları yok. Bu çocuk nasıl ders çalışacak?

-Bir kısmını kendi kitaplarıyla, bir kısmını da arkadaşlarına okutarak.

-Kardeşim bu çocuk burada yapamaz. Çünkü bizim sınıflarımız çok kalabalık.

-İyi ya müdür bey birlikte ders çalışabileceği arkadaş sayısı çok demektir. Biri kabul etmez ise biri kabul eder.

-Hayır, efendim ona çarparlar. Kendini nasıl muhafaza edecek? Sınıfını nasıl bulacak? Tuvalet kim götürecektir? Hayır, efendim ben bu sorumluluğu alamam.

-Türkiye’de bir görme engelli öğrenciyi kabul edecek ilk müdür siz değilsiniz. Bugün ülkemizde yüzlerce görme engelli öğrenci lise eğitimine başarı ile devam etmekte. Siz hele bir kaydını yapın bakın memnun kalacaksınız.

-Sözleriniz mantıklı geliyor ama benim cevabım yine de hayır olacak.

Bu diyalog böyle bir sonuca bağlanmadan sürüp gider. Daha sonra iş milli eğitime bağlı özel eğitim müdürlüğüne intikal eder. Ve itirazcı okul müdürü istemeye istemeye görme engelli öğrenciyi okula kabul eder (Kuralay, 2012: 95-96).

Görme engelli bireyin eğitim hayatında bazı farklı gereksinimlerinin olması onun normal bir okulda eğitim göremeyeceği anlamına gelmez. Bu ayrımcı tutum farklı uygulamaları da beraberinde getirmektedir. Siz daha en başından toplumda bir normal-anormal ayrımı yaparsanız, anormal olarak nitelendirdiğiniz engelli bireylerin ileride normal toplumsal ilişkiler kurabilme şansı pek mümkün görülmemektedir. Görme engeli olan bireylerin üniversitelerin bazı bölümlerine alınmak istenmemesi ya da öğretmenlik, eğitmenlik, bilgisayar programcılığı gibi mesleklerin görme engellilerin yapamayacağı meslekler arasında gösterilmesi bu yanlış yönelimin ürünleridir.

Günümüzde dünyada ve ülkemizde bu anlayıştan vazgeçilmiştir. Görme engeli olan çocuk isterse eğitim yaşamını kendisine en uygun bulduğu normal bir okulda sürdürebilir (Enç, 1972: 86). Ülkemizde kaynaştırmalı eğitim sisteminin benimsenmesi ne yazık ki sistemin tıkr tıkr işlediği anlamına gelmemektedir (Köseler, 1998). Görme engelli öğrenciyi normal bir okula gönderirken ortamın da ona göre düzenlenmesi gerekmektedir. Öğrenci ders araç ve gereçlerine erişimde hiçbir sıkıntı yaşamamalıdır. Kendisine özel durumundan dolayı yaşamı boyunca lazım olacak olan kabartma yazı, bağımsız hareket, sesli bilgisayar kullanımı gibi eğitimler eksiksiz olarak verilmelidir (Köseler, 1998). Bu şartlar yerine getirildiğinde hem görme engelli öğrenci eğitim yaşamını sürdürebilecek; hem de sınıf arkadaşları onun gerekli şartlar sağlandığı zaman kendilerinden çok da farklı olmadığını yakından görebilme şansına sahip olacaklardır. Kuralay’dan aktardığımız bu diyaloga birçok görme engelli yabancı değildir. İnsanların ortak kullanımına açık olan mekanlarda ne ilginçtir ki görmeyen bireyler bu tarz ötekileştirmeler ile karşılaşmaktadır. Bu bazen yeni bir iş yeri olur, bazen bir kurs, bazen de bir okul. Kişiler ve mekanlar değişse de genelde diyalog aynıdır. Çünkü insanlar görmeyen bireyler hakkında çok az şey bilmektedirler.

2.4 Türkiye’de Özel Eğitim

Özel Eğitim ile ilgili olarak Milli Eğitim Bakanlığının ilk ilgisini saltanat döneminde yürürlüğe giren, 1913 tarihli “Tedrisatı İptidaiye Kanununu Muvakkati”

ne kadar götürmemiz yanlış olmayacaktır. Yalnız Maarif Nezareti bu yasa ile özel eğitim konusunda bazı yükümlölükler altına sokulmakla birlikte bu yönde herhangi bir teşebbüs yapmamıştır.

Özel Eğitim ile ilgili ilk önemli adım görme engelliler ile ilgili olmuştur. 1951'de 5822 sayılı özel yasa ile MEB görme engellilerin eğitim sorumluluğunu üstlenmiştir. Bakanlık öncelikle, UNESCO adına özellikle Güneydoğu Asya ülkelerinde görme engellilerin eğitimi ve kabartma alfabe sorunları ile yakından ilgilenen ve görme engelliler için bir takım programlar uygulamakta olan Sir Clutha MacKenzie'yi ülkemize çağırması ve kendisinden bu konuda neler yapılması gerektiği hakkında bir rapor hazırlamasını istemiştir. Eski Yeni Zelanda Başbakanlarından birinin oğlu olan MacKenzie de görme engellidir. Ve ne ilginçtir ki MacKenzie gözlerini Çanakkale Savaşında kaybetmiştir. MacKenzie'ye yapacağı incelemelerde kendisi de görme engelli olan Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim görevlisi Dr. Mitat Enç de eşlik etmiştir. MacKenzie incelemelerini tamamladıktan sonra hazırladığı raporu bakanlığa sunmuştur (Demirci, 2005: 520).

Bunun üzerine İzmir'de faaliyet gösteren Sağır ve Dilsizler Müessesesi'sinin kör öğrencileri Ankara Etimesgut'ta yeni açılan körler okuluna nakledilmiş, iki yıl sonra da o sırada boş bulunan Gazi Eğitim Enstitüsü Beden Eğitimi binasına taşınmıştır. İlerleyen yıllarda benzer eğitim programları uygulayan okullar başka illerde de açılmıştır.

Bunun ardından 1952'de İstanbul'da özel bir dernekçe Mevlana Kapı Tekke'sinde elverişsiz koşullar altında yürütölen Sağırılar Okulu da bakanlıkça devralındı. Kısa bir süre sonra söz konusu okul Yıldız'da bulunan ve çok daha elverişli şartlara sahip olan Muzikai Hümayun Okuluna yerleşti.

Bu sıralarda özel eğitim konusunda atılan bir diğör önemli adım ise Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde açılan özel eğitim bölümüdür. Bu bölüm 1953-54 ders yılı başında özel eğitim kurumlarına öğretim ve yönetim görevlisi yetiştirmek amacı ile kurulmuştur. Fakat çeşitli sorunlar yüzünden bu bölüm 1956 yılında kapatılmıştır. 1965 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi bünyesinde özel eğitim ile ilgili

bir yüksek lisans programı açılmıştır. 1988 yılında Gazi Üniversitesi bünyesinde körler okullarına sınıf öğretmeni yetiştiren bir bölüm açılmıştır (Enç, 1972: 33).

1957 yılında 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar hakkında kanun yürürlüğe konmuştur. Bu kanunun yürürlüğe konmasındaki temel amaç, o ana kadar açılmış ve sonradan açılacak olan okullara öğrenci bulabilmektir. Fakat bu yasa ile devlet sadece korunmaya muhtaç olan çocukların eğitiminden sorumlu tutulmaktadır. Oysa korunmaya muhtaç olsun olmasın devletin özel eğitim gereksinimi olan tüm çocukların eğitiminden sorumlu olması gerekmektedir. Bu da 1961 yılında yasalaşan 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim kanunu ile sağlanmıştır. 222 sayılı kanunda devlet korunmaya muhtaç olsun olmasın, özel eğitime gereksinimi olan bütün çocukların eğitiminden sorumlu tutulmuştur. Yasanın bu hükmü gereğince hazırlanan Özel Eğitime Muhtaç Yönetmeliği uzun yıllar yürürlükte kalmıştır. Bütün bu gelişmelerden yola çıkarak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki; ülkemizde devlet, özel eğitim konusunda alması gereken sorumluluğu ancak 1961 yılında tam olarak üstlenebilmiştir. Devletin bu konuda bu kadar gecikmesinde büyük bir savaştan çıkılması, genç cumhuriyetin iktisadi ve sosyal bakımdan tam bir enkaz devralması, dünya ekonomik buhranı ve ikinci dünya savaşının olumsuz etkilerinin rolü büyüktür. Ama ülkemizde özel eğitimin kurucusu sayılan Mitat Enç'in de ifade ettiği gibi henüz sırası gelmedi, hele bir sağlamları eğitelim de ondan sonra bakarız düşüncesinin de devlet kademelerinde hâkim bir görüş olduğu da acı bir gerçektir (Enç, 2007: 250).

1973 yılında çıkarılan 1730 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda da özel eğitime muhtaç çocuklar için eğitim kurumu açma görevi Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmiştir. Yasa'da bu durum şöyle belirtilmektedir: “Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için gerekli tedbirler alınır” (Milli Eğitim Temel Kanunu: 1973).

1983 yılında 2916 sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu çıkarılmıştır. Bu yasa ile Bakanlık 4-18 yaş arası engelli çocukların tamamının eğitiminden sorumlu tutulmuştur (Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu, 1983).

1997 yılında 573 sayılı kanun hükmünde kararname ve aynı yıl yürürlüğe giren Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri yönetmeliği, engelli çocuğun özellikleri ve bireysel ihtiyaçlarını temel alan bir yaklaşımı benimsemiş, buna uygun bir örgütlenme biçimini öngörmüştür. Önceleri engelli çocuğun 4-18 yaşları arasındaki eğitiminden sorumlu olan Bakanlık, bu yeni düzenleme ile engelli çocuğun belirlenmesinden itibaren eğitiminden sorumlu tutulmuştur. Bu amaçla her il ve ilçede Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı birer Rehberlik ve Araştırma Merkezi oluşturulmuş, bu merkezlerde engelli çocuğun özelliklerini ve ihtiyaçlarını saptamaya yönelik farklı uzmanlık alanlarından kişilerin bulundurulması öngörülmüştür. Bu merkezler kanalı ile engelli çocuğun kendisine en uygun eğitim ortamına yönlendirilmesi, eğitim yaşamında engelli çocuğa lazım olacak araç-gereç temini ve yine engelli çocuğa eğitim yaşamında yol gösterecek uzman desteği gibi konular ayrıntılı olarak düzenlenmiştir (Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 1997).

2.5 Görme Engellilik ve İstihdam

Eski Türk toplumlarında görme engelli istihdamı ile ilgili bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Fakat aile içi iş bölümünde görme engeli olan bireylerin de mutlaka kendilerine yapacak bir iş bulabildikleri bilinmektedir. Çeşitli tarla işleri, örgü işleri, çocuk bakımı buna örnek verilebilir. Eski Türk toplumlarında kopuz çalabilen görme engelli halk ozanlarının da varlığı bilinmektedir. Bunlar sözlü geleneğin yayılmasına önemli katkılar vermişlerdir (Demirci, 2005: 161).

İslâmiyet'in etkisi ile Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde yaşayan görme engelliler, dini ilimlere yönlendirilmişlerdir. Hafızalarının ve hitabet yeteneklerinin genellikle iyi olduğuna inanılan görme engelliler çoğunlukla Kuran ezberleyip hafızlık ve vaizlik yapmıştır. Selçuklu ve Osmanlı toplumlarında musiki ve edebiyat ile uğraşan görme engellilere de sıklıkla rastlanmaktadır. Ama şu da acı bir gerçektir ki söz konusu toplumlarda yaşayan görme engellilerin hatırı sayılır bir kısmı geçimini dilencilik ile sağlamaktadır. İslamiyet dilenciliği kesin bir dille

yasaklamıştır. Fakat ne ilginçtir ki özellikle Osmanlı'da engelli dilencilere müsamaha gösterildiği kaynaklarda geçmektedir (Balcı, 2013: 35).

Osmanlı Devletinde yaşayan görme engellilere yönelik ilk meslek edindirme faaliyetleri II. Abdülhamit döneminde gerçekleştirilmiştir. II. Abdülhamit 1890 yılında kuruluş çalışmaları yapılan darülaceze'ye kabul edilecek kimsesiz görme engellilere Kur'an-ı Kerim ve bazı naatlar ile ilahiler ezberletilerek hepsine şahadetname verilmesini, bunların camilerde mukabele okumalarını, tekke ve zaviyelerde zakirlik etmelerini, ayrıca ecnebi memleketlerde bu gibi aceze ile kör ve dilsizlere ne şekilde eğitim veriliyorsa ona göre muallimler getirtilerek eğitilmelerini emretmiştir (Yıldırım, 1997: 318).

Yine bu dönemde görme engellilik alanındaki çalışmaları ile tanınan Kaymakam Mehmet Esat Bey, görme engelli bireylerin işitme ve dokunma hassasiyetlerinden yararlanılarak, bu durumdaki kişilerin verilecek bir eğitim ile Batılı ülkelerde olduğu gibi, müzik öğretmenliği ve tıbbi masaj gibi mesleklerde istihdam edilebileceği önerisinde bulunmuştur. Ayrıca Mehmet Esat Bey Batılı ülkelerde görmeyen insanlara çalışma olanağı oluşturabilmek için atölyeler kurulduğundan ve bu atölyelerde görme engelli bireylerin, hasır örmeciliği, sandalye ve sepet yapımı gibi işlerde de çalıştırıldıklarından bahsetmiştir (Demirci, 2005: 161).

Mehmet Esat Bey'in görüşleri, bir görme engellinin eğitim alıp meslek sahibi olabilmesinin ve kimseye ihtiyaç duymadan geçimini sağlayabilmesinin önemini fark etmesi bakımından son derece önemlidir. Görme engeli olan bireylerin ciddi bir istihdam sorunu olduğu ve bunun aslında eğitim ile çözülebileceği ilk kez Mehmet Esat Bey ve çalışmaları sayesinde gündeme gelmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkemizde açık istihdamda çalışan görme engellilerin sayısı yok denilebilecek kadar azdır. Zaten bu yönde ülkede yasal bir düzenleme de mevcut değildir. Görme engellilere yoğun olarak rastlanan Güneydoğu Anadolu bölgesinin bazı şehirlerinde hasır işlerinin yapıldığı bazı çarşılarında geleneksel olarak yoğun sayılabilecek bir görme engelli kitlesinin bu işlerle uğraştığına rastlanmaktadır. Bunun dışında belli sayıda görme engellinin çalıştığı

özel olarak açılmış tek tük ve özel koşullarda atölyelere rastlanmaktadır (Enç, 1972: 137). Ülkemizde körler okullarında verilen yoğun müzik eğitiminin bir sonucu olarak görme engelli bireyler musiki ile ilgili işlerde sıklıkla çalışma olanağı bulmuşlardır. Görme engellilerin kurduğu gezici korolara günümüzde de rastlanmaktadır.

Ülkemizde maalesef işverenler engelli işçi çalıştırma hususunda çok da istekli değildir. İşverenler genellikle engelli çalışanın problemlili olacağı ve iş veriminin düşük olacağı fikrine sahiptirler. Engelli bireyler için iş yerlerinde yapmak durumunda kalacakları değişiklikler de işverenlerin gözünü korkutmaktadır. Bütün bu olumsuz etkenler bir araya getirildiğinde, nitelikleri ne olursa olsun bir görme engellinin kendi kendine bir işe yerleşebilmesinin nerede ise imkânsız olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu yüzdendir ki devlet engelli istihdamı sağlayabilmek için bazı önlemler alma gereği duymuş ve bu önlemleri yasa ile güvence altına almıştır.

Ülkemizde 4857 sayılı kanunun 30. Maddesine göre “İşverenler elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör iş yerlerinde yüzde üç engelli, kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli ve yüzde iki eski hükümlü işçi çalıştırmak zorundadır. Engellinin istihdam edildiği işler bedenen ve ruhen kendisine uygun olmalıdır”. Buna istihdamda kota uygulaması denmekte ve birçok batılı ülke tarafından da uygulanmaktadır. Ayrıca yasada belirtilen oranda engelli işçi çalıştırmayan işverenlerin, çalıştırmadığı her bir işçi için para cezası ile cezalandırılacakları da açıkça ifade edilmektedir. 2019 yılında engelli işçi çalıştırmaları gerektiği halde buna uymayan işverenler için uygulanan para cezası, çalıştırılmayan her bir işçi için ayda 3250 Liradır. Kamu kurum ve kuruluşları söz konusu para cezasından kesinlikle muaf tutulmamaktadırlar (İş Kanunu, 2019). Cezaya rağmen ne ilginçtir ki birçok işveren cezayı ödeyip engelli işçi çalıştırmamayı tercih etmektedir (ÖYHGM, 2011: 31).

İş kanunu dışında “5378 Sayılı Engelliler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, engellilerin çalışma yaşamlarına bazı ilke ve kurallar getirmektedir. Kanunun istihdam başlıklı 14. Maddesi şu şekildedir: “İşe alımda; iş seçiminde, başvuru formları, seçim süreci, teknik değerlendirme, önerilen çalışma süreleri ve şartlarına kadar olan safhaların

hiçbirinde engellilerin aleyhinde ayrımcı uygulamalarda bulunulamaz. Çalışan engellilerin aleyhinde sonuç doğuracak şekilde, engeliyle ilgili olarak diğer kişilerden farklı muamelelerde bulunulamaz.” Yine 14. Maddenin 3. Fıkrasına göre “Çalışan veya iş başvurusunda bulunan engellilerin karşılaşılabileceği engel ve güçlükleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve iş yerinde fiziksel düzenlemelerin bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşlar ile iş yerleri tarafından yapılması zorunludur” (ÖYHGM, 2011: 31).

Ülkemizde kamu da engelli istihdamının sağlıklı ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi için ÖSYM (Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi) belli aralıklar ile EKPSS (Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı) adında bir sınav uygulamaktadır. Öğrenim durumlarına göre EKPSS’ye giren engelli adaylar, aldıkları puan ve sonrasında yaptıkları tercihler neticesinde merkezi yerleştirme ile kamuda işe yerleşirler. İlkokul mezunu engelli bireyler de EKPSS’ye başvuru yapabilirler. Fakat bu grubun işe yerleştirilmesinde kura yöntemi kullanılmaktadır (İHİK, 2013).

Ülkemizde her ne kadar son yıllarda engelli bireylerin işe alımlarında bir artış yaşansa da halen birçok görme engellinin işsiz olduğu da bir gerçektir. Bu konuda kamu her ne kadar yeterli olmasa da engelli çalıştırma konusunda özel sektöre göre bayağı yol almış durumdadır. Maalesef engelli istihdamını sağlamak için çıkartılan yasalar da sorunu tam olarak çözememiştir. Çünkü bu konuda yasa çıkarmak tek başına yeterli değildir. Bu konuda geliştirilebilecek en etkili çözümlerin başında, geçmişten günümüze kadar gelmiş ve kalıplaşmış bazı toplumsal ön yargılardan ve görme engelliler hakkındaki yanlış bilgilerden toplumun arındırılması gelmektedir. Bu da temelde iki yöntem ile gerçekleşebilir. Birincisi detaylı ve doğru bir tanıtım, ikincisi ise toplumsal yaşamda ne istediğini bilen, mesleki açıdan hedefleri olan görme engelli bireyler yetiştirmektir. Sistemin bir görme engellinin çalışabileceği şekilde yeniden düzenlenmesi de görme engelli istihdamında hayati önem arz eder. Görme engellilerin de çalışabileceklerine, bir şeyler yapabileceklerine inanmaları ve sistem içerisinde farklı meslekleri denemekten korkmamaları gerekmektedir.

2.5.1 Görme Engelli Bireylerin Mesleki Yaşamlarında Kullandıkları Materyaller

İş yaşamında görme engellilik, salt bir yeti yitimi olarak algılanmalıdır. Kısmen ya da tamamen görme engeli olan bireyler bu eksikliklerini yaptıkları işe yansıtılmamak için bazı materyallerden yararlanmaktadırlar. Bunların en başında **beyaz baston** gelmektedir. Çünkü bir görme engellinin bağımsız hareket kabiliyeti ne kadar iyi ise; o görme engelli o denli özgürdür. Bağımsız hareketi iyi olan bir görme engelli, her şeyden önce işe tek başına gelip gidebilme şansına sahiptir. Bağımsız hareketi gelişmiş olan bir görme engelli iş yerinde de rahat hareket edebileceğinden insanların gereksiz müdahalelerinden ve kendisini kontrol etmeye çalışanlardan da kurtulmuş olacaktır.

İş yerlerinde görmeyen bireylerin en önemli yardımcılarında birisi de **ekran okuyucu programlardır**. Her tür bilgisayara yüklenebilen veya cihazların erişilebilirlik bölümlerinde kendiliğinden bulunan bu program ekrandaki her şeyi seslendirerek görme engelli bireylerin bilgisayarı rahatlıkla kullanmalarını sağlamaktadır. Ekran okuyucu programlar sayesinde bilgisayarda yapılacak işlerde gören-görmeyen ayrımı ortadan kalkmaktadır. Braille ekranlar, Braille not alma cihazları, sesli not alma cihazları, az görenler için teleskopik gözlükler, ekran büyütücü programlar, elektronik büyüteçler, telefon tablet gibi cihazlara yüklenebilen ekran okuyucu programlar, yine akıllı telefonlara yüklenebilen renk ve para okumaya yarayan uygulamalar görme problemi yaşayan kimselerin meslek yaşamlarındaki en büyük yardımcıları durumundadırlar (Köseler, 2019). Bir görme engelli yukarıda bahsi geçen teknolojilere ne kadar hâkim ise; çalışmakta olduğu işte o denli başarılı olacağı kaçınılmazdır.

2.5.2 Görme Engelli Bireylerin Yapabilecekleri Meslekler

Toplumsal önyargılar ortadan kaldırıldığında bir görme engellinin fiziksel durumundan dolayı yapamayacağı çok az iş vardır. Yapılan bir araştırmaya göre ülkemizde yaşamakta olan görme engellilerin sadece %15.4'ü çalışamaz durumdadır.

Ama yine aynı araştırma sonuçlarına göre ülkemizde yaşayan görme engellilerin sadece % 16.8'i çalışmaktadır (ÖYHGM, 2011: 23).

Bugün ülkemizde görme engelli kişiler birçok alanda çalışmaktadır. Avukat, öğretmen, psikolog, müzisyen bir görme engelliye rastlamak hiç de şaşırtıcı bir durum değildir. Masörlük, örmecilik ve santral operatörlüğü görme engellilerin yaptıkları en klasik meslekler olarak bilinirler. Bunun dışında ülkemizde yazarlık, akademisyenlik, noterlik ve gazetecilik yapmış ve yapmakta olan görme engelliler de vardır.

Bugün ülkemizde sanat yaşamını sürdüren ünlü ressamımız Eşref Armağan ve dünyaca ünlü bir bilgisayar firmasında yazılımcı olarak çalışan Hasan Özdemir de meslek yaşamlarını görme engelli olarak sürdürmektedirler. Eşref Armağan ve Hasan Özdemir'in icra etmekte oldukları meslekler, gerekli şartlar sağlandığında bir görme engellinin yapabileceği mesleklere verilebilecek en özel örneklerdendir. .

Ülkemizde üst düzey yöneticilik, üst düzey bürokratik, akademisyenlik ve milletvekilliği yapan görme engelliler de olmuştur. Eski milletvekili Lokman Ayva, Eski Özel Eğitim Daire Başkanı Atilla Sümer, Yine Özel Eğitim Daire Başkanlığı yapmış olan Hale Bacakoğlu ve Özel Eğitim Şube Müdürlüğü yapan Halis Kuralay bu isimlerin ilk akla gelenleridir. Zaten kanımca ülkemizde bu alanda yaşanan temel sorun görme engellilerin bir işi yapıp yapamayacakları değil; onlara iş yaptırmayan ön yargılı zihniyettir. Bugün ülkemizde kamu kurumlarında birçok görme engelli istihdam edilmektedir. Söz konusu kişilerin birçoğu da gerek aldıkları eğitim ile gerek ise yetenekleri ile yetkin kimselerdir. Fakat birçok yönetici bunun hiçbir şekilde farkında değildir. Yöneticilerin büyük bir kısmı onları sadece kurumdaki engelli kotasının doldurulması için istihdam edilmiş bireyler olarak değerlendirmektedir.

Bütün bunların ışığında kişisel farklılıkları da göz ardı etmememiz gerekiyor. Görme engeli olan kimselerin yapabilecekleri birçok meslek mevcut ama her görme engelli de bu meslekleri mükemmel bir şekilde icra eder diye bir kuraldan da söz etmemiz sanırım mümkün değildir. Bazı meslekler için mesleki yatkınlık söz konusudur. Örneğin bir görme engelli iyi bir masör veya iyi bir müzisyen olabilir.

Dokunma ve işitme hassasiyeti bu meslekleri yapabilmesi için bir avantajdır. Ama kesinlikle her görme engelli müzisyen veya masr olacak diye bir şey de söyleyemeyiz. Böyle yaparsak genelleme yapmış oluruz ki bu toplumun görme engelliler konusunda en büyük yanılgılarındanır. Bunu şuna benzetmek sanırım çok da yanlış olmayacaktır. Afrikalılar hızlı koşar ama her Afrikalı da atlet değildir (Cüceloğlu, 2009: 95).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

GÖRME ENGELLİLİK VE ÖĞRETMENLİK

Uzun mücadeleler sonucunda, ülkemizde görme engelliler arasında öğretmenlik en fazla tercih edilen meslekler arasında yer almaktadır. Ancak bu durum; gerek kamuoyunda, gerek ise eğitim çevrelerinde görme engelli bireylerin öğretmenlik yapıp yapamayacağının tartışılmasına engel olmamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın son yıllarda yaptığı atamalar ile birlikte bugün ülkemizde yaklaşık 1000 civarında görme engelli öğretmen çalışmaktadır. Bu sayının branşlara göre dağılımı incelendiğinde görme engellilerin en fazla Türkçe, Sosyal Bilgiler ve Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik alanlarını tercih ettiği görülmektedir (EGED, 2017).

Ülkemiz eğitim sistemi içerisinde 1000'den fazla görme engelli öğretmen aktif olarak görevde olmasına karşın, hala görme engelli bireylerin öğretmenlik yapıp yapamayacağını tartışıyor olmamız son derece trajikomik olmak ile birlikte; bizi yaşadığımız toplumun görme engelliler ve yeterlilikleri konusunda yeterli bir bilince sahip olmadığı gerçeğine götürmesi bakımından da hayli tedirgin edici bir durumdur (Kuralay, 2012: 286). Yaşadığımız toplumda bir görme engelli bireyin eğitim hayatını tamamlayıp meslek sahibi olması ve çalışarak ekmeğini kazanabilmesi herkes tarafından takdir toplayan bir durumdur. Hatta konuyu daha da genelleyecek olursak, görünürde ülkemizde hiç kimse engelliler hakkında olumsuz bir düşünce ya da kanaate sahip değildir. Ama iş yerlerinde uygulanan ve yasa ile garanti altına alınmak zorunda kalınan kota uygulaması, engelli haklarının çeşitli yasa ve düzenlemeler ile sürekli güvence altında tutulması gibi durumlar maalesef toplumdaki bu iyimserliğin sadece göstermelik söylemlerden öte bir şey ifade etmediğini kanıtlar niteliktedir. Toplumdaki bireylerin büyük bir kısmı görme engelliler hakkında olumlu düşüncelere sahip olsalar bile; bunlardan birçoğu öğretmenlik konusuna şüphe ile yaklaşabilmektedirler. Bu şüphenin altında bilinç eksikliğinin varlığını yadsıyamayız. Toplumsal hayatta insanlar işlerinin çoğunu görme duyularından faydalananarak yapmaktadır. Dolayısı ile birçok insan görme duyusundan yoksun olduğunda yaşama dair pek az şey yapılabileceğini

düşünmektedir (Demirci, 2005: 41). Esasen böyle düşünülmesinin şaşılacak bir tarafı yoktur. Çünkü insanlar görmeyen kişiler hakkında çok fazla bilgiye sahip değildirler.

3.1 Toplumumuzda Görmeyen Bireylere Atfedilen Yanlış Yargılar

Toplumdaki bireylerin bir gruba veya bir topluluğa karşı geliştirmiş olduğu peşin düşünceleri vardır. Bu düşünceler zamanla oluşmakta ve genelde kuşaktan kuşağa aktarım yolu ile geçmektedir. Bu peşin hükümler olumlu olabileceği gibi bazen de olumsuz yargılar içerebilmektedir. Görme engelli insanların kulaklarının çok iyi duyduğuna, hafızalarının son derece kuvvetli olduğuna inanılması bu durumlara verilebilecek en bilindik örneklerdir (Yazgan, 2019: 34). Görme engelliler görme duyusundan yoksun oldukları için bu duyunun oluşturduğu boşluğu diğer duyuları ile kapama yoluna gitmiştir. Bu yüzden seslere karşı hassastırlar ve bu asla bir üstün yetenek değildir. Hiçbir görme engelli karıncanın ayak seslerini duymaz. Kulakları normalden daha az işiten görme engellilere rastlamak da şaşırtıcı bir şey değildir (Enç, 1972: 19). Toplumumuzda görmeyen insanların müziğe çok yetenekli oldukları ve seslerinin çok güzel olduğu hemen hemen herkes tarafından kabullenilen bir düşünce olmakla birlikte; bu konuda yapılan bir araştırma müzik eğitimi konusunda görmeyen çocuklar ile gören çocuklar arasında belirgin bir yetenek farkı olmadığını ortaya koymaktadır (Demirci, 2005: 285). Bu bahsettiklerimiz toplumun görmeyen bireylere atfettiği olumlu yargılar olması bakımından zararsızdır ya da daha az zararlıdır diyebiliriz. Ama bir de toplum tarafından görmeyen bireylere yüklenen olumsuz yargılar vardır ve bunların oluşturduğu tahribat son derece ağırdır. Ülkemizde birçok insan görme engellileri kendi başlarına hayatlarını idame ettirmekten aciz zavallı ve zararsız kimseler olarak tasvir etmektedir. Bırakın eğitim alıp meslek sahibi olmayı birçok insan bir görme engellinin tek başına yemek yiyebildiğine bile zor ikna olmaktadır (Enç, 1972: 24).

Olumsuz yargıların geliştirilmesi esasen çift taraflı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani insanlar sırf kendi başlarına görmeyen bireyler hakkında olumsuz yargılar geliştirme yanlısıdır dememiz kesinlikle yanlış olacaktır. Her ne kadar ülkemizde yaşayan insanlar görmeyen bireyler hakkındaki yarım yamalak

bildiklerini sosyal öğrenme yolu ile kuşaktan kuşağa aktarsalar da; bilinçsiz ve yetersiz görme engelli bireyler de yaptıkları yanlışlar ile toplumun bu konuda yanlış bilgilenmesine yol açmaktadırlar (Demirci, 2005: 79).

3.1.1 Toplumun Görme Engellilere Atfettiği Olumsuz Yargıların Oluşmasında Görme Engellilerin Yaptığı Yanlışların Etkisi

Kendini yetiştirmiş bir görmeyenin her şeyden önce kendine güvenli olması, ailesi ve çevresindekiler ile sağlıklı ilişkiler kurabilmesi son derece önemlidir. Bunun en önemli şartı da kendi kendisine yetebilmektir. Kendi kişisel bakımını kendisi yapabilen, istediği herhangi bir yere kimseye bağımlı kalmadan rahatlıkla gidebilen, kendini toplumdaki bireylere karşı asla aciz ve çaresiz hissetmeyen, tam bir eşitlik ilkesi içerisinde engelli oluşunun faturasını toplumdaki diğer insanlara kesmeye kalkışmayan, engelini bir eksiklik değil bir farklılık olduğuna inanan ve bu amaçla her platformda hakkını aramaktan kaçınmayan biri hem çevresindekiler ile sağlıklı ilişkiler kuracak hem de toplumdaki görme engelli algısına olumlu yönde bir katkıda bulunmuş olacaktır.

Bulunduğu ortama göre giyinmesini bilmek, adabı muaşeret kurallarına uygun bir şekilde yemek yiyebilmek, temizlik kurallarına uymak, toplumla uyum içerisinde yaşamak isteyen bir görme engellinin kesinlikle dikkat etmesi gereken hususların başında gelir. Kişisel zevkler ve kültürel alışkanlıklar bu saydığımız konularda bireylerin farklı tavırlar sergilemesinde bir etken olarak kabul edilebilir. Ancak ne olursa olsun yetişkin bir kişinin yemek yerken başkalarını rahatsız edecek derecede ağzını şapırdatması, onun görmemesine bağlanamaz (Enç, 1972: 76).

Günümüzün gelişmiş imkânlarından faydalanarak bir görme engellinin mutlaka toplumdaki diğer bireylerin yaptığı gibi sosyal faaliyetlere katılım göstermesi gerekmektedir. Gezi, piknik, tur gibi aktivitelere katılmak; konser, sinema, tiyatro gibi kültürel etkinliklere gitmek; restoran, kafe gibi mekânlarda arkadaşları ile vakit geçirmek; hastanelere gidip hasta ziyareti yapmak; dininin gerektirdiği şekilde ibadethanelerde bulunabilmek gibi faaliyetler görme engelli

bireyin toplumla bütünleşmesini sağlaması açısından önemlidir. Birtakım sorunlar yüzünden buralarda bulunmak istememek bir çözüm değildir. Aksine bu gibi yerlerde sürekli bulunarak; buraların engellilerin kullanımına uygun hale getirilmesinin istendiğini ifade etmek gerekir. Bu konuda yapılan en belirgin yanlışlardan biri de kendisini ve yaşamını kendi gibi devam ettiren kimseleri ayırıştırıp toplumdan soyutlama isteğidir. Bir görme engelli görme engelliler için ayrı restoran, görmeyen bireyler için ayrı sinema, görmeyen bireyler için ayrı otel istemek yanlışsı olmamalıdır. Çünkü bu durumun beraberinde ayrımcı uygulamaları da getirmesi muhtemeldir. Bunun yerine herkes tarafından kullanılan mekânların görme engellilerce nasıl daha verimli kullanılabileceğinin yollarının bulunması daha çözümcü bir yaklaşımdır.

Yaşadığımız çağda günlük gazete, dergi ve kitap gibi görsel yayınlara ulaşabilmek bir görme engelli için eskiye göre oldukça kolaydır. Görmeyen bireylerin bu imkânları uygun şekilde kullanabilmeleri ve bilgi dağarcıklarını geliştirip derinleştirmeleri, toplum yaşamında saygın bir yer bulabilmeleri ve örnek bir rol model olabilmeleri açısından çok önemlidir (Yazgan, 2019: 27).

Toplumsal ilişkiyi eşitlik ilkesi içerisinde sürdürebilmek için görmeyen bireylere düşen bir başka görev de haksız ayrıcalık talepleri ile toplumsal yaşamın akışını olumsuz yönde etkilememektir. Görmeyenlerin bazen abartılı duruma gelen haksız talepleri zaman zaman diğer insanları güç durumda bıraktığı gibi söz konusu insanların zihinlerinde zaten var olan, gözleri görmeyen kimseler sürekli yardıma muhtaç bireylerdir algısını da güçlendirmektedir. Bu durum asla görme engelli bireyler kimseden yardım istememelidir anlamına gelmemektedir. Tabii ki sistemin kendisini çaresiz bıraktığı durumlarda diğer insanlardan yardım istemek bir görme engellinin en doğal hakkıdır. Zaten toplumsal dayanışma da bunu gerektirmektedir. Örneğin görme engelli bir öğretmeni ele alalım. Bu öğretmenin engelinden dolayı ve sistem ona başka bir çözüm imkânı vermediği için sınav kâğıtlarını okuyamaması ve bir başka öğretmen arkadaşından yardım istemesi son derece doğaldır. Ama aynı öğretmen engelini bahane ederek sınav sorusu hazırlamak istemez ve bu konuda yine diğer öğretmen arkadaşlarından yardım almaya çalışırsa; bu durumu dayanışma kavramı ile açıklamamız çok da mümkün olmaz. Çünkü görme engelli bir öğretmen

günümüz teknolojik imkânlarından da yararlanarak rahatlıkla sınav sorusu hazırlayabilir ve hazırladığı soruları diğer öğretmen arkadaşları ile paylaşabilir.

Dilencilik konusu da toplumumuzda yaşayan görme engellilerin karşılaştığı önemli problemler arasındadır. Yazının önceki bölümünde eski çağlarda yaşamış olan görme engelli bireylerin önemli bir kısmının geçimlerini dilencilik ile sağladıklarından bahsetmiştik. Her ne kadar günümüze bir görme engellinin dilencilik yapması çok rastlanan bir durum olmasa da maalesef insanların zihnindeki kötü izleri silmek sanıldığı kadar kolay değildir. Üstelik sayıları çok az da olsa engelli kimselerin dilencilik yaptığına da rastlanılmaktadır. Bir de engelli taklidi yaparak insanların duygularını sömüren kimseleri de işin içerisine katınca durum oldukça karmaşık bir hal almaktadır (Kuralay, 2013: 18). Yani Kuralay'ın da belirttiği gibi engelli olup dilenenler ve dilenci olup engelli taklidi yapanların yaptıkları yıkımdan, topluma örnek olabilecek meslek sahibi engelliler de payını alır ve maalesef önyargılı ve ayrımcı uygulamalara maruz kalırlar.

Geçmişten günümüze değin var olan kalıplaşmış düşünceleri değiştirebilmek için görmeyen bireylerin toplumsal yaşamda örnek davranışlarda bulunup toplumun önüne sağlıklı birer rol model olarak çıkabilmeleri, mevcut algıyı değiştirebilmek için hayati önem taşımaktadır. Çünkü ister kabul edelim ister kabul etmeyelim içinde yaşadığımız toplumun büyük bir bölümü görmeyen bireyleri başkalarına bağımlı halde yaşamlarını idame ettirebilen kişiler olarak algılamaktadırlar. Ve bu algının oluşmasında görmeyen bireylerin önemli bir kısmının topluma vermiş olduğu yanlış mesajların payının azımsanmayacak bir boyutta olduğu da acı bir gerçektir.

3.1.2 Toplumun Görme Engellilere Atfettiği Olumsuz Yargıların Oluşmasında Toplumdaki Diğer Bireylerin Yaptığı Yanlışların Etkisi

Araştırmalara göre Dünyanın herhangi bir bölgesinde dolaşırken bir görme engelliye rastlama şansınız yaklaşık beş yüzde birdir (Demirci, 2005: 34). Gerçi toplumdaki bireylerin görme engeli olan insanlara yaklaşım biçimlerine bakacak

olursak bu bir şans mı, şanssızlık mı yoksa olağan bir durum mudur? Bu konuda kesin bir yargıya ulaşabilmemiz bir hayli zordur. İnsanların bir görme engelliye karşı yanlış fikirlere sahip olmalarının nedenini bir yere kadar gözleri gören bir insanın görmeyen biri ile çok az karşılaşmasına ve kafasındaki görme engelli algısının bu karşılaşmalarda yaptığı genellemeler ya da sağdan soldan edindiği kulaktan dolma bilgiler eşliğinde şekillendiği savı ile açıklamamız mümkün olabilir. Yapılan araştırmalar ailesinde veya yakın çevresinde görmeyen bir birey olan kişilerin görmeyenler ile ilgili daha derin bilgilere sahip olduklarını ortaya koymakla birlikte bunun bir standardının olmadığını da göstermektedirler (Demirci, 2005: 343). Bütün bu bilgiler ışığında toplumu oluşturan bireylerin görmeyen bireylere yönelik tutum ve davranışlarını şekillendiren başka başka faktörlerin varlığından da söz edebiliriz. Bu konu üzerine araştırma yapmış birçok uzman, gören insanların görmeyen insanlara yönelik geliştirdiği tutum ve davranışlarda acıma, kendini üstün görme, suçluluk duyma, kaçma, rahat hissetmeme gibi duyguların rolünün büyük olduğunu ortaya koymuştur. Bir başka ifade ile, toplumdaki gören bireylerin görmeyen bireylere karşı ön yargılı davranması, onları ötekileştirmesi, görmeyen kişinin her hareketini doğru ya da yanlış genellemesi gibi olumsuz tutum ve davranışların altında bilgi eksikliği kadar bir görme engelliye karşı hissedilen acıma, yetersiz görme, kontrol etme gibi duyguların varlığını da inkâr edemeyiz.

Günümüz toplumsal yaşantısında insanların birbiri ile olan ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır. İnsanlar evde, iş yerlerinde, toplu ulaşımında sürekli birbirleriyle etkileşim içerisindeyler. Yeri geldiğinde insanların birçoğu birbirlerine yardımcı olmaktan kaçınmazlar. Bu yardım bazen iş arkadaşının kahvesini getirmek olur; bazen komşu teyzenin poşetlerini taşımak; bazen de aracınızla ilerlerken yolda gördüğünüz bir tanıdığınız arabanıza almak olabilir. Her üç durumda da kişilerde hâkim olan temel duygu acıma duygusu değildir. Ama yapılan araştırmalar karşıdan karşıya geçmekte olan bir görme engelliye yardımcı olan kişinin, görme engelli komşusu geçsin diye apartman kapısını tutan kişinin, görme engelli bir öğrenciye kitap okuyan birisinin genellikle hissettiği en güçlü duygu karşıdaki insana duyduğu acıma hissi olduğunu göstermektedir (Demirci, 2005: 47). Maalesef birçok toplumda insanlar görme engelli bireylere acıyarak yaklaşmakta ve onların sürekli yardıma ihtiyaçları

olduğunu düşünmektedirler. Bu da toplumsal ilişki sürecinin eşitlik ilkesi üzerinde yürümesinin önüne aşılmaz bir duvar örmektedir. İnsanlar görmeyen bireyleri toplumda var olan yardım eden-yardım alan ilişkisi içerisinde sürekli yardım alan tarafta gördüklerinden ve bunu da alışkanlık haline getirdiklerinden kendilerini daima görmeyen bireyden üstün görürler, ona tepeden bakarlar. Bir süre sonra görmeyen kişinin kararlarının pek de bir önemi yoktur. Kendilerinde onu kontrol etme hakkı görürler. Ne de olsa onlar sağlıklı olan, sürekli yardım eden, güçlü taraftır. Bazı konularda güçlü taraf bazen ailedir, bazen bir kurum, bazen de bir kamu görevlisidir. Bu güçlü taraf, kendisini görmeyen birey ile ilgili her türlü kararı alabilecek konumda hisseder. Görmeyen bireyin neleri yapıp, neleri yapmaması gerektiğini, nasıl davranması gerektiğini, hangi okullara gitmesi gerektiğini ve hangi mesleklerde çalışabileceğini hep bu güçlü taraf belirlemeye muktedirdir. Eğitiminin önemli bir kısmını ABD’de tamamlayarak, uzun yıllar Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğretim görevlisi olarak çalışmış olan Mitat Enç yurt dışında eğitim gördüğü dönemde görme engelli olduğu için toplumun genel kurallarından kesinlikle muaf tutulmadığını ifade etmektedir. Enç, hiç kimsenin kendisine acıyarak yaklaşmadığını, buna karşın farklılıkları ortadan kaldırmak için de engelli insanlara imkânların sonuna kadar seferber edildiğini söylemektedir. Görme engelliyim diye istediğim her yerde sigara içme hakkım yoktu. Eğer bunu yaparsam ben de herkes gibi sonuçlarına katlanmak zorundaydım. Ama başvurduğum hiçbir bölüm ya da programda da engelimden dolayı ayrımcılık ile karşılaşmadım. Evde ve okulda engelimden dolayı faydalanamadığım hiçbir şey yoktu. Her daim ders çalışmak için Braille veya sesli kitaplara ulaşabilmem mümkündü. Temel amaç şartları eşitleyerek farklılıkları ortadan kaldırmaktı (Enç, 2008: 163).

Kendisi de görme engelli olan Prof. Dr. Önder Kütahyalı’ya göre toplum yaşamında görmeyen bireyi tedirginliğe itecek üç temel durum söz konusudur: Görmeyen bireyin yanında onun hakkında işaretler ile konuşulması, görmeyen bireye sorulması gereken sorunun onun yanındaki sağlıklı bireye yöneltilmesi ve son olarak da bir topluluk da görmeyen bireyin toplum dışına itilmesi. Kütahyalı yaşamı boyunca bu durumlar ile mücadele etmiş ve görme engelli bireylerin de bu gibi durumlar ile mücadele etmesi gerektiğini belirtmiştir (Demirci, 2005: 609).

Kanımca Kütahyalı'nın önemle üzerinde durmuş olduğu söz konusu durumları ve yarattıkları tahribatı somut örnekler ile açıklamamız yerinde olacaktır. Toplumsal yaşamda görme engellilere yaklaşım konusunda yapılan en büyük yanlışlardan biri gören insanların onları muhatap almamayı tercih etmesi durumudur. Bu durumu şu örnekler ile açıklayabiliriz. Bir grup eski arkadaş yemeğe çıkar, grubun içerisinde görme engelli biri de bulunmaktadır. Garson gelir ve herkesten siparişlerini alır. Sıra görme engelliye gelince ona değil de onun yanında oturan kişiye “Arkadaş ne alır?” sorusunu yöneltir. Ya da iş görüşmesine gören bir arkadaşı ile giden bir görme engelliye ele alalım. Bu durumda da işveren genellikle görme engelliye sorması gereken soruları onun yanındaki gören bireye yöneltir. Ya da yanında küçük çocuğu ile birlikte kendi için doktora giden bir görme engelliye ele alalım. Bu durumda da genellikle doktor çocuğa “Annenin nesi var yavrum?” sorusunu yöneltir. Her üç durumda da gören bireyler, konunun direkt muhatabı konumundaki görmeyen bireyler ile temas kurmayı tercih etmemektedirler. Bu durumu bir dereceye kadar göz teması kurulamaması ile açıklayabilirsek de bunun tek başına söz konusu durumu açıklamaya yetmeyeceğini yukarıda bahsettiğimiz kavramlar ışığında söylememiz yanlış olmayacaktır (Jernigan, t.y.). Görmeyen bireyin yanında, onun hakkında, iki kişinin kaş göz işaretleri ile aralarında konuşması da toplumumuzda bu konuda sıklıkla yapılan yanlışlardandır.

Toplumun engelli insanları hep bir arada toplama isteğinden de bahsetmemiz yerinde olacaktır. İnsanlar bir görme engellinin ancak kendisi ile aynı durumdaki bireyler ile birlikte olduğu zaman mutlu olacağına inanmaktadır. Yani bir görme engelli yaşamı boyunca kendine ait okullarda okumalı, kendi gibi arkadaşları ile çalışmalı, kendisi gibi görme engeli olan biri ile evlenmelidir. Engelli insanların birbirleri ile etkileşim içerisinde olmasının birçok yararını kabul etmemiz gerekir. Ancak bu durum abartılı bir şekilde onları toplumdan soyutlayıp izole etmeye varmamalıdır (Kütahyalı, t.y.).

Bazı durumlarda da insanlar görmeyen bireylere ek engeller yükleyebilirler. İnsanlarda sıklıkla gözlemlediğimiz gözleri görmeyen birisi ile çok yüksek sesle konuşma isteği, yolda bastonu ile ilerleyen bir görme engelliye arkasından sürekli “sağa git, sola git” şeklinde komutlar verme durumu ve nerede olursa olsun hemen

bir görme engelliye bir yerlere oturtma çabasını bu yanlış algı ile açıklayabiliriz (Kuralay, 2013: 47).

Toplumsal olarak yanlış değerlendirilen konulardan biri de empati hususundadır. Görme engellilere yönelik toplumda var olan önyargı ve ayrımcı tutumlara karşı farkındalık oluşturmak amacıyla çok sayıda etkinlikler yapılmaktadır. Görme engellilere empati amacıyla gözlerini kapatarak yemek yeme, parkurda ilerleme, sokaklarda yürüme etkinlikleri düzenlenmektedir. Bir insanın, kendisini karşısındaki insanın yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması anlamına gelen empati, olumlu hedefler için kullanıldığında iş birliği, üretkenlik, refah ve mutluluğu arttıran bir yetenektir. Empati sayesinde insan ilişkileri güçlenmektedir; ancak görme engellilere empati olması amacıyla yapılan etkinliklerde, gözlerini kapatan kişiler korkuya ve dehşete kapılabilmektedirler. Bir başka insanın duygu ve düşüncelerinin doğru bir şekilde anlamak ve hissetmek için yapılan bu tarz empati çalışmalarında engelsiz olan bireyler gözlerini kapatmanın ve etrafındaki hiçbir şeyi görememenin verdiği korkuyla görme engelli bireylerin nasıl bir duygu ve düşüncede olduklarını doğru bir şekilde anlayamazlar. Çünkü korku ve panik halinde insanlar yaşadıkları süreci sağlıklı bir şekilde yorumlayamayıp değerlendiremezler. Korku anında beynimizin farklı bölgeleri aktive olmaktadır (HowStuffWorks, 2019). Beynimizin bölümlerinden birisi olan amigdala, başta korku olmak üzere duyguların kontrolünden sorumludur. Amigdala fiziksel bir tehdit ile zihinsel bir tehdit arasında bir ayırım yapamaz. Algılanan tehdit karşısında beynin her iki bölgesini etkileyen glutamat adı verilen bir beyin kimyasalı salgılanmaktadır. İlk sinyal beynin derinlerine; kontrolün sınırlı ve az olduğu beynin ortasındaki temel bölgeye gönderilmektedir. Bu da insanların korku anında donup kalmasına ya da olduğu yerde istemsiz zıplamasına neden olur. Oluşan ikinci sinyal ise, beynin hormon üretiminden sorumlu olan hipotalamusa gönderilir. Hipotalamus, kontrol dışı sinir sistemini tetikler ve kalp atışlarının hızlanıp kan basıncının artmasına neden olur. Korku anında beynimizde ve bedenimizde gerçekleşen bu durumlar göze alındığında gerçekleştirilen göz kapama etkinliklerinin faydadan daha çok zarar verdiğini söylemek mümkündür (BigThink 2019).

Bununla birlikte kısa süreliğine gözlerin kapatılması, görme engelli bir bireyin yaşam içerisinde yaşadığı birçok duygu hakkında bilgi veremez. Empati bir anlık karşıdaki insanla aynı olayı paylaşarak olmaz. Bir başka ifade ile, insanların birbirine empati yapabilmesi için aynı olayı yaşaması gerekli değildir. Çünkü, empati yeteneği gelişmemiş bireyler aynı olayı yaşıyor olsalar bile birbirlerinin duygu ve düşüncelerini anlayamazlar. Buna ek olarak; göz kapatarak yapılan etkinliklerde insanlar korku ve olumsuz duygulara kapıldığında etkinlik sonunda böyle bir durumu yaşamadığı için haline şükredecek ve engelliliği çok kötü bir durum olarak adlandıracaktır. Bu durum, toplum içerisinde engellilere karşı var olan acıma duygusunu daha da pekiştirecektir. Böylece farkındalık amacıyla yapılan bu etkinlikler amacına ulaşmamış olacaktır (Kuralay, 2015: 12).

3.2 Ülkemizdeki Görme Engellilerin Öğretmenlik Serüveni

Görme engellilerin eğitim alabilmeleri ve meslek sahibi olabilmeleri için ilk ciddi çalışmalar II. Abdülhamit döneminde yapılmıştır. Bu dönemde Kaymakam Mehmet Esat Bey'in çalışmaları son derece önemlidir (Yıldırım, 1997: 324). Kendisi bir göz doktoru olan Mehmet Esat Bey 6-10 Ağustos 1902 tarihinde Brüksel'de yapılan II. Âmâlar kongresine Osmanlı delegesi olarak katılmış ve kongrede Osmanlı Devleti'nde yaşayan görme engellilerin geçimlerini nasıl sağladıkları konusunda delegelere bir sunum yapmıştır. Mehmet Esat Bey'e göre o yıllarda Osmanlı ülkesinde yaşayan ve görme engeli bulunan kimseler, müziğe olan yetenekleri ve fevkalade hafızaları sayesinde geçimlerini sağlamaktadırlar. Mehmet Esat Bey kongre dönüşünde kongrede tartışılan konuları ve alınan kararları içeren Âmâların Terfih-i Ahvali Hakkında 1902 Brüksel Kongresi adlı kitabı yazmıştır. Mehmet Esat Bey kongre dönüşünde padişaha darülacezede bir âmâlar sınıfı kurulmasını teklif etmiş, eğer bu yapılırsa Brüksel'den bu âmâların eğitimi hususunda yetkin bir muallimin de İstanbul'a gelip kendilerine yardımcı olacağını belirtmiştir. Mehmet Esat Bey'in bu teklifi kabul görülse de dönemin şartları içerisinde ne yazık ki hayata geçirilememiştir. Mehmet Esat Bey 1908 yılında padişaha bu konu ile alakalı bir layiha daha vermiş. 1902 yılında katıldığı Brüksel Kongresi sonrasında padişaha sunduğu ve kabul gören önerisini hatırlatmış ancak irade bulunduğu halde söz

konusu âmâlar sınıfının bir türlü faaliyete geçirilemediğinden bahsetmiştir. Mehmet Esat Bey bir an önce bu konuda gerekli çalışmaların yapılmasının, görme engelli kişilerin eğitim alıp meslek sahibi olabilmesi ve geçimlerini sağlayabilmek için dilenmek zorunda kalmamaları açısından son derece önemli olduğunu arz etmiştir. Mehmet Esat Bey'in bu önerisi padişah tarafından kabul buyrulduysa da bir süre sonra II. Abdülhamit tahtan indirilmiş ve bu görüşler hayata geçme şansı bulamamıştır (Balcı, 2013: 150).

Mehmet Esat Bey'e göre bu okulda bir iki yıl eğitim alacak olan görme engelliler meslek sahibi olabilecekler ve böylece geçimlerini sağlayabilmek için dilenme zilletinden de kurtarılmış olacaklardır. Mehmet Esat Bey'in belirttiği üzere âmâların müziğe inanılmaz yetenekleri vardır ve hafızaları son derece kuvvetlidir. Bu sayede rahatlıkla iyi derece de müzik tahsili alabilir ve müzik öğretmenleri olarak çalışabilirler. Hem böylece aileler çocuklarına müzik öğretmesi için yabancı öğretmenlere yüksek paralar ödemek zorunda kalmayacaklardır (Demirci, 2005: 459). Mehmet Esat Bey öğretmenliği görmeyen bir bireyin rahatlıkla icra edebileceği bir meslek olarak görmüştür. Elbette ki Mehmet Esat Bey'den önce de Osmanlı Devleti'nde gözleri görmeyen kişiler kur'an öğreticiliği, müzik eğitimliği şeklinde öğretmenlik yapmaktaydılar. Ama öğretmenlik mesleğinin görmeyen kişilere uygun bir meslek olduğunun ilk defa yönetici otoriteye beyan edilmiş olması bakımından Mehmet Esat Bey ve görüşleri son derece önem arz etmektedir.

İzmir'de Sağlık Bakanlığına bağlı olarak 1928-1951 yılları arasında faaliyet göstermiş olan Sağır Dilsiz ve Körler Müessesesinde görme engellilere yönelik verilen eğitimin niteliği kusurlarla doludur. Buna karşın bu okuldan yetişmiş ve daha sonra da bazı körler okullarında öğretmenlik yapmış görme engellilere rastlamaktayız. Şemsettin Görenel, Havva Sargın Subaşı ve Şahin İşiner, İzmir Sağır Dilsiz ve Körler Müessesesinden mezun olduktan sonra körler okullarında Braille yazı ve müzik öğretmenliği yapmışlardır (Demirci 2005: 485).

Görme engellilerin gören kişilere yönelik öğretmenlik faaliyetlerini anlatmaya Âşık Veysel Şatıroğlu ile başlamamız yerinde olacaktır. Kaynaklarda Âşık Veysel'in 25 Ekim 1894 yılında Sivas'ın Şarkışla ilçesinde doğduğu yedi yaşında

iken gözlerini kaybettiği, on yaşından beri bağlama çaldığı ve köy enstitülerinde bağlama öğretmenleri olarak da görev yaptığı yer almaktadır (Oy, 1991:6).

1909 yılında Gaziantep'te doğan Doç Dr. Mitat Enç, İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesi öğrencisi iken geçirdiği trahom rahatsızlığı nedeni ile 1930 yılında gözlerini kaybetmiştir. Bir süre yurt dışında rahatsızlığına çare arayan Enç sonunda durumunu kabullenerek görme engelli olarak yaşamını devam ettirmenin yollarını aramıştır. Önce Viyana Yüksek Pedagoji Enstitüsü'nde özürlü çocukların eğitimi konusunda eğitim almaya başlayan Mitat Enç; iki yıl sonra Sağlık Bakanlığı'na bırakılan bir burstan yararlanarak öğrenimini sürdürmek için ABD'ye gitmiştir. 1936'da Columbia Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nden lisans diplomasını, 1939'da da Harvard Üniversitesi'nden yüksek lisans diplomasını alarak yurda dönüp, 1940 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü'ne öğretim görevlisi olarak atanmıştır. 1950 yılında Ankara Körler Okulu'nun kurucu müdürlüğünü üstlenen Mitat Enç 1952 yılında Gazi Eğitim Özel Eğitim bölümünü kurarak üç yıl bölüm başkanlığı yapmıştır. Mitat Enç 1956 yılında doktora yapmak üzere ikinci defa ABD'ye gitmiş ve Illinois Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayarak 1958 yılında yurda dönmüştür. Mitat Enç 1958-60 yılları arasında da Orta Doğu Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi kurucu dekanlık görevini üstlenmiştir. Bırakın dönemin şartlarını Mitat Enç'in yaptıkları bugün bile bir görme engelli için nerede ise imkânsız. Bütün donanımına ve yeterliliklerine rağmen Mitat Enç ABD'den yurda döndüğü zaman direkt görevine atanamamış ve bunu elde edebilmek için dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in "Sen bu kör halin ile görenlere nasıl öğretmenlik yapabileceksin?" sorusuna ikna edici bir cevap bulmak zorunda kalmıştır (Enç, 2007).

1960 yılına değin birçok görme engelli körler okullarından mezun olarak yine körler okullarında öğretmenlik yapmaya başlamışlardır. Müzik öğretmeni olarak Gaziantep Körler Okuluna atanan Şükran Kırıcı ve Hüdaverdi Gaffaroğlu, Ankara Körler Okuluna İngilizce öğretmeni olarak atanan Atilla Sümer bu isimlerden bazılarıdır (Yazgan, 2019: 136). Aynı yıllarda Ankara Körler Okulunda görev yapmakta olan Gültekin Yazgan'ın bu durum dikkatini çekmiş ve artık Milli Eğitimin görme engellilerin öğretmenlik yapması fikrine çok da olumsuz yaklaşmadığını düşünmesine yol açmıştır. Ama Yazgan'a göre şimdi sırada aşılması

gereken bir engel daha vardır. Zira şu ana kadar atanan öğretmenlerin tamamı körler okullarında görev yapmaktadırlar. Görenlere öğretmenlik yapmakta olan tek istisna Mitat Enç'tir fakat o da zaten akademik personeldir (Yazgan, 2019). Görme engelli kişilerin öğretmenlik yapması ve Milli Eğitim'in de bunu engellememesi son derece güzel bir durumdur. Ancak mevcut tüm görme engelli öğretmenlerin körler okullarında çalışması alışkanlığına artık son verilmelidir. Çünkü bir görme engelli görenlerin olduğu bir sınıfta da öğretmenlik yapabilir. Hem bu düşüncelerini kanıtlamak hem de görmeyen bireylerin önünü açarak öğretmenlik mesleğinde ilerlemelerini sağlayabilmek amacı ile Gültekin Yazgan normal bir lisede öğretmenlik yapmak amacı ile bakanlığa başvuru yapmaya karar verir. Gültekin Yazgan o yıllardaki bürokrasiye ve bürokraside görme engellilere karşı olan tutumlara yabancı birisi değildir; eğer normal yollardan başvuru yaparsa talebinin olumsuz karşılanacağını farkındadır. Bu yüzden dönemin Milli Eğitim Bakanı Bedrettin Tuncel'den randevu alıp onu bu konuda ikna etmesi gerekmektedir. Gültekin Yazgan'ın bakan ile görüşmesi olumlu geçer ve 1960 yılında İzmir Akşam Ticaret Lisesine öğretmen olarak atanır. Görüşmenin olumlu geçmesinde şüphesiz ki Gültekin Yazgan'ın yeterliliklerinin ve kendini ifade edişinin payı büyüktür. Ama bakanın Mitat Enç'i yakından tanıyor olması ve bu sayede bir görme engellinin neler yapabileceğine bizzat şahit olmuş olması da şüphesiz ki Gültekin Yazgan'ın işini kolaylaştıran etkenlerden biri olmuştur (Cüceloğlu, 2009: 150).

Bunu takip eden yıllarda eğitimin birçok kademesinde gören öğrencilere öğretmenlik-hocalık yapan birçok görme engelliye rastlamak alışlagelmiş bir durumdur. İzmir Devlet Konservatuvarı'nda görev yapmış olan Profesör Önder Kütahyalı, İstanbul Üniversitesinde öğretim üyeliği yapmış olan Cemil Meriç ve Yıldız Teknik Üniversitesi öğretim üyesi Koray Sazlı hemen hemen herkes tarafından bilinen isimlerdir (Demirci, 2005: 608).

Öğretmenlik mesleğinde birçok başarılı görme engelliye rastlamamıza rağmen görme engellilerin öğretmenlik yapmasına her daim şüphe ile yaklaşılmış ve olumsuz tutum geliştirilmiştir. Gültekin Yazgan'ın dönemin Milli Eğitim Bakanı'nı görmeyen kişilerin görenlere öğretmenlik yapabileceğine ikna etmesini takip eden yıllarda da birçok görme engelli çeşitli okullarda öğretmenlik mesleğini icra etmiştir.

Ama bazı zamanlarda sürecin tıkanıdığı da olmuştur. Sürecin tıkanmasında yetkili konumda bulunan birçok bürokratin bu konuda son derece yetersiz ve bilinçsiz oluşunun payı büyüktür. 1991 yılında öğretmenlikleri ellerinden alınmış görme engellilerin mesleğe dönmesi ile ilgili Danıştay’da görülen bir davada Milli Eğitim Bakanlığı’nda görev yapan üst düzey bir yetkilinin hâkimlere yöneltmiş olduğu “Siz hiç çocuğunuzu kör bir öğretmen okutsun ister misiniz?” sorusu durumun vahametini gözler önüne sermektedir (Demirci, 2005: 519).

90’lı yıllarda görme engelli öğretmenlerin atamalarında öğretmenin mesleği icra edip edemeyeceğine karar veren bir komisyon kurulmuş ve görme engelli öğretmen atamaları bu yolla yapılmıştır. 2000’li yılların başında ise görmeyen bireyler de öğretmen olabilmek için KPSS’ye girerek tercih yapmışlardır. Ama bu kez de bir öğretmenin göreve başlayabilmek için almak zorunda olduğu sağlık raporu görme engelli birisinin atanmasına engel oluşturmaya başlamıştır. Raporda yer almak zorunda olan Türkiye’nin her bölgesinde görev yapmasında bir engel yoktur ibaresi doktorlar tarafından yanlış yorumlanarak görme engelli öğretmenlere bu rapor zaman zaman verilmemeye başlanmıştır.

Ülkemizde en kapsamlı engelli öğretmen istihdamı 2012 yılında yapılan ÖMSS (Özürlü Memur Seçme Sınavı) ile gerçekleşmiştir. Söz konusu sınavın daha sonraki yıllarda adı değiştirilmiş ve EKPSS ismi ile iki yılda bir düzenlenmesine karar verilmiştir. Bugün Ülkemizde EKPSS ile engelli öğretmen atamaları yapılmaktadır.

3.3 Görme Engelli Öğretmenlerin Problemleri

Çalışmanın bu bölümünde alanda çalışan görme engelli öğretmenlerin sorunlarını daha yakından algılayabilmek amacıyla 20 görme engelli öğretmenin katıldığı bir nitel araştırma yapılmıştır. Araştırmaya katılan görme engelli öğretmenlerden 11’i erkek; 9’u ise kadın öğretmenlerden oluşmaktadır. Çalışmaya katılan öğretmenlerin tamamı İstanbul ilinde çalışmaktadırlar. Yine katılımcıların tamamı liselerde görev yapan öğretmenler arasından seçilmiştir. Hangi öğretmenler

ile görüşme yapılacağı belirlenirken görüşme yapılacak öğretmenin alanda en az iki yıl çalışmış olmasına dikkat edilmiş; görme engellilerin öğretmenlik yaptığı bütün branşlardan en az bir katılımcının çalışmaya dâhil edilmesine özen gösterilmiştir. Görüşmeler esnasında katılımcılara şu sorular yöneltilmiştir:

1. Neden öğretmenlik mesleği tercih ettiniz? Anlatır mısınız?
2. Görme engelli olmanızın meslek icrası üzerinde bir etkisi var mı? Alanda ne gibi zorluklar ile karşılaşıyorsunuz? Karşılaştığınız zorluklar ile başa çıkma stratejinizden bahsedebilir misiniz?
3. Veli, öğretmen, öğrenci, idareci ve diğer öğretmenler açısından düşünürseniz karşılaştığınız algı ve tutumlar nasıldır? Söz konusu algı ve tutumlarda zaman içerisinde ne gibi değişimler oldu?
4. Mesleki gelişim açısından yapılması gereken hususlar (kurs, seminer, eğitim vs) hakkında neler düşünüyorsunuz? Görme engelli öğretmenler arasındaki mesleki etkileşim ve dayanışma hakkındaki fikirleriniz nelerdir?
5. İş yerinizi ve işe gelip giderken kullandığınız yolu erişilebilir buluyor musunuz? Okula gelip giderken ya da bina içerisinde tek başınıza hareket edebiliyor musunuz?

Görüşmeler her bir katılımcı ile birebir görüşülerek yapılmış; sonrasında katılımcılardan alınan geri bildirimler çeşitli başlıklar altında bir araya getirilmiştir.

3.3.1 Katılımcıların Meslek Olarak Öğretmenliği Seçme Sebepleri

Mülakatlara katılan öğretmenlerden önemli bir kısmı öğretmenliği, insanlara faydalı, gençler ile sürekli iletişim halinde bulunulan dinamik bir meslek olarak görüyor. İnsanlara bir şeyler öğretebilmek, onların gelişimlerini takip etmek katılımcılara göre öğretmenliğin en pozitif yönleri arasında gösterilebilir. Örneğin katılımcılardan A.Ö. (E, 30, 5 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni) daha ilkökul sıralarındayken akranlarına bir şeyler anlatmaktan son derece keyif aldığını ve bu durumun öğretmenlik mesleğini seçmesinde çok etkili olduğunu söylemiştir.

Katılımcı A. N. (E, 36, 5 yıllık Tarih öğretmeni) ise neden öğretmenlik mesleğini tercih ettiniz sorusuna şu şekilde cevap vermiştir:

Gençler ile karşılıklı iletişimi sevdiğimden onlar ile daha fazla vakit geçirip, özgüveni yüksek, kararlı ve bilgili bir nesil yetiştirebilmek adına öğretmenlik mesleğini tercih ettim.

Öğretmenliğin karşılıklı sözel iletişime ve zihinsel performansa dayılı bir meslek olması da görme engeli bulunan bireylerin mesleğe sıcak bakmalarında önemli bir etmen olarak karşımıza çıkıyor. Bazı katılımcılar öğretmenliği görme engelli birinin rahatlıkla yapabileceği bir meslek olarak gördükleri ve ortada bir görme engellinin yapabileceği çok fazla alternatif meslek de olmadığı için tercih ettiklerini beyan ederken; maddi kaygıların da bu kararı almalarında ağır bastığının da altını çizmişlerdir. Katılımcı A.Z. (E, 42, 15 yıllık Tarih öğretmeni) bu durumu şöyle aktarmaktadır:

Öğretmenlik mesleğini seçmeye üniversite yıllarında karar verdim. Dürüst olmam gerekirse ortada bir görme engellinin de yapabileceği çok fazla da iş yoktu.

Katılımcı E.A. (E, 26, 4 yıllık Müzik öğretmeni) öğretmenlik mesleğini seçmekte maddi kaygıların ağır bastığını söylemiştir:

Evlenmeği planlıyordum. Bunu gerçekleştirip yuva kurabilmem, kurduğum yuvanın gereksinimlerini karşılayabilmem için de ekonomik bağımsızlığa kavuşabilmem gerekiyordu. Bu yüzden de öğretmen olmaya karar verdim.

Küçükken ideallerinde doktorluk, bilim adamlığı, makine mühendisliği gibi meslekler bulunan katılımcılardan bazılarının da zaman içerisinde engellerinden dolayı bu meslekleri yapamayacaklarını düşünmeleri de kanımca oldukça ilgi çekici bir durumdur.

Küçükken doktor olma hayalim vardı. Ama büyüdükçe görme engelli olduğum için doktor olamayacağımın farkına vardım ve öğretmen olmaya karar verdim. (Katılımcı Ç.Ç. - K, 30, 6 yıllık Tarih öğretmeni)

Küçükken henüz ülkemiz şartlarını tam bilmediğimden, bilim adamı veya matematikçi olmak istiyordum. Fakat büyüyip ülkemizde engelli insanlara olan bakış açıları ile tanışınca, kendimi garantiye alabilmek adına öğretmen olmaya karar verdim. (Katılımcı O. K. - E, 36, 6 yıllık Rehber öğretmen)

Mülakata katılan öğretmenlerden F.G (K, 28, 3 yıllık Türk Dili Ve Edebiyatı öğretmeni), N.S. (K, 32, 3 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni) ve R.K. (E, 32, 6 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni), kendi öğretmenlerinden çok etkilendikleri için öğretmen olmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. R.K. (E, 32, 6 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni) kendisi gibi görme engeli bulunan ortaokul edebiyat öğretmeni Fatma Hanım'ın engeline rağmen çok iyi bir öğretmen oluşunun kendisini çok etkilediğini ve meslek seçerken bu durum aklına geldiği için öğretmen olmaya karar verdiğini söylemiştir.

Bazı katılımcılar da eskiden yaptıkları işlerde mesleki tatmini yakalayamadıkları için öğretmen olmak istediklerini belirtmişlerdir. Katılımcı S.K. (E, 32, 4 yıllık Felsefe Grubu öğretmeni) bu durumu şöyle anlatmıştır:

Bir kamu kuruluşunun engelliler biriminde memur olarak çalışıyordum. Ama bürokrasinin yavaşlığı yüzünden hayal ettiklerimi bir türlü hayata geçiremiyordum. Bu yüzden oradan ayrıldım. Şimdi öğrencilerime verdiğim emeğin karşılığını daha çabuk görebiliyorum. Bu da beni çok mutlu ediyor.

Katılımcıların çoğu var olan problemlere rağmen öğretmenlik mesleğini seçtiklerine pişman olmadıklarını söylemiştir:

Ben eğitim öğretime âşık birisiyim. Küçüklüğümde beri akademisyen veya öğretmen olmak istiyordum ve bunu gerçekleştirdiğim için mutluyum. (Katılımcı B.T. - E, 37, 4 yıllık Halkla İlişkiler ve Organizasyon öğretmeni)

Tam olarak olmasa da verdiği kararı gözden geçiren katılımcılar da vardır. Katılımcı M.T. (E, 48, 20 yıllık Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni) öğretmenlikte mutlu olduğunu ancak lise yıllarında daha iyi bir rehberlik desteği alabilseydi bugün gazeteci veya tercüman olarak meslek yaşamını devam ettirme şansı olabileceğinden bahsederken; Katılımcı E.A. (E, 26, 4 yıllık Müzik öğretmeni) gençlere sanatı sevdirebilmek için bu mesleği seçtiğini ama zaman zaman bunu

gerçekleştiremeyeceğini düşündüğü için verdiği bu karardan pişman olduğunu söylemiştir.

3.3.2 Katılımcıların Mesleklerini İcra Ederken Karşılaştığı Güçlükler ve Başa Çıkma Stratejileri

Mülakat yaptığımız öğretmenlerden tamamına yakını, mesleklerini icra ederken karşılaştıkları güçlüklerin normal bir durum olduğunu düşünmektedirler:

Genelde her meslek dalında insanların işlerini yapabilmelerine mani olacak faktörler vardır. (Katılımcı A.Ö. - E, 30, 5 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni)

Katılımcı Ç.Ç. (K, 30, 6 yıllık Tarih öğretmeni) karşılaştığı sorunları her öğretmenin karşılaşılabileceği ufak tefek sorunlar olarak nitelemektedir. Buna karşılık yine katılımcı Ç.Ç. (K, 30, 6 yıllık Tarih öğretmeni) karşılaşılan problemleri sistemsel sorunlar, kişinin engelli oluşundan kaynaklı sorunlar ve diğer insanlardan kaynaklı sorunlar şeklinde ifade etmiştir. Katılımcı F.G. (K, 28, 3 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni) de bugüne kadar karşılaştığı sorunların bir şekilde aşılabilecek sorunlar olduğunu, bunun da normal sayılabilecek bir durum olduğunu belirtmiştir. Birçok katılımcı, öğretmenin en belirgin özelliklerinden birinin “sabırlı olmak” olması gerektiğini vurgulamış ve her öğretmenin karşılaştığı güçlükler ile sabırlı bir şekilde mücadele etmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Sınıf defterinin yazılması, yoklama fişinin doldurulması, kâğıt üzerinde gelen evrakların takip edilmek zorunda olunması, belli aralıklar ile öğretmenlerin doldurması gereken formların yine kâğıt üzerinde olması ve görme engelli öğretmenlerin tek başlarına söz konusu evrakları dolduramaması, duyuruların genellikle okul panosuna asılması yüzünden yine görme engeli bulunan öğretmenlerin bu duyuruları takip edememeleri, mülakata katılan öğretmenler tarafından sistemin herkese eşit davranmayışından kaynaklanan problemler olarak gösterilmiştir. Katılımcı R.K. (E, 33, 10 yıllık Rehber öğretmen) evrakların bir görme engelliye kâğıt üzerinde gönderiliyor olmasının son derece anlamsız olduğunu

söylemiştir. Katılımcı S.K. (E, 32, 4 yıllık Felsefe Grubu öğretmeni) ise günümüz teknolojik imkânlarından faydalanılarak söz konusu evrakların görme engellilere dijital ortamda sunulması gerektiğini vurgulamıştır. Katılımcı B.T. (E, 37, 4 yıllık Halkla İlişkiler ve Organizasyon öğretmeni) de aslında bütün evrakların dijital sistemde dolaşması gerektiğini, eğer böyle yapılırsa kâğıt israfının da önüne geçileceğini ve bunun sadece görme engelliler açısından değil tüm insanlık açısından bir kazanç olacağını ifade etmiştir. Katılımcı M.E. (K, 30, 6 yıllık Rehber öğretmen) bilgisayarı rahatlıkla kullanabildiği için kendi yazması gereken bir evrak işi ile karşılaştığı zaman bunu bilgisayarda rahatlıkla hazırlayabildiğini ancak kâğıt üzerinde doldurulması gereken bir form ile karşılaştığında başka birisinden yardım almak zorunda kaldığını anlatmıştır. Çalışmaya katılanların tamamına yakını sınıf defterini ve yoklama fişini sınıf başkanına ya da sene başında belirledikleri bir öğrenciye doldurtmak zorunda kaldıklarını söylemişlerdir. Yalnız B.T. (E, 37, 4 yıllık Halkla İlişkiler ve Organizasyon öğretmeni) büyüteç yardımı ile okuyup yazabildiği için sınıf defterini ve yoklama fişini kendisinin doldurduğunu belirtmiştir.

Yapılan sınavlar da çalışmaya katılan görme engelli öğretmenlerin önemli sıkıntılarından birisidir. Katılımcılar sınav sorusu hazırlamakta bir güçlük yaşamadıklarını ancak sınavlarda gözetmenlik yapamadıklarını ve sınav kâğıtlarını tek başlarına okuyamadıklarını belirtmişlerdir. Sınav kâğıtlarının okunmasında herkes kendine has bir yöntem belirlemiş durumdadır. Örneğin katılımcı D.D. (K, 29, 4 yıllık Tarih öğretmeni), N.D. (K, 32, 7 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni), G.G. (E, 38, 2 yıllık Halkla İlişkiler ve Organizasyon öğretmeni) ve S.K. (E, 32, 4 yıllık Felsefe Grubu öğretmeni) sınavlarını ücreti dâhilinde üniversite öğrencilerine okuttuklarını, R.K. (E, 32, 6 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni) ve M.S. (K, 35, 9 yıllık Felsefe Grubu öğretmeni) bu konuda gönüllülerden yardım aldıklarını, Ç.Ç. (K, 30, 6 yıllık Tarih öğretmeni) ise sınav kâğıtlarını bir yakını vasıtası ile okuduğunu söylemiştir. Yalnız rehber öğretmenler herhangi bir sınav uygulaması yapmadıkları için bu konuda rahat olduklarını söylemişlerdir. Sınavlar konusunda birçok öğretmen bilgisayar laboratuvarlarının kullanılmasını önermiştir. Mülakata

katılan öğretmenlerin çoğu, eğer sınavlar burada yapılacak olur ise sınav okuma sorununun da ortadan kalkacağını düşünmektedir.

Mülakata katılan öğretmenlerden önemli sayılabilecek bir kısmı Milli Eğitim Bakanlığı'nın öğretmenlerin kullanımına sunduğu etkileşimli tahta, E-Okul, EBa, Z Kitap gibi uygulamaları yeterince erişilebilir bulmadıklarını belirtmiştir. Katılımcı S.K.'ya (E, 32, 4 yıllık Felsefe Grubu öğretmeni) göre akıllı tahtayı kullanabilmek için görme engelli bir öğretmenin her gün evinden diz üstü bilgisayarını getirmesi ve akıllı tahtaya bağlayarak, akıllı tahtayı kendi bilgisayarındaki ekran okuyucu program yardımı ile kullanması gerekmektedir. Akıllı tahtalar evrensel tasarım ilkesine göre tasarlanmadıkları için sistemde erişilebilirlik için bir uygulama yoktur. Katılımcı N.D. (K, 32, 7 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni), ise akıllı tahtaların en azından görmeyen biri kendi bilgisayarını bağladığı zaman daha pratik çalışacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini söylemiştir. Katılımcı N.S. (K, 32, 3 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni), Z kitaplardan; Katılımcı G.G. (E, 38, 2 yıllık Halkla İlişkiler ve Organizasyon öğretmeni), ise “yeterince hızlı ve işlevsel olmadığı için” E-okuldan gereğince yararlanamadıklarını ifade etmiştir. Okulda var olan ve öğretmenlerin kullanımına sunulan bilgisayarlardan görme engelli öğretmenlerin yararlanamaması da, mülakata katılan öğretmenler tarafından önemli bir sorun olarak ifade edilmiştir. Katılımcı B.T.'ye (E, 37, 4 yıllık Halkla İlişkiler ve Organizasyon öğretmeni) göre:

Her okulda öğretmenler odasında bulunan bilgisayarlardan en az birine bir ekran okuyucu program yüklenmeli ve bu bilgisayar görme engelli bir öğretmenin kullanımına hazır olmalıdır.

Öğretmenler odasında bulunan bilgisayarlardan birisine ekran okuyucu program yüklenmesi konusunda idareye talepte bulundum, fakat talebim olumlu karşılanmadı. (Katılımcı R.K. - E, 32, 6 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni)

Mülakata katılan öğretmenlere göre Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öğretmenlere yardımcı olması için sunulan ders araç ve gereçlerinin sağlanmasında

da bir eşitsizlik söz konusudur. Sene başında öğretmenlere ders kitapları gönderilmektedir. Uygulamada ders kitaplarının Braille hali de görme engelli öğretmenlere gönderilmektedir. Fakat bu kitapların Braille hali görme engelli öğretmenin eline ancak kasım ayının sonunda ulaşmaktadır. Tarih ve coğrafya öğretmenleri ders anlatırken haritalardan diledikleri gibi yararlanabilmektedirler. Ama görme engelli Tarih ve Coğrafya öğretmenleri için kabartma haritalar okullarda bulunmamaktadır. Yine hiçbir okulda kabartma bir ekranın olmayışı da katılımcılar tarafından olumsuz bir durum olarak nitelenmiştir.

Milli Eğitim ders kitaplarını mademki sene başında her öğretmen için temin edebiliyor; o zaman ders kitaplarının Braille halini de eşitlik ilkesi bağlamında bana göndermelidir. (Katılımcı S.K. - E, 32, 4 yıllık Felsefe Grubu öğretmeni)

Ders işlerken kabartma haritalardan yararlanamıyor olmam, okulda kabartma ekranlı bir bilgisayarın olmayışı bana göre işimi zorlaştıran bir eksikliktir. (Katılımcı A.Z. - K, 42, 15 yıllık Tarih öğretmeni)

Mülakata katılan öğretmenlerin hemen hemen hepsi insanların ön yargılarını önemli bir sorun olarak nitelemiştir. Katılımcılara göre diğer insanlarda görme engelli biri öğretmenliğin görev ve sorumluluklarını gereğince yerine getiremez düşüncesi hâkimdir. Ve bu da görme engelli bir öğretmenin başlangıçta işini bir hayli güçleştirmektedir. Katılımcılar insanların bu düşüncelerinin nedenini, toplumda var olan bilinç eksikliğine bağlamaktadır. Bunu katılımcı M.T. (E, 48, 20 yıllık Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni) şu şekilde özetlemektedir:

İyi bir öğretmen olabilmek için öncelikle ön yargılar ile ve ötekileştirme ile mücadele etmek durumundasınız. Ve bizler kendimizi ne kadar geliştirir, yeterliliklerimizi ne denli yukarı çekebilirsek ön yargılara karşı da o denli başarılı bir mücadele veririz.

Mülakata katılan öğretmenlerin tamamına yakınının öğrencileri ile arasının iyi olduğu gözlenmiştir. Yalnız A.Z. (E, 42, 15 yıllık Tarih öğretmeni), N.D. (K, 32, 7 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni) ve M.S. (K, 35, 9 yıllık Felsefe Grubu

öğretmeni) bazen öğrencilerin öğretmenin görme engelli oluşundan yararlanmaya çalıştıklarını ama bunun da basit yöntemler ile önlenebildiğini söylemişlerdir. Mülakata katılan müzik öğretmeni E.A. (E, 26, 4 yıllık Müzik öğretmeni) “öğrencilerin dersime diğer temel derslere verdikleri önemi vermemelerinden çok memnun değilim” şeklinde görüşlerini belirtmiştir. Katılımcı B.T. (E, 37, 4 yıllık Halkla İlişkiler ve Organizasyon öğretmeni) öğrencilerin yapmakta oldukları ufak tefek kurnazlıkların, her zaman öğretmenin görme engelli oluşuna bağlanmaması gerektiğinin önemle altını çizmiştir. Katılımcı S.K. (E, 32, 4 yıllık Felsefe Grubu öğretmeni) bu durumu şu şekilde anlatmıştır:

Öğretmenliğimin ilk zamanlarında çocukların dersimde yaptıkları bazı istenmeyen davranışlardan sonra kendime şu soruyu soruyordum. Acaba ben görme engelli olduğum için mi, dersimde böyle davranıyorlar? Daha sonra zaman ilerledikçe öğretmenler odasındaki arkadaşlarımın derslerde başlarına gelenleri anlatışlarına şahit oldum ve kaygılarım son buldu.

3.3.3 Okuldaki Paydaşların Algı ve Tutumları İle Bu Algı ve Tutumların Zaman İçindeki Değişimi

Yapılan görüşmelerde katılımcıların önemli bir çoğunluğu başlangıçta insanların ön yargıları ile karşılaştıklarını söylemişlerdir. Ama genelde mevcut ön yargılar görme engeli olan öğretmenin performansına göre ortadan kalkabilmektedir. Bu da katılımcılara göre oldukça normal bir durumdur. Çünkü insanlar engellilik, görme engellilik ve benzeri konularda fazla bir şey bilmemektedirler. Bu bilinç eksikliği başlangıçta görme engelli öğretmen ile çalışma hayatında etkileşimde bulunduğu diğer kişiler arasında bir set oluşturabilmektedir. Katılımcılara göre eğer ön yargıya sahip bireyler temelde iyi niyetli ise zaman içerisinde aradaki engeller ortadan kalkabilmektedir.

Ben şu ana kadar iki okul değiştirdim. İki okulda da ilk zamanlarda idareci ve öğretmen arkadaşların bana karşı olan tutumları çok da ılımlı değildi. Ama ben bu durumu çok normal karşılıyorum çünkü maalesef bizim

ülkemizde birçok alanda engelli kişilere ön yargılı yaklaşılmaktadır (Katılımcı M.T.- E, 48, 20 yıllık Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni).

Bu konuda katılımcı A.Ö.'nün (E, 30, 5 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni) düşünceleri de zamanın önemini doğrular niteliktedir:

İdarecilerim ve diğer arkadaşlarım ile bugüne kadar önemli bir sorun yaşamadım. Sadece başlangıçta benim ve yeterliliklerimin farkında değillerdi. Ama bunu da zamanla aştığımızı düşünüyorum.

Bir okula yeni atandığımda öğrenciler başlangıçta birazcık garipsiyorlar tabii. Düşünsenize öğretmen sınıf defterini yazarken, bir şeyler okurken sürekli büyüteç kullanıyor. Tabii bu duruma öğrenciler doğal olarak çok yabancılar. Ülkemizde birçok insan bir görme engellinin santral memurluğundan başka bir iş yapamayacağını düşünmektedir (Katılımcı B.T. - E, 37, 4 yıllık Halkla İlişkiler ve Organizasyon öğretmeni).

Katılımcı Ç.Ç. (K, 30, 6 yıllık Tarih öğretmeni), hiçbir konuda çalıştığı kurumda ön yargılı davranışlar ile karşılaşmadığını ifade ederken; Katılımcı E.A. (E, 26, 4 yıllık Müzik öğretmeni) da okuldaki insanların kendisine karşı olan davranışlarında herhangi bir farklılık ile karşılaşmadığını ifade etmiştir.

Katılımcıların bazıları insanların görme engellilerin davranışlarını bir türlü normal bir kalıba sokamamasından şikâyet etmektedirler. Katılımcı G.G. (E, 38, 2 yıllık Halkla İlişkiler ve Organizasyon öğretmeni), bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Başlangıçta kurumdaki insanların öğretmenlik yapıp yapamayacağıma dair önemli kuşkuları vardı. Daha önceki iş tecrübelerimden bahsedince rahatladılar. İşimi eksiksiz yapabildiğime şahit oldukça normalleştiler. Şimdi ise bazıları için Süpermen, bazıları için ise aciz körüm.

Katılımcı M.T. (E, 48, 20 yıllık Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni)'ye göre ise görme engelli öğretmeni de herkes gibi değerlendirmemiz gerekmektedir. Onun da herkes gibi iyi yaptığı şeyler olabileceği gibi; yine herkes gibi

başarısızlıkları ve yeteneksiz olduğu konular da olabilmektedir. Bu son derece normaldir. Yani görme engelli bir öğretmeni acizlik ve Süpermenlik arasında gidip gelen bir bakış açısı ile değerlendirmememiz gerekmektedir.

Mülakata katılanlardan bazıları çalıştıkları kurumda kendilerinden önce çalışan ve insanlar ile iyi ilişkiler kurmayı başarmış bir görme engellinin varlığının, kendilerine karşı ön yargılı davranılmasına nispeten engel olduğunu ifade etmişlerdir.

İkinci çalıştığım okulda bir görme engelli öğretmen arkadaşım daha çalışmaktaydı. Ve onun insanlar ile arası çok iyiydi. Bu sayede ben de iş arkadaşlarıma daha çabuk uyum sağladım (Katılımcı N.D.- K, 32, 7 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni).

Katılımcıların bazılarına göre, insanların engellilik konusunda yaptıkları genellemeler zaman zaman görme engelli öğretmenlerin işlerini zorlaştırmaktadır.

Atandığım okulda benden önce çalışan görme engelli öğretmenimin bağımsız hareketi yeterli değildi. İnsanlar benim de bağımsız hareketimin iyi olmadığını düşünüyorlardı. Ama benim bağımsız hareketim son derece iyidir (Katılımcı N.D.- K, 32, 7 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni).

Katılımcılara göre öğretmenlik durağan bir meslek olmadığı için söz konusu ön yargılı tutumlar ile meslek hayatları boyunca karşılaşmaları çok da sürpriz değildir. Çünkü öğrenciler, öğretmenler, idareciler sürekli bir değişim içerisinde. Her zaman farklı kişilikteki ve farklı bakış açılarına sahip insanlar ile karşılaşıldığından, bu konudaki uygulamalar da birbirini tutmamaktadır.

Şimdiye kadar iki okulda çalıştım, ilk çalıştığım okuldan idarecilerin ön yargıları yüzünden ayrılmak zorunda kaldım, şu an çalıştığım okulda ise idarecilerin başlangıçtan beri bana karşı tutumları son derece yapıcıdır (Katılımcı A.Z.- E, 42, 15 yıllık Tarih öğretmeni).

Herhangi bir sorun ile karşılaşıldığında idarecilerin sürekli sorunun engelli öğretmenden kaynaklandığını düşünmeleri, idarecilerde ve diğer öğretmenlerde var olan engelli öğretmeni sürekli kontrol etme isteği, izin konusunda diğer öğretmenlere tanınan esnekliğin güvenlik gerekçe gösterilerek görme engelli öğretmene

tanınmaması, çeşitli görev ve sorumluluklar verilirken, idarecilerin görme engelli öğretmenleri göz ardı ediyor olmaları gibi durumlar, katılımcılar tarafından idarecilerin ve diğer öğretmenlerin yapmakta olduğu ayrımcı uygulamalar olarak gösterilmektedir. Katılımcı R.K. (E, 32, 6 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni) görme engelli bir öğretmenin karşılaştığı bir sorunda maalesef idarenin yardım etme yanlısı olmadığını, aksine sorunu görme engelli öğretmene yıkıp konuyu kapatmaktan yana olduğunu belirtmektedir. Yine görüştüğümüz S.K. (K, 36, 6 yıllık Tarih öğretmeni) idarenin bir görme engelliye görev ya da sorumluluk vermeye sıcak bakmadığını belirtmiştir. Katılımcı M.S. (K, 35, 9 yıllık Felsefe Grubu öğretmeni) idarenin maalesef herhangi bir sorunda çözüm odaklı olmadığını, durumu idare etmekten yana olduğunu ifade etmektedir. F.G'ye (K, 28, 3 yıllık Türk Dili Ve Edebiyatı öğretmeni) göre idare, görme engelli bir öğretmenin uygulamaları ile engeli olmayan bir öğretmenin uygulamalarına aynı bakmamaktadır. Görme engelli bir öğretmenin disipline gönderdiği bir öğrenci ile engeli olmayan bir öğretmenin disipline gönderdiği öğrenci aynı muameleyi görmemektedir. Katılımcı B.T. (E, 37, 4 yıllık Halkla İlişkiler ve Organizasyon öğretmeni) ise bu konuda şu düşünceleri paylaşmaktadır:

Genelde görme engelli arkadaşlarımla başlarına gelen her durumu engellerine bağladıklarına şahit oluyorum. Evet, engelimizden dolayı zaman zaman ayrımcı uygulamalar ile karşılaşmaktayız. Yalnız başımıza gelen her olumsuz durumu da engelimize bağlayarak evham yapmamalıyız.

Okullara engelliler yararına dergi, kitap, kalem satmaya gelen; tiyatro ya da müzik etkinliği düzenleyerek öğrencilere zarf dağıtan dernek veya kişiler de mülakata katılanlar tarafından şiddetle eleştirilmektedir. Katılımcılar böyle faaliyetlerin insanlarda zaten var olan “engelliler sürekli maddi yardıma muhtaçtır” algısını pekiştirdiğini savunmaktadır. Görme engelli bir yazarın okulda imza günü yapmasının, görme engelli bir grubun okulda konser vermesinin ve de engelli bir tiyatro ekibinin okulda bir oyun sergilemesinin yukarıdaki durumla aynı anlama gelmediğini ifade eden katılımcılar burada bir profesyonellik ve emeğin söz konusu olduğunun altını çizmişlerdir.

Okuluma engelliler yararına yardım zarfı dağıtmaya gelen bir kişi ya da kuruluş benim bir görme engelli öğretmen olarak yirmi yıldır verdiğim mücadeleye ihanet etmektedir (Katılımcı M.T.- E, 48, 20 yıllık Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni).

Bir engelli yazar gelip okulda imza günü düzenleyebilir. Bu son derece normaldir. Ama kimse okula gelip engelliler yararına yardım toplamamalıdır. Bu son derece zarar verici bir davranıştır. (Katılımcı A.N. - E, 36, 5 yıllık Tarih öğretmeni).

3.3.4 Mesleki Gelişim, Etkileşim ve Dayanışma

Çalışmaya katılan öğretmenlerin tamamına yakını, öğretmenliği durağan değil sürekli ilerleyen bir meslek olarak gördükleri için; engelli olsun ya da olmasın bir öğretmenin her zaman kendinde bir takım eksiklikler saptaması ve bunları giderebilmek için çaba harcamasının gerekliliğinden bahsetmişlerdir. Katılımcı M.T. (E, 48, 20 yıllık Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni). Bu görüşünü şu şekilde ifade etmiştir:

Bizler her daim ilim beşikten mezara düşüncesi ile hareket edip; her daim bir şeyler öğrenip, kendimizi geliştirme çabası içerisinde olmalıyız.

Görüştüğümüz öğretmenler, özellikle kendilerini ve diğer görme engelli meslektaşlarını teknoloji kullanımı konusunda yeterince iyi bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılarda hâkim olan düşünce meslek yaşamında görme engelli olunmasından kaynaklanan dezavantajlı durumun teknolojinin etkin ve verimli kullanımı sayesinde ortadan kalkabileceği şeklindedir. Katılımcı F.G' ye (K, 28, 3 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni) göre yardımcı teknolojilerin kullanımı konusunda destekleyici eğitim programları düzenlenmesi gerekmektedir. Çünkü bu konuda nerede ise herkeste önemli eksiklikler vardır. Katılımcı A.Z. (E, 42, 15 yıllık Tarih öğretmeni) ise bir görme engelli öğretmenin teknolojiyi verimli kullanarak birçok işini kendisinin rahatlıkla yapabileceğini ifade ederken; bazı konularda insanların engellerini bahane ederek sorumluluktan kaçmaya çalıştıklarını söylemiştir.

Günümüz teknolojik imkânlarını kullanarak görme engelli bir öğretmen sınav sorularını rahatlıkla hazırlayabilir (Katılımcı A.Z.- E, 42, 15 yıllık Tarih öğretmeni).

Görme engelli öğretmenin gören kimselere ders anlatmakta olduğunun bilincinde olması gerekir ve bu yüzden anlatımını görsel sunumlar ile desteklemesi gayet verimli olacaktır; bu da ancak teknolojinin etkin ve verimli kullanılabilmesi sayesinde gerçekleşir (Katılımcı A.Ö. (E, 30, 5 yıllık Türk Dili Ve Edebiyatı öğretmeni).

Görme engelli öğretmenler, buna ben de dâhil, yeterli çabayı gösterdikleri takdirde; birçok işlerini teknolojiyi kullanarak, kimseden yardım almaksızın kendi başlarına gerçekleştirebilir (Katılımcı S. K. - E, 32, 4 yıllık Felsefe Grubu öğretmeni).

Görme engelli öğretmenin yasal haklarını bilmeyişi, bazı öğretmenlerin sürekli engellerinin arkasına sığınarak okuldaki bazı görev ve sorumluluklardan kaçma çabaları ve öğretmenlerin birçoğunda var olan “bizlik değil” benlik duygusu da katılımcıların meslektaşlarında sıklıkla eksik gördüğü ve eleştirdiği hususlardandır. Katılımcı A.N. (E, 35, 5 yıllık Tarih öğretmeni) birçok görme engelli öğretmeni iletişim becerisi bakımından yetersiz bulduğunu ifade etmiştir. Yine katılımcı A.Z’nin (E, 42, 15 yıllık Tarih öğretmeni) şu düşüncesi A.N.’yi destekler niteliktedir:

Bazen arkadaşlarımızın sınıf ortamında karşılaştıkları problemleri engellerine bağlayarak, sabırsız ve sinirli davrandıklarını duymaktayız. Bu kesinlikle tasnif etmediğim bir durum. Öğretmenlik sabır işidir.

Görüşme yaptığımız öğretmenlerin tamamı mesleki tecrübe paylaşımının son derece yararlı ve önemli olduğunda hem fikirdirler. Katılımcılara göre mesleki tecrübe paylaşımı engelli olsun ya da olmasın bütün öğretmenler için önem arz eder çünkü öğretmenlik sahada öğrenilen bir meslektir. Bazı sorunların üstesinden gelme konusunda kendine has yöntemler geliştirmek zorunda kalan görme engelli

öğretmenler için ise konunun önemi bir kat daha artmaktadır. Katılımcı R.K. (E, 32, 6 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni) bu konuda şunları söylemiştir:

Mesleki tecrübe paylaşımı benim son derece önemsedğim bir konu çünkü bu sayede meslektaşımın bir düşüncesi benim bir eksiğimi, benim bir düşüncem de meslektaşımın bir eksiğini giderebilmektedir.

Katılımcı O.K. (E, 36, 6 yıllık Rehber öğretmen) ise mesleki tecrübe paylaşımının önemine değinirken; bu tarz örgütlerin ve bunlara katılımın yeterli olmadığını altını çizmiştir. Katılımcı N.S. (K, 32, 3 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni) bazı konularda görme engelli öğretmenlerin sesini duyurabilmesi için dernek, vakıf, grup gibi organizasyonların varlığının önemli olduğundan söz etmiştir.

3.3.5 İş Yerine Ulaşım ve Okul İçinde Hareket Olanakları

Mülakata katılan öğretmenlerin tamamı okula gelip giderken kullandıkları yolu erişilebilir bulmadıklarını söylemişlerdir. Yine katılımcıların belirttiğine göre okula gelip giderken kullandıkları yollar üzerinde kılavuz yol, sesli ışık gibi düzenlemeler mevcut olsa bile hiç kimse bunlara güvenmemektedir. Çünkü bugün kullandıkları sesli bir ışık yarın çalışmayabilir veya yeri değiştirilmiş olabilir. Ya da sürekli kullandıkları kılavuz yollar üzerine zaman zaman araba park etmiş olabilir.

Okulumun içinde ve okula gelip giderken kullandığım yol üzerinde erişilebilirlik adına herhangi bir düzenlemeye rastlamadım. Her yer ne kadar erişilebilir ise buralar da o kadar erişilebilir yani. (Katılımcı A.Ö.- E, 30, 5 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni)

Benim bağımsız hareketim çok iyidir. Evim ile çalıştığım okulun arası oldukça yakın ama ben yine de okula giderken taksiye biniyorum. Çünkü yolu güvenli bulmuyorum. (Katılımcı M.T.- E, 48, 20 yıllık Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni)

Erişilebilirlik noktasındaki bu olumsuz tabloya rağmen katılımcıların tamamı okula tek başlarına gidip gelmektedirler. Katılımcıların aktardığına göre okul

binalarında da erişilebilirlik açısından fazla belirgin bir düzenleme söz konusu değildir. Yeni yapılan binalarda bile erişilebilirlik için pek bir şey olmayışı katılımcılar tarafından son derece şaşkınlıkla karşılanmıştır.

Bizde erişilebilirlik sanırım yeni binalarda bile bina yapılırken değil, bina yapıldıktan sonra düşünülmemektedir. Ama sanırım her şeyin evrensel tasarım içerisinde en baştan düşünülmesi tüm insanlığın yararına olacaktır. (Katılımcı M.S.- K, 35, 9 yıllık Felsefe Grubu öğretmeni)

Okul içerisinde Braille yazılı ya da renk karşıtlığı olan tabelaların kullanılması, konferans salonlarında ve okulun girişinde engelli rampalarının bulunması ve bunların nizami ölçülerde olması, okulda asansör bulunması, merdiven basamak gibi engellerde az görenler için renk karşıtlığı oluşturulmasına dikkat edilmesi mülakata katılan görme engelli öğretmenlerin okullarda önemle yapılmasını istedikleri düzenlemelerin başında gelmektedir.

Okulda Braille yazının daha fazla kullanılmasından yanayım. En azından belirli yerler örneğin sınıf tabelalarında Braille yazı kullanılmalı. Bu hem bir farkındalık sağlar hem de bir görme engelli öğretmenin bina içerisinde daha rahat hareket edebilmesini kolaylaştırır. (Katılımcı O.K. – E, 36, 6 yıllık Rehber öğretmen)

Okulda görme gücünü kısmen de olsa kullanabilen öğretmen ve öğrenciler de düşünülmemeli bunların okul içerisinde daha rahat hareket edebilmesi adına gerekli evrensel düzenlemeler yapılmalıdır. (Katılımcı B.T. – E, 37, 4 yıllık Halkla İlişkiler ve Organizasyon öğretmeni)

Çalışmaya katılan öğretmenlerin tamamı bina içerisinde tek başlarına hareket edebilmektedirler. Ve birçoğu bağımsız hareket edebilme yeteneğinin diğer insanların gözünde nasıl algılandığımız ile doğru orantılı olduğunu savunmaktadır. Hâkim düşünce ne kadar bağımsız hareket, o kadar özgürlük şeklindedir.

Ben görme engelli bir öğretmenin okul içerisinde istediği her yere tek başına gidebilecek durumda olmasının gerekliliğine inanıyorum. Okul içerisinde sürekli başkalarının kolunda dolaşan bir öğretmenin öğrenciler üzerindeki

etkisinin negatif yönde olacağını düşünüyorum. (Katılımcı A.Ö.- E, 30, 5 yıllık Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bugün ülkemizde yaklaşık 1000 civarında görme engelli öğretmen çeşitli okullarda meslek yaşamlarına devam etmektedir. Görme engelli öğretmenler mesleklerini icra ederken çeşitli problemler ile karşılaşabilmektedirler. Karşılaşılan problemlerin önemli bir kısmı öğretmenin görme yetersizliğinden kaynaklanmıyor olsa da yerleşik toplumsal görüş aksi yönde tavır sergilemektedir. Öğretmen görme engelli olduğu için de yaşanan problemleri de göz ardı edemeyiz. Ama yine de bu sorunların ancak çok küçük bir kısmı görme engeli olan bireyin doğrudan kendisi ile ilgilidir dersek sanırım çok da iddialı bir cümle kurmuş olmayız.

Çalışma boyunca saptamaya çalışmış olduğumuz görme engellilerin öğretmenlik mesleğini icra ederken karşılaştıkları problemleri temelde üç başlık altında toplayabiliriz:

- a. Sistem ile ilgili problemler
- b. İnsanların bakış açılarından kaynaklanan problemler.
- c. Engelli bireyin kendisinden kaynaklanan problemler.

Sistem ile ilgili problemlerin başında ülkemiz eğitim sisteminin görmeyen bireylere yeterince hitap etmiyor oluşu, zaten çok azının eğitim öğretim şansı bulabildiği görme engelli çocukların en başından ayrımcı bir uygulama ile körler okullarında eğitim öğretim hayatlarını devam ettiriyor olmaları. Söz konusu öğrencilerin ancak küçük bir bölümünün kaynaştırmalı eğitim şansı bulabilmelerine karşın; bunların da kaynaştırma kapsamında gittikleri okullarda gerekli düzenlemeler yapılmadığı için kendilerine gerekli dersleri alamamaları ve arkadaşlarından geri kalmaları, daha en başında görmeyen birey ile gören bireyler arasında önemli bir farklılık oluşmasına yol açmaktadır.

Ülkemizde kaynaştırma eğitim henüz çok yeni olduğu için sistemin işleyişinde birçok eksiklik vardır. Söz konusu eksikliklerden ötürü görme engelli birey her şeyin görenlere göre düzenlenmiş olduğu bir okulda, öğrencilere sağlanan olanaklardan gereği gibi faydalanamamaktadır. Bu durumun öğrenciyi genellikle başarısızlığa itmesi son derece doğaldır. Başarısızlığın altındaki etmenleri kimse doğru dürüst inceleme zahmetinde de bulunmayacağından sistemin bu eksikliği

görme engelli öğrenciyi diğer arkadaşlarının, öğretmenlerinin ve hatta ailesinin gözünde problemlili durumuna düşürmektedir.

Ülkemizde ilköğretim seviyesinde körler okulları mevcuttur. Bu okullarda öğrenim gören öğrenciler eğitim öğretim hayatlarının başında okul çağındaki akranlarından ayrı bir eğitim almakta ve mevcut eğitim sistemine lise yıllarından itibaren dâhil olmaktadır. Bu durum önemli uyum sorunlarını beraberinde getirmektedir. Her şeyden önce karşılıklı bilgi eksikliği söz konusudur. Liseye başlayana değin genellikle görme engelli birisi ile hiç karşılaşmamış birinin görmeyen insanlar nasıl yemek yiyor sorusunu sormasının çok da yadırganacak bir tarafı yoktur.

Ülkemizde erişilebilirlik konusunda çok ciddi problemler vardır. Maalesef iç ve dış mekânlar evrensel tasarımdan son derece uzaktır. Her ne kadar bu konuda sürekli yeni çalışmalar yapıyor olsa da mevcut durum olması gerekenden bir hayli geridedir. Yeni bir bina yapılırken, bir kurum yeni bir sisteme geçecekken, kamu hizmetinde kullanılmak üzere yeni araçlar alınacakken bunların evrensel tasarım kapsamında tasarlanmış olması akla en son gelen meseleler arasında yer almaktadır. Tabii ki, bu durumdan en fazla etkilenen kitle engelli insanlardır. Çünkü evrensel tasarımdan uzak şekilde tasarlanmış bir sistemi engelli bireylerin kullanabilmesi pek de mümkün değildir.

İnsanların bakış açılarından kaynaklanan problemleri irdelediğimizde görmemek insanlarda her daim olumsuz duygular uyandırmıştır. Görmeyen kimseler gören bireylerin zihninde genellikle yetersiz, yararsız ve acınası kimseler olarak yer etmişlerdir. Ayrıca var olan bir yetersizlikten söz etmemiz çok da yanlış değildir. Yanlış olan söz konusu fiziksel yetersizliği bilinç eksikliği ve yanlış örnekler ile yorumlayıp ön yargılı yaklaşımdır. Toplumumuzdaki birçok insan maalesef bu yanılgıya sıklıkla düşmektedir. Var olan ön yargılar ve insanların ayrımcı uygulamalarından en çok da öğretmenler gibi meslek sahibi ve mesleklerinde ilerleme isteği olan görme engelliler etkilenmektedir. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi: “İnsanların görme engellilere olan yaklaşımları ve sergilediği tutumlar, görme engelliler ile ilgili literatürün önemli bir kısmını oluşturmakla kalmaz, onlarla ilgili hemen her konuyu derinden etkileyen bir unsur durumundadır”.

Yaptığımız çalışmada görme engelli öğretmenlerin mesleklerini icra ederken karşılaştıkları problemlere yine görme engelli bireylerin sergilediği yanlış tutum ve davranışların da sebep olabileceği gerçeği ile de yüzleşmiş olduk. Hepsinde olmasa bile bir kısım görme engelli öğretmenin öğretmenlik konusundaki yetersizliğini engeline indirgeme çabası içerisinde olduğunu gözlemledik. Bazı görme engelli öğretmenler de görme engelli bireylerin yeterliliklerini sergileme konusunda maalesef doğru örnekler sergilemiyordu. Örneğin bilgisayar üzerinden yapabileceği birçok işi yapmaktan kaçınan görme engelli bir öğretmen diğer insanlarda yetersizlik algısı uyandırabilmektedir. Başlarına gelen her olumsuzluğu da engeline bağlama da görme engelli öğretmenlerin sergilediği olumsuz tutumlar arasındadır.

Çözüm Önerilerine gelecek olursak,

Öncelikle yaşanan problemlerin kaynağının çok boyutlu olduğunu unutmamalıyız. Mevcut problemlerin en aza indirgenebilmesi ve hatta zamanla tamamen ortadan kaldırılabilmesi için sistemin kendisine, görme engelli öğretmenlere ve içinde yaşadığımız toplumun istisnasız bütün bireylerine önemli görevler düşmektedir.

Eğitim sistemimiz içerisindeki ayrımcı uygulamalara son vererek görme engelli bireyleri kaynaştırmalı eğitim kurumlarına yönlendirmeliyiz. Ama kaynaştırmalı eğitimin öğrencilere sağladığı imkânları da yeniden gözden geçirmeliyiz. Her hangi bir eğitim kurumunda kaynaştırma öğrencisi olarak bulunan bir görme engelli bu kurumun bütün imkânlarından arkadaşlarıyla eşit şekilde faydalanabilmelidir. Görme engelli öğrencinin rahatlıkla ders çalışabilmesi için gerekli araç ve gereçler temin edilmelidir. Harita, geometrik şekiller ve bunlara benzer görsel öğeler ya maketleri temin edilerek ya da kabartma şeklinde görme engelli öğrenciye gösterilmeli ve onun arkadaşlarından geri kalmaması sağlanmalıdır. Braille yazı, bağımsız hareket eğitimi ve sesli bilgisayar kullanımı da gezici öğretmenler yardımı ile öğrenciye ek ders olarak verilmelidir. Hepimiz aynı toplumda yaşıyoruz ve gayet tabii ki şartlar hazır hale getirildiği zaman aynı okulları da paylaşabiliriz. Görme engelliler sadece körler okullarında eğitim alsınlar, niye görme engelliler için ayrı üniversite kurulmuyor ya da görme engelli öğretmenler

sadece körler okullarında öğretmenlik yapabilir gibi ayrımcı düşüncelerin temelinde eğitimin başında yapmış olduğumuz bu ötekileştirmenin payı büyüktür.

Görme engelli öğretmenler ile yaptığımız görüşmelerde okuldaki diğer insanların (öğrenciler, diğer öğretmenler, veliler ve idareciler) başlangıçta bir görme engelli öğretmene sıcak bakmadıkları gözlemini ortaya koymuştuk. Yine yaptığımız bu görüşmelerde bu durumun zamanla ortadan kalktığını da saptamıştık. Öğretmen arkadaşlar bu durumu son derece normal karşılamaktaydı ve bu durumun nedenini diğer insanların görme engelliler hakkında yeterli bilgiye sahip olmamasına bağlamaktaydılar. Ayrıca, kesin olmamak ile birlikte ailesinde ve yakın çevresinde bir görme engelli olan birisinin görme engelli insanlara karşı daha iyimser düşünceler içerisinde olduğundan bahsetmiştik. Bütün bunlar daha en başından beri aynı eğitim kurumlarını kullanmanın; bir takım fiziksel farklılıklarımız da olsa aynı yaşamı paylaşabilmek için atılacak ilk adım olduğu gerçeğine bizi götürmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde her yıl belli dönemlerde öğretmenlere yönelik seminerler verilmektedir. Görme engellilik konusunda var olan bilinç eksikliğini gidermek için bu dönemlerden yararlanılarak öğretmenlere yönelik görme engellilik ile ilgili bilinçlendirme çalışmaları hazırlanması kanımızca çok yararlı olacaktır. Bu etkinliklerde gören öğretmen ve idarecilere bir görme engellinin yaşamına dair birçok şey ayrıntılı olarak anlatılabilir. Söz konusu çalışmalar kesinlikle Inter aktif olmalı ve çalışmaya katılanlar görmeyen bireyler ile ilgili kafalarına takılan her şeyi çekinmeden sorabilmelidirler. Düzenlenen seminerlerde kendini yetiştirmiş, mesleki açıdan iyi bir konumda olan görme engellilere yer verilmesi de çalışmaya katılan insanların zihnindeki engelli algısını olumlu yönde şekillendirecektir. Bu tarz çalışmalar yapılırken kişisel farklılıkların önemi de özellikle vurgulanması gereken bir husustur. Yani katılımcılara görmeyen birinin öğretmenlik mesleğini iyi bir şekilde icra edebilmesinde kişinin görmemesi bir engel teşkil etmez düşüncesi aşılmalı çalışılırken. Bunun her görme engelli iyi bir öğretmendir anlamına da gelmediği, kişisel farklılıkların bunda payının büyük olduğu, bu durumun görmeyenlere has bir durum olmadığı, gören öğretmenlerde de kişisel farklılıkların meslek icrasındaki etkilerinin büyük olduğu anlatılmalıdır. Gören kimselerde ve görmeyen kimselerde rastlanan yanlış davranışlar da bu çalışmalarda örnekler ile anlatılmalıdır. Esasen konumuz görme engelli öğretmenler

olduğu için bu çalışmanın öncelikle milli eğitim bünyesinde yapılmasından yanayız. Ama toplumumuzun geneline hitap eden bu tarz bilinçlendirme çalışmalarının da yapılmasının, toplumun genelinde bu konuda var olan bilinç eksikliğini aşabilmekte önemli bir etken olacağını düşünmekteyiz. Bu tarz faaliyetler ile insanlarda görmeyen bireylere karşı var olan acıma, yerine karar verme, yetersiz görme, kaçma, kendisini üstün görme ve buna benzer davranışların da etkilerini hafifletebileceğimize inanmaktayız.

Çeşitli özel ve tüzel kişilerin okullarda engellilik için yaptıkları kâr amaçlı çalışmalarda kurum bünyesindeki görme engelli öğretmen ve öğrencilerin saygınlığını olumsuz anlamda etkilemektedir. Milli Eğitim Bakanlığı birimlerinden ve okul idarelerinden izin alarak, okullarda yardım zarfı dağıtan, kitap-kalem-dergi satan veya makbuz karşılığı yardım toplayan kişi veya kuruluşlar engelli bireylerin toplumdaki diğer insanlardan sürekli maddi beklenti içerisinde olan kimseler olarak algılanmasına yol açmaktadırlar. Bu tarz faaliyetlere okullarda kesinlikle izin verilmemesi gerekmektedir. Bunlar yerine topluma mal olmuş bireylerin okulları ziyaret edip öğrenciler ile sohbet etmeleri daha yararlı bir uygulama olacaktır.

Yaptığımız mülakatlarda gözlemlediğimiz en temel konulardan biri de maalesef ülkemizin erişilebilirlik bakımından pek de parlak bir durumda olmadığıdır. Yollar, kaldırımlar, araçlar ve binaların büyük bir kısmı engellilerin kullanımına elverişli değildir. Bir de insanların duyarsız davranışları da işin içerisine katıldığında ortaya daha erişilemez bir çevre çıkmaktadır. Çünkü ülkemizde sıklıkla engelli asansörlerinde yük taşıyan kimselere, kılavuz yollar üzerine park etmiş araçlara veya kaldırımlara taşmış masa veya tezgâhlara rastlamamız mümkün. Bu yüzdendir ki erişilebilirlik konusu daha ciddi bir biçimde ele alınmalıdır.

Görüştüğümüz görme engelli öğretmenler bağımsız hareketlerinin iyi olmasına karşın okula gelip giderken kullandıkları yolu erişilebilir bulmamaktadırlar. Ayrıca birçok okul binasında erişilebilirlik için bir düzenlemenin olmadığı yine görüşmelerden elde ettiğimiz bilgiler arasındadır. Bu yüzden özellikle okul çevreleri daha erişilebilir bir hale getirilmelidir. Aynı zamanda okul binalarında da birçok basit düzenleme ile binaların erişilebilir hale getirilmesi mümkündür. Bugün ülkemizde birçok okul binası yıkılarak yerine son derece modern binalar inşa edilmektedir. Binaların herkes için erişilebilir olmasının zorunluluğu yasa ile garanti

altına alınmış olmasına karşın yeni binalar bile erişilebilirlik olanaklarından yoksundur. Oysa yeni binaların yapım aşamasında modern bir asansör takılması, giriş ve çıkışlarda engelli rampalarının bulunması, merdivenlerde ve girişlerde az gören kimseler için renk karşıtlığı oluşturulması gibi basit düzenlemelerin eklenmesi çok da imkânsız değildir. Burada maalesef bir denetleme sorunu da karşımıza çıkmaktadır. Yasada açık bir şekilde binaların erişilebilirlik ölçütleri belirtilmesine karşın erişilebilirlikten yoksun binalara nasıl ruhsat verildiği önemli bir sorundur.

Milli Eğitim sistemi içerisinde yer alan birçok uygulamadan erişilebilir olmadıkları için görme engelli öğretmenler yeterince yararlanamamaktadırlar. Yaptığımız görüşmeler, öğretmenlerin kullanımına sunulmuş olan etkileşimli tahtaların tek başlarına erişilebilir olmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca E-okul, Z-kitap gibi uygulamaların da yeterince erişilebilir olmadığı anlaşılmıştır. Eğer görme engelli öğretmenlerin sistem içerisinde daha faydalı olması arzu ediliyorsa söz konusu uygulama ve cihazlar erişilebilir hale getirilmelidir. Teknolojinin nimetlerinden faydalanmakta olduğumuz bu çağda, Milli Eğitim Bakanlığı da bu teknolojiden daha çok faydalanmalıdır. Örneğin kâğıt olarak gönderilen evrak ve formlara, bazı duyuruların panolara asılmasına, yoklama fişinin kâğıt üzerinde doldurulması ve yine ders defterinin yazılması gibi uygulamalara son vererek bunların yerine teknolojik çözümler bulmalıdır. Böylece hem zamandan tasarruf edilecek, hem gereksiz kâğıt israfının önüne geçilecek, hem de görme engelli öğretmenlerin söz konusu sorumlulukları kimseden yardım almadan yerine getirebilmeleri sağlanacaktır. Okullarda öğretmenlerin kullanımına sunulmuş olan bilgisayarların en az birisine de görme engellilerin bunlardan faydalanması için ekran okuyucu program kurulması eşitlik ilkesi çerçevesinde yapılması gereken bir düzenlemedir. Yapılan sınavlarda görme engelli öğretmenler rahatlıkla sınav sorusu hazırlayabilmektedirler. Fakat sınav gözetmenliği ve sınav okuma gibi sorumlulukları yerine getirememektedirler. Bu yüzden görme engelli öğretmenlerin sınavlarını bilgisayar laboratuvarlarında yapmalarına izin verilmesi soruna bir çözüm getirebilir. Görme engelli bir kişi el yazısı okuyamasa da bilgisayar üzerinde oluşturulmuş bir metni rahatlıkla okuyup değerlendirmesini yapabilir.

Görme engelli öğretmenlerin mesleki tecrübe paylaşımının meslek icralarına olumlu etkileri söz konusudur. Öğretmenlik alanda öğrenilen bir meslek olduğu için

mesleki tecrübe farkının meslek icrası üzerinde inkâr edilemeyecek etkileri vardır. Bundan dolayı görme engelli öğretmenlerin sıklıkla etkileşim içerisinde olmaları ve bildiklerini birbirleriyle paylaşmaları gerekmektedir. Bu amaçla görme engelli öğretmenler için kurulmuş dernek, grup gibi organizasyonların yaptıkları faaliyetler son derece önemlidir ve desteklenmesinde yarar vardır. Milli Eğitim Bakanlığı kendi bünyesinde bu tarz çalışmalara önem vermelidir. Mesleki tecrübe paylaşımı sırf görme engelli öğretmenler arasında düşünülmemelidir, sürece bütün öğretmenler dâhil edilmelidir. Çünkü kanımca öğretmenlik konusunda her öğretmenin birbirinden öğrenmesi gereken şeyler vardır.

Yaptığımız görüşmelerde görme engelli öğretmenlerin özellikle teknoloji kullanımı konusunda önemli eksikliklere sahip olduklarını gözlemledik. Görme engelli bir öğretmenin engelinden dolayı sahip olduğu dezavantajı ortadan kaldırabilmesi için teknoloji kullanımı son derece önemlidir. Bu amaçla görme engelli öğretmenler teknolojiyi ve teknolojinin kendilerine sunduğu olanakları çok yakından takip etmelidirler. Görme engelli öğretmenlerin eksik olduklarını düşündüğümüz diğer bir nokta ise birçoğunun yasal haklarını ve mevzuatı bilmeyişleridir. Aynı zamanda nadir de olsa karşılaştıkları güçlüklerde engelini arkasına sığınan, yaşadığı problemleri engelli oluşuna bağlayan öğretmenlere de rastlamak mümkündür. Görme engelli öğretmenlerin ihtiyaçları doğrultusunda Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurslar açılmalıdır. Teknoloji kullanımı, mevzuat ve yasal haklar bilgisi, öfke kontrolü ve bağımsız hareket becerisi başlıklı kursların görme engelli öğretmenler için son derece yararlı olacağı kanısındayım.

Bir görme engelli eğer iyi bir öğretmen olmak istiyor ise her şeyden önce bağımsız hareket kabiliyetini üst düzeye çıkarmalıdır. Teknoloji ve mevzuat bilgisi iyi olmalıdır. İnsanlar ile iyi geçinmeli, sakın ve sabırlı olmalı, başına gelen her olumsuzluğun nedenini engelli oluşuna bağlamamalıdır. Yaşam boyu gelişime açık olmalı yeni şeyler öğrenmekten kaçınmamalıdır. Bu saydıklarımızın birçoğu bütün öğretmenler için geçerlidir. Zaten öğretmen olabilme yeterliliğine sahip olabilmek de kişinin ne kadar gördüğünün veya görmediğinin belirgin bir etkisi yoktur. Gerekli yeterliliklere sahip ve gerekli sabrı gösteren herkes bu kutsal mesleği icra edebilir.

KAYNAKÇA

- Armstrong, David: “Bodies in Knowledge/ Knowledge of Bodies”, **Reassessing Foucault. Power, Medicine and the Body**, Eds. Colin Jones ve Roy Porter, London and New York, Routledge, 1998, s. 14-25
- Balcı, Sezai **Osmanlı Devletinde Engelliler ve Engelli Eğitimi: Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi**, İstanbul, Libra Kitap, 2013.
- Baykan, Zeynep: “Özürlülük, Engellilik, Sakatlık Nedenleri ve Korunma”, **Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi**, C: IX, Sayı: 9, Eylül, 2000. (Çevrimiçi) <http://www.ttb.org.tr/STED/sted0900/4.html>, 7 Haziran 2019.
- Bigthink 2019: “How The Brain Fears”, (Çevrimiçi) <http://bigthink.com/going-mental/how-the-brain-fears> 02.01.2019.
- Burcu, Esra: **Engellilik Sosyolojisi**, Ankara, Anı Yayınları, 2015
- Cüceloğlu, Doğan: **Onlar Benim Kahramanım**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2009.
- Çakmak, Münici N.: “Amerika Birleşik Devletlerindeki Engelli Tanımı Hakkında Bir İnceleme”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Ankara, 2008.
- Dalley, Gillian: **Ideologies of Caring**. London, Macmillan Education, 1998.
- Demirci, Mehmet Emin **Homer’den Aşık Veysel’e Tarih ve Toplum Yaşamında Körler**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005.
- Driedger, Diane: **The Last Civil Rights Movement**, London, Hurst&Company, 1989.

- Duckworth, Derek: **The Classification and Measurement of Disablement**, London, Majesty's Stationery Office, t.y.
- Dünya Sağlık Örgütü: **Dünya Engellilik Raporu**, Ankara, Anı Grup Matbaa, 2011.
- _____ **Blindness and Vision Impairment** (Çevrimiçi) <https://www.who.int/blindness/en/> , 02.03.2019.
- _____ **İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması: ICF**, Çev. Elif Kabakçı ve Ahmet Göğüş, Geneva, Ankara, 2001.
- Enç, Mitat: **Bitmeyen Gece**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2007.
- _____ **Görme Özürlüler, Gelişim, Uyum ve Eğitimleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1972.
- Eğitimde Görme Engelliler Derneği Öğretmenlik ve İstihdam Komisyonu: **Görme Engelli Öğretmenlerin Görevleri Esnasında Karşılaştıkları Sorunların Tespiti Raporu**, (Çevrimiçi) <http://eged.org/anketsonucort>, 02.05.2019.
- Engelliler Hakkında Kanun: **T.C. Resmi Gazete**, 5378, 07.07.2005, Sayı 25869.
- Ertürk, Enver: "Disability in Turkey", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Foucault, Michel: **Discipline and Punish**, New York, Vintage Books, 1979.
- Gleeson, Brandon "Teknoloji Sakatlayıcı Kentin Üstesinden Gelebilir mi?", **Sakatlık Çalışmaları**, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 342-362.
- Gökbay, İnci Z. ve Ergen, Ahu: "Engelli Bireylerin İstihdamına Yönelik Bir Vaka Çalışması", **Engelsiz Eğitim**, İstanbul, Bahçeşehir

Üniversitesi, 2001.

- HowStuffWorks, 2019: “How Fear Works” (Çevrimiçi)
<https://science.howstuffworks.com/life/inside-the-mind/emotions/fear.htm>, 09.02.2019.
- İş Kanunu 2019: 2019 yılında İş Kanununa Göre Uygulanacak İdari Para Cezaları, (Çevrimiçi)
<https://www.isvesosyalguvenlik.com/is-kanunu-idari-para-cezalari/>, 15.04.2019.
- Jernigan, Kenneth: **Körlük Kavramı ve Yanlış Yaklaşımlar**, (Çevrimiçi)
<http://selimkerim.com/KorlukKavram%C4%B1VeYanlisAnlayislar.html> 15.04.2019.
- Karademir, Şeniz: “Özürlülük Sınıflaması İçin Bir Model Oluşturma”, **Yayımlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi**, Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, 2008.
- Kasnitz, Devva: “Life Event Histories and the US Independent Living Movement”, **Disability and the Life Course**, Ed. Mark Priestley, Cambridge University Press, 2001, s. 67-79.
- Keskinbora, H. Kadircan: “Mehmet Esat Işık Paşa Hayatı, Tıp Tarihimizdeki ve Türk Oftalmoloji Tarihindeki Yeri ve Katkıları”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, 2006.
- Koca, Canan: **Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu**, İstanbul, Dünya Engelliler Vakfı, 2010.
- Köseler, Halil: **Görme Engelliler İçin Yararlı Araçlar ve Cihazlar Nelerdir?**, (Çevrimiçi)
<http://www.halilkoseler.com/yazilarim>, 22.02.2019.

- _____ **Görme Özürlü Çocukların Eğitim Sorunları Hakkında Değerlendirme Raporu**, 1998, (Çevrimiçi) <http://www.altinokta.org.tr/sayfalar.asp?sayfa=73> 21.03.2019.
- Kuralay, Halis: **Kör Öyküler**, İstanbul, İlmek Yayınları, 2015
- _____ **Yeniden Hayata Dokunmak-Bir Amanın Hayata İlişkin Notları**, İstanbul, Selis Kitaplar, 2012.
- Kütahyalı, Önder: “Prof. Dr. Önder Kütahyalı” (Çevrimiçi) <http://selimkerim.com/profonderkutahyali.html> 12.04.2019.
- Kuzgun Yıldız: **Meslek Rehberliği ve Danışmanlığına Giriş**, Ankara, Nobel Yayınevi, 2011.
- Lavalette, M; Pratt, A.: **Social Policy**, London, Saga Publications, 1998.
- Maxwell, Joseph A. : **Nitel Araştırma Tasarımı**, İstanbul, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.
- Miller, M: **Hausing Chaices for Disabled New Zealanders**, Aotearoa, Center for Hausing Research, 2005.
- Milli Eğitim Temel Kanunu: **T.C. Resmi Gazete**, 1739, 24.06.1973, Sayı 14574.
- Oliver, Michael “Sakatlık ve Kapitalizmin Yükselişi”, **Sakatlık Çalışmaları**, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 207-225.
- Oy, Aydın: “Aşık Veysel”, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/asik-veysel> 23.04.2019.
- Özel Eğitim Hakkında **T.C. Resmi Gazete**, 573, 06.06.1997, Sayı: 23011.
- KHK:
- Özel Eğitime Muhtaç **T.C. Resmi Gazete**, 2916, 15.10.1983, Sayı :18192.
- Çocuklar Kanunu:

- Öztürk, Mustafa: **Canda Özur Olmaz**, İstanbul, İstanbul, Mazlum-Der, 2005.
- _____ **Türkiye’de Engellilik Gerçeği**, MÜSİAD Cep Kitapları, 2011.
- ÖYHGM: **İş Gücü Piyasasının Özürlüler Açısından Analizi**, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2011.
- Seyyar, Ali: **Yıldızlar Engel Tanımaz (Bedensel Özürlü Sahabilerin Hayatı)**, İstanbul, Değişim Yayınları, 2007.
- Sungur Ergenoğlu., Aslı **Mimarlıkta Kapsayıcılık: Herkes İçin Tasarım**, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını, 2013.
- TBMM İnsan Haklarını **Engelli Hakları İnceleme Raporu**, (Çevrimiçi) İnceleme Komisyonu: <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/raporlar/engellihaklariincelemeraporu> 11.05.2019.
- Türkiye İstatistik Kurumu: **Türkiye Özürlüler Araştırması**, 6, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2002.
- Vassaf, Gündüz: **Cehenneme Övgü**, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.
- Yazgan, Gültekin: **Kör Uçuş**, İstanbul, Doğan Kitap, 3. Baskı, 2019.
- Yeşilyaprak, Binnur: **21.yy’da Eğitimde Rehberlik Hizmetleri**, Ankara, Nobel Yayınevi, 2013.
- Yıldırım, Nuran: **İstanbul’da Sağır, Dilsiz ve Amaların Eğitimi**, İstanbul, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1997.